

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ali ÜNAL

DİNLER ARASI DİYALOG

(Sosyolojik Açıdan)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Yöneticisi

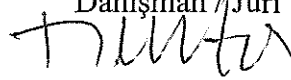
Prof. Dr. Niyazi USTA

ERZURUM- 2002

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalının Din Sosyolojisi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Niyazi USTA
Danışman / Jüri

Doç. Dr. Ali Rafet ÖZKAN

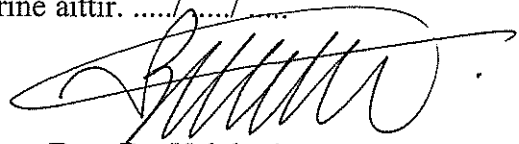

Yard. Doç. Dr. Mehmet Zeki İŞCAN

24 ARA 2002

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Doç. Dr. Vahdettin BAŞCI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SEMİTİK DİNLERİN BİRBİRLERİNE BAKIŞ AÇISI.....	7
1.1 İslamın diğer dinlere bakışı.....	7
1.2 Hıristiyanlığın diğer dinlere bakışı.....	9
1.3 Yahudiliğin diğer dinlere bakışı.....	10
1.4 İslam, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin kısa mukayesesi.....	12
1.4.1 Benzerlikleri.....	12
1.4.2 Farklılıkları.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

2.DİNLER ARASI DİYALOG VE SOSYOLOJİK ETKİLERİ.....	31
2.1 Diyalog kavramı.....	31
2.2 Dinlerarası diyalogun tarihçesi.....	33
2.3 Dinlerarası diyalogun amacı.....	38
2.4 Dinlerarası diyalogun gerçekleşebilmesi için gerekli ilkeler.....	42
2.5 Dinlerarası diyalogun sosyolojik yönü.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.DİNLER ARASI DİYALOĞUN GEREKLİLİĞİ.....	61
3.1 Dinler açısından.....	61
3.1.1 Müslümanlar açısından diyalogun gerekliliği.....	61
3.1.2 Hıristiyanlar açısından diyalogun gerekliliği.....	64
3.1.3 Yahudiler açısından diyalogun gerekliliği.....	65
3.2 Dünya barışı açısından.....	69
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA.....	78
ÖZGEÇMİŞ.....	81

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

DİNLER ARASI DİYALOG

(Sosyolojik Açıdan)

Ali ÜNAL

Danışman: Prof. Dr. Niyazi USTA

2002-Sayfa: 81+ VI

Jüri: Prof. Dr. Niyazi USTA

Doç. Dr. A. Rafet ÖZKAN

Yrd. Doç. Dr. M. Zeki İŞCAN

Dinler Arası Diyalog'u sosyolojik açıdan incelediğimiz için, üç bölümden oluşan tezimizde; birinci bölümde semitik dinlerin (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet) birbirlerine bakış açılarını ve birleştikleri, ayrıldıkları noktaları incelemeye çalıştık.

İkinci bölümde ise; diyalog kavramı ile dinler arası diyalogun tarihini, amacını, ilkelerini ve sosyolojik boyutunu ortaya koymaya çalıştık.

Üçüncü bölümde ise; Dinler arası diyalogun semitik dinler ve dünya barışı açısından gerekliliğini ve bunun da her dinden insanlar için barış ve huzur getireceği sonucuna varmaya çalıştık.

III

ABSTRACT

Master Thesis

DIALOGUE INTERRELIGIONS (FROM SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE)

Ali ÜNAL

Supervisor: Prof. Dr. Niyazi USTA

2002-PAGE: 81+VI

Jüry:

Prof. Dr. Niyazi USTA

Assoc. Prof. Dr. A.Rafet ÖZKAN

Assist. Prof. Dr. M.Zeki İŞCAN

That study is dialogue interreligions, development three parts. In the first part we study about religions of semitic(Jew, Christian, Islam), looking angle to each other and unite, points of depart.

In the sacont part, we try to the evince concept of dialogue and historys dialogue interreligions, aim the dialogue, prenciple and sociological dimension.

In the third part; we try the inference, necassary dialogues of religions, bitween the semitic religions and the peace of world, and this dialogue, will bring peace and presence to the peoples from the every religions.

ÖNSÖZ

Din, insan varlığının ayrılmaz bir olgusu ve insanoğlunun sürekli ilgilendiği bir konu olmuştur. Bu ilgi her devirde olduğu gibi günümüzde de artarak devam etmektedir.

Üzerinde yaşadığımız dünyamızın globalleşmesi, farklı dinsel gelenek ve kültürlerle bağlı insanların gelişen teknolojik imkanların da yardımıyla birbirleriyle birebir ilişki ve diyalog kurmasına fırsat vermektedir. Aynı dinden olan insanlar aynı şehirde, sokakta hatta aynı apartmanda yaşar hale gelmiştir. Bunun neticesi olarak insanlar, ilişki ve diyalog içine girdikleri “ötekileri” anlama, tanıma ve dîni inançlarıyla kendi dîni inançlarını mukayese ederek birleştikleri, ayrıldıkları noktaları fark ve bu farklılıkları koruyarak barış ve diyalog içinde yaşama imkanlarını elde etmek için çalışmaya başlamışlardır. Çünkü diyalog, karşıdakinin fikrini, farklılığını kabul ederek akıllı ve uygar bir şekilde, barış ve huzur, güven ve hoşgörü içinde yaşama sanatıdır. Geçmişte birbirine düşman olan farklı din mensupları, diyalog faaliyetleri çerçevesinde bir araya gelerek birey ve toplum düzeyindeki ortak problemlerin çözümüne çalışmaktadırlar. Zaten globalleşen dünyada insanın veya toplumların kendi kabuğu içinde ant-i sosyal bir varlık olarak yaşamaları da imkansızdır.

1960’lı yıllardan itibaren dinler arası diyalog bağlamında ilâhî din mensubu Müslüman, Hıristiyan ve Yahudiler arasında kayda değer gelişmeler olmuştur. II. Vatikan konsili bildirisi, Dünya Kiliseler Birliği’nin bildirisi, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın düzenlediği şûrâ ve din mensuplarıyla yapılan toplantı deklarasyonları, Türkiye ve dünyanın çeşitli ülkelerindeki üniversitelerce düzenlenen toplantı ve panellerle konu iyice gündeme oturmuştur.

Dünya nüfusunun hemen yarıya yakınının Müslüman ve Hıristiyan olması diyalog çalışmalarının önemini artırmaktadır. Dinler arası diyalog çalışmalarında katedilen ve bundan sonra katedilecek mesafeler dünyadaki ortak problemlerin çözümüne, dolayısıyla da dünya barışına büyük katkı sağlayacaktır. Her insan, hangi dinsel geleneğe bağlı olursa olsun huzurlu bir dünyada yaşamayı ister, buna da hakkı vardır.

Dinler arası diyalogun sosyolojik boyutunu incelemeye çalıştığımız bu Yüksek Lisans çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; semitik dinlerin yani Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın birbirlerine bakış açılarını, birleştiği noktalar ile ayrıldığı noktaları tespit etmeye çalıştık. İkinci bölümde; Diyalog kavramının anlamı ile “Dinler Arası Diyalog” un tarihçesini, amacını, ilkelerini ve sosyolojik boyutunu ortaya koymaya çalıştık. Üçüncü ve son bölümde ise; önce semitik dinler açısından, sonra da dünya barışı açısından Dinler arası diyalogun gerekliliğini, hem ayrı dinsel gelenekteki insanların barış ve huzur içinde aynı dünyada birbirlerinin inanç ve ibadetine saygı göstererek yaşamalarının herkes için faydalı olacağına bakışlarımızı çevirmeye çalıştık.

Ayrıca, bu çalışmamızda Türkiye’de ve Almanya’da anket çalışması yaptık. Almanya’da altı yıl süreyle Din Görevlisi olarak bulunmuş olmanın belli bir avantajını kullanma imkanı bulduk. Bu avantaj mülakat yoluyla anketlerdeki nicel ve nitel eksiklikleri giderme biçiminde olmuştur.

Bu çalışmamda benden her türlü yardımlarını esirgemeyen başta tez hocam Prof. Dr. Niyazi USTA olmak üzere İlahiyat Fakültesinin Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı’ nın değerli hocalarına şükranlarımı arz ederim.

Ali ÜNAL
ERZURUM-2002

VI

KISALTMALAR

Ank.	: Ankara
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhi's Selam
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	: Hazreti
K.K.	: Kur'an-ı Kerim
K.M.	: Kitab-ı Mukaddes
K.K.T.C.	: Kuzey Kıprıs Türk Cumhuriyeti
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Din ve bir dine mensup olma olgusu insanlık tarihinden itibaren var olagelmıştır. Tarihî seyir içerisinde bazen din topluma şekil verirken, bazen de toplum dine şekil vermiştir. Aynı kökten geldiği kabul edilen dinler, anlayış ve algılama farklılıkları neticesinde değişime uğrarken çeşitli gruplaşmalara da maruz kalmıştır. Zamanla farklı inanç sistemine mensup olan insanlar arasında taassubiyetten veya âdiyetten kaynaklanan sürtüşmeler ve savaşlar da söz konusu olmuştur. Aslında aynı inanca mensup insanların kendi aralarındaki çekişme ve sürtüşmeler geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaşanmaktadır.

Bilhassa, antik dönemlerde insanlar kendi dinlerini karşı tarafa anlatmak ve karşı tarafı anlamak için savaş yolunu tercih etmişlerdir. Zira bir savaşta zafer kazanan toplumun ilâhının da tanrılar aleminde güç elde ettiğine inanılmıştır. Oysa bu durum ilâhî dinlerle birlikte şekil değiştirmeye başlamıştır. Bilhassa İslam'la birlikte bu daha da gelişmiş ve "*leküm dinüküm veliye din-* sizin dininiz size benim dinim bana"¹ anlayışıyla zirveye ulaşmıştır.

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen her üç ilâhî dinde de kutsal savaşın (cihadın) meşru olduğu durumlar da vardır. Kendisinin dışındaki dinlere ve mensuplarına anlayışlı, hoşgörülü ve toleranslı davranmaları gereken dinlerin meşrû durumlarda birbirine düşman kesilmeleri anlaşılır bir durumdur. Ancak, aralarında hiçbir husûmet olmadığı halde sadece din farklılığından dolayı "ötekini" yok etme çabaları ve gayretlerini anlamak imkansızlaşmıştır. Bu tür olumsuzlukların bertaraf edilmesi için gerekli olan şey ise, bu ilâhî dinlerin öncülüğünde dünyadaki bütün dinlerin "ötekini" anlamasına ve tanınmasına imkan vermektir.

Eskiden semitik dinler arasındaki diyalog tabii seyrinde cereyan ederken, günümüzdeki sekülerleşme ve globalleşmenin de bir neticesi olarak kurumsal bir yapı ve hüviyete kavuşmuştur. Bu üç dinden her biri geçmişteki kavga ve

¹-Kur'an: 109/6.

savaşları bir tarafa bırakarak diğerini anlama yolunu seçmiştir. Bu yolun günümüzdeki adı ise “Dinlerarası Diyalog” dur.

Din ve inanç farklılıkları tarih boyunca toplumlar arasındaki savaşların en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilegelmiştir. Siyasal güçlerini sağlamlaştırmak isteyen kişi veya devletler diğer grup ve insanları mâiyetleri altına alarak onlara hükmetme gerekçelerinin başında kendi inanç sistemi dışında olmaları gelmiştir. İdeolojik, teolojik etmenler de hesaba katılarak din mensupları arasında olmaması gereken hoşgörüsüzlüğün ana nedenlerinin başında ekonomik çıkarlar gelmektedir.

Aslında bu üç büyük ilâhî din de kendi içerisinde sevgi, saygı ve hoşgörüyü ihtiva etmektedir. Ancak teorideki bu değerler pratik hayata aynı ölçüde yansımamaktadır. Yani, ilâhî dinler olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’ın kendi inancından olmayan insanlara düşman olmayı tavsiye etmesi elbette düşünülemez. Dinler arası hoşgörüsüzlüğün nedenlerinin başında gelen en önemli faktör, insanın kendi inanç sistemini iyi kavrayamaması, dinin ana ilkelerini bilmemesi yanında menfaat-iktidar çatışmalarına dinî alet etmesi düşünülebilir.

Günümüzde Müslümanları diğer din mensuplarıyla diyalog içine girmeye sevk eden birçok önemli sebepler vardır. Dünya globalleşmekte, yani büyük bir köy haline gelmektedir. Bu globalleşen dünyada ve bilhassa son yıllarda meydana gelen göçler, sığınmalar, işçi alımları, öğrenci değişimleri, siyâsî, kültürel, askeri ve ticârî ilişkiler vs. sebeplerle farklı inançlara mensup kişiler aynı ülkede, aynı şehirde, aynı sokak veya caddede, hatta aynı apartmanda yaşar hale gelmişlerdir. Dünyada mutlu ve huzurlu bir hayat için bu insanların birbirlerini tanımaya, anlamaya, diyalog içinde hoşgörüle yaşamaya ihtiyaçları vardır. Teknolojinin ilerlemesiyle insanların gittikçe makineleşmesi, kişisel ve toplumsal ilişkilerin zayıflaması, bireylerin Yaratarıyla olan bağlarının kopmaya başlaması ilahî din mensuplarını bu problemleri çözme noktasında diyaloga yaklaştırmıştır. Son yapılan tespitlere göre Hıristiyanlar ve Müslümanlar dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturmaktadırlar. Dünya barışı, insanlığa zarar veren maddelerle mücadele edilmesi ve savaşların önlenmesi için diyaloga ihtiyaç vardır. İlahî din mensupları; ellerinde bulunan kitaplarını ilâhî kaynaklı kabul etmeleri, din

kurucularının Allah' tarafından peygamberlik görevi ile görevlendirildiğine inanmaları sebebiyle pek çok ortak anlayışa sahip olmaları tabiidir. Bu ortak noktalar diyalog için kolaylaştırıcı unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin: Müslümanların diğer din mensuplarıyla diyalog kurmalarının en önemli nedeni de Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki emirleridir:

"De ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi şerik koşmayalım, kimimiz kimimizi Allah'ın yanında Rab edinmesin. Eğer bu daveti reddederlerse; Bizim, Allah'ın emirlerine itaat eden mü'minler olduğumuza şahit olun, deyin".²

"De ki: Ey Ehl-i Kitap! Dininize ait konularda haksız yere haddi aşmayın. Daha önce gelip geçenlerden hem kendisi sapmış, hem bir çok insanları da sapıtmuş olan atalarınızın ve şimdiki durumda da doğru yoldan sapan bir takım kimselerin hevâ ve hevesine uymayın".³

"Sen, insanları Allah' yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle davet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et. Rabbin, elbette, yolundan sapanları en iyi bildiği gibi kimlerin doğru yola geleceğini de pek iyi bilir".⁴

"Zulmedenleri hariç, Ehl-i Kitap ile en güzel tarzda mücadele edin ve onlara şöyle deyin: Biz, hem bize indirilen Kitab'a, hem de size indirilen Kitab'a iman ettik. Bizim İlâhımız da sizin İlâhınız da bir ve aynı İlahtır ve biz O'na gönülden teslim olduk".⁵

Kur'an, Müslümanların tüm insanlarla, özelde ise Hıristiyan ve Yahudilerle daha yakın ve samimi ilişkiler kurmaları gerektiğini, onlarla tartışırken gayet nâzik bir şekilde tartışmalarını emretmektedir. Bu ve benzeri ayetler İslam'ın diğer inanç sahipleriyle diyalog içinde olmalarını, bunun dinen mahzuru olmadığı fikrini ortaya koymaktadır.

²-Kur'an: 3/64.

³-Kur'an: 5/77.

⁴-Kur'an: 16/125.

⁵-Kur'an: 29/46.

Hıristiyanlık , yapısı itibariyle barışçı bir dindir. Nitekim İsa, Tora'daki “göz yerine göz, diş yerine diş ”⁶ gibi kısasa götüren yolu, “kötüye karşı koyma ve senin sağ yanağına kim vurursa ona ötekini de çevir ve gömleğini isteyene abanı da ver”⁷ diyerek barış önerisinde bulunmaktadır.

Yine İncil'den şu ifade konumuz açısından önemlidir: “Özetle, düşünceniz uyumlu olsun. Birbirinizin sıkıntısını paylaşın, birbirinizi içtenlikle sevin. Sevecen ve alçak gönüllü olun. Kötülüğü kötülükle ödemeyin, tersine iyilik dileyin. Herkesle barış içinde yaşamak için elinizden geleni yapın”.⁸

İsrail Oğullarının tarihlerinde çevrelerindeki Amalek'ler, Kenanlı'lar, Filistinli'ler, Suriyeli'ler ve diğer milletlerle yaşadığı uzun savaşlardan dolayı diğer milletlerle olan ilişkileri temelde çatışma ve düşmanlık üzerine dayanmaktaydı. Bununla birlikte Eski Ahit kitaplarını derinliğine incelediğimizde az da olsa kapsayıcı (inclusivism) ve ılıman bir durum da zaman zaman diğer dinden insanlar ile ilişkilerde yumuşaklık görülmektedir. Örneğin; Eski Ahit'in son kitabı olan Malaki'de şu ifadelere yer verilmektedir: “ Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar ismim milletler arasında büyük olacak; ve her yerde benim ismime buhur yakılacak ve tehir-takdime arz olunacak; çünkü ismim milletler arasında büyük olacak, orduların Rabbi diyor”.⁹

Görüldüğü gibi üç ilâhî din de prensipte diğer din mensuplarına karşı düşmanlığı değil; barışı, diyalogu, hoşgörüyü tavsiye etmektedir. Zaten insanları mutlu kılmak için gönderilen dinlerin insanları huzursuz edecek, aralarında düşmanlık, kin ve nefrete sebep olacak şeyleri emretmesi akıl dışıdır.

Dinler arası diyalog, genelde dindarlar ve entelektüel kişiler arasında konuşulan, tartışılan bir konu olduğu için bu konuda biz de halkın dindar ve entelektüel kesiminin bu konudaki eğilimlerini tespit etmek, bu konuya ışık tutabilmek ve sosyolojik tespitler yapabilmek için anket çalışması yapmayı uygun

⁶- Çıkiş 2/24; Leviler 24/20; Tesniye 19/21; Matta 5/38.

⁷- Matta V/39-40; Luka VI/29.

⁸- I.Petros III/8-9,

⁹-Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit(Tevrat ve İncil), İbrani, Kildani ve Yunani Dillerden Sos.Tashih edilmiş Tercümeler, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1991, Malaki I/11

bulduk. Anketimizi Türkiye’de ve Almanya’da 6 grup içinde toplam 275 denek üzerinde uyguladık. Bu gruplar ve denek sayıları şöyledir:

- 1-İlahiyat Fakültesi Öğrencileri (Erzurum)-----50
 2-Müftü-Vaiz-----50
 3-D.İ.B Merkez Görevlileri-----30
 4-Türk İşçileri(Almanya)-----50
 5-Kilise Cemaati(Almanya-Remagen/Evangelisch)-----50
 6-Kilise Cemaati-Entel(Almanya-Remagen)-----45

Anketimize katılan 275 deneğin: yaşları; 14-80, cinsiyetleri; 212 erkek, 63 kadın, medenî halleri; 189 evli, 76 bekar, 10 dul, öğrenim seviyeleri; 44 ilkokul, 45 lise, 186 üniversite mezunu, uyrukları; 180 Türk, 95 Alman, gelir seviyeleri; 45 düşük, 208 orta, 22 yüksek gelir seviyesinden, din bilgilerinin seviyesi; 2 hiç, 23 çok az, 178 yeterli, 72 oldukça fazla, dindarlıkları; 210 evet, 13 hayır, 52 biraz dindarım şeklindedir. Öğrenim durumuna göre din bilgilerinin çoğunu nereden öğrendikleri ise:

S13.Din bilgilerinin çoğunu nereden öğrendiniz?	S4. Öğreniminiz?			Toplam
	1-İlk	2-Lise	3-Üniversite	
1-Aileden	5	8	11	24 %8.7
2-Okuldan	9	25	112	146 %53.1
3-Din adamlarından	20	3	15	38 %13.8
4-Kitaplardan	10	8	48	66 %24
5-Televizyon programlarından	---	1	---	1 %0.4
6-Diğer	---	---	---	-----
TOPLAM	44	45	186	275

Deneklerimizin din bilgilerinin çoğunu öğrendikleri yer olarak %53.1 ile okul ilk sırada yer alırken bunu %24 ile kitap takip etmiştir. Bu da geleneksel din anlayışından formel, araştırıcı, okuyucu dindarlığa doğru kaymanın olduğunu ifade etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SEMİTİK DİNLERİN BİRBİRLERİNE BAKIŞ AÇISI

1.1 İslâm'ın Diğer Semitik Dinlere Bakışı

İslâmî kabule göre; son din İslam, son peygamber Hz. Muhammed (sav) ve ilâhî kitapların sonuncusu da Kur'ân-ı Kerimdir. İslam, bütün insanlığa gönderilmiş olduğu için Hz. Adem'den itibaren gönderilen sâhife ve kitapları bünyesinde topladığı tezinden hareket eder. Dolayısıyla bütün ilâhî dinleri ve peygamberleri, peygamberlere gönderilen kitapları kabul eder. Bununla birlikte bütün insanlığı dinlerin sonuncusu olan İslâm'ı kabule çağırır; ilâhî dinler, kitaplar ve peygamberler arasında ayırım yapmaz, ancak Kur'ân-ı Kerim'den önce gönderilen İncil, Tevrat ve Zebur'un insanlar tarafından tahrif edildiğini bildirir.¹⁰

İslâmiyet, diğer inanç sistemlerinin ve kültürlerinin zaruri varlığını kabul ederek, bu inanç ve kültürlerle karşı da hem insânî hem de en mantıkî argümanları takip etmektedir. “Sizin dininiz size, benim dinim bana”.¹¹ Bu prensiple İslâmiyet herkesi kendi inancı ve kültürü ile baş başa bırakmaktadır. Fakat bu strateji içinde Kur'ân-ı Kerim, kendi içine kapanmış, pasif bir durum arz etmez. İslâm'ın hedefi, insanlığı hakka, hayra ve en güzele davettir. Bundan dolayı, bu ulvî gâye içinde K.Kerim, Allah'ın elçisine ve dolayısıyla top yekun mü'minlere şu ince ve nazik davet metodunu tavsiye etmektedir: “İnsanları, Rabbi'nin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et...onlarla mücadelenin en güzel yolu hangisi ise onunla yap”.¹²

Bu toleranslı davetin muhatapları top yekun insanlıktır. Çünkü İslâmiyet, insanların ayrı ayrı inançlarda ve kültürel farklılıklar içinde olacaklarını peşinen kabullenmiş, hoşgörüyle yaklaşmış, farklı dinlerin rahat bir ortamda yaşamalarına hem imkan vermiş hem de müsamaha ile yaklaşmıştır. Bu konuda K.Kerimde birçok ayet vardır. Mesela: “Ey İnsanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle

¹⁰-Kur'an: 3/78.

¹¹-Kur'an: 109/6.

¹²-Kur'an: 16/25.

*bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık...*¹³ Anlaşılacağı gibi, Allah'ın irâdesi, inanç ve kültürel sahada plüralist yöndedir.

İslâm dışı dinsel geleneklerin ve kültürlerin başında yer alan Ehl-i Kitap mensupları da İslâm'ın çoğulcu kültürel yaklaşımının en önemli muhataplarıdır. İslâmî literatürde, "Ehl-i Kitap" unvanı altında Yahudiler ve Hıristiyanlar kastedilmektedir. İslâmiyet bu dinleri, orijinaliteleri yönü ile hak din olarak görmekle beraber daha sonraki sapmalarını, kitaplarını tahrif ettiklerini söz konusu etmektedir. Onlara, Allah'ın kendilerini vaktiyle âlemler üzerine mümtaz kılmış olduğunu hatırlatmaktadır: *"Ey İsrail'in evlatları! Size ihsan ettiğim nimeti ve sizi vaktiyle diğer insanlara üstün kaldığımı hatırlayın"*¹⁴. Diğer yandan kültürel çoğulculuğun zenginleşmesi yönünden Müslüman erkeklerin Yahudi ve Hıristiyan kadınları ile evlenebilmelerine ve onların kestikleri hayvanların etini yemeğe izin vermiştir: *"Bu gün size temiz ve iyi şeyler helal kılındı. Ehl-i Kitâb'ın kestikleri ve diğer yiyecekleri size helaldir. Sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir. Namuslu, zinaya girmemiş ve gizli dostlar edinmemiş insanlar halinde yaşamanız şartıyla, müminlerden hür ve iffetli kadınlarla, ehl-i kitap'tan hür ve iffetli kadınlar da, mihrini verip nikahladığınızda size helaldir. Kim imanı inkar ederse bütün yaptığı işler boşa gider ve o ahrette de ziyâna uğrayanlardan olur"*¹⁵. Buradan da anlaşılıyor ki, İslâm, toplumun en temel taşı olan âile kurumunda dînî kimliği ayırıcı faktör olarak görmemekte, aynı yaratıcıya farklı şekilde de olsa inanan, ibadet eden insanların aile yuvası kurabilmelerine müsaade etmektedir. Bu diyaloga açılan en köklü kapıdır.

Müslüman için başka dinden insanlarla birlikte yaşamak tolerans gibi bir kelimeyle ifade edilecek şey değildir. Çünkü Müslümanlar perspektifinden bakıldığında; başka dinden insanlarla birlikte yaşamayı İslam yasaklamaz.

Müslümanlar burada bir seçim yapma şansına sahip değil, vahyin

¹³-Kur'an: 49/13.

¹⁴-Kur'an: 2/122.

¹⁵-Kur'an: 5/5.

hükümlerine itaat ediyorlar ve başka milletlerle bir arada yaşamayı, onları ancak ikna ederek kazanmayı yol olarak seçiyorlar. İslâm, Allah'ın kullarının toplandığı bir toplumdur. Yeryüzünde hiç bir Müslüman toplum yoktur ki, gayr-i müslim komşularıyla bir arada yaşamasın ve onlarla bir arada olmasın. Hiç bir Müslüman toplum yoktur ki, kendilerine açıkça isyan etmedikçe, temel insan haklarına saldırılmadıkça gayr-i müslim'lerle hadisesiz yaşayıp gitmeyi sürdürmesin. Sırp ve Hırvatlar ile 20. Yüzyılın sonlarında yaşadığı kanlı olaylara rağmen intikam duymayan Bosna halkı bunun en güzel örneklerinden biridir. Hala kendi canına kasteden, her türlü insanlık dışı davranışları kendisine revâ görenlerle bir arada ve kardeşçe yaşama çabasındadır. Ancak gerek geçmişte ve gerekse günümüzde Müslümanlarla diğer dinlere mensup olanlar arasında arzu edilmeyen tatsızlık ve kavgalar da meydana gelebilmektedir.

1.2 Hıristiyanlığın Diğer Semitik Dinlere Bakışı

Hıristiyanların temel doktrinel kaynakları olan İnciller'de ve Yeni Ahit'teki mektuplarda diğer inançlara karşı Hıristiyanlığın kapalı olmadığını bilakis onlara açık olduğunu görüyoruz. Hıristiyanlığın, diğer din mensuplarına karşı sadece misyonerlik ruhu içinde açık olduğunu söylemek doğru değildir. Hıristiyanlık yapısal olarak da barışçı bir dindir. Nitekim İsa, Tora'daki “*göz yerine göz, diş yerine diş*”¹⁶ gibi kısasa götüren yolu, “*kötüye karşı koyma ve senin sağ yanağına kim vurursa ona ötekini de çevir ve gömleğini isteyene abanı da ver*”¹⁷ diyerek barış önerisinde bulunmaktadır. Diğer yandan Hıristiyanlık, ruhbâniyete önem veren bir din olarak dünyevî kavgaların da dışında kalmaktadır.¹⁸

Hıristiyan inancına göre İsa, Tanrı'nın tam ve eşsiz vahyidir ve dolayısıyla Tanrı'nın oğludur ve İsa'dan sonra da başka vahiy (din, peygamber) gelmeyecektir. İslam gelince Hıristiyanlar kendi kendilerine niçin Tanrı'nın İsa'dan 600 yıl kadar sonra tıpkı Hıristiyan vahyi gibi tam ve eşsiz vahiy

¹⁶- Çıkış 2/24; Leviler 24/20; Tesniye 19/21; Matta 5/38.

¹⁷- Matta 5/39-40; Luka 6/29.

¹⁸- Mehmet Aydın, “Diyalog Açısından İlahî Dinlerin Birbirine Yaklaşımı”, *Uluslar Arası Avrupa Birliği Şurası*, D.İ.B yay, Ank.2000, II.C, s.513.

gönderildiğini sorarak bunun teolojik izahını da yapmaya koyulmuşlardır. Ayrıca, Müslümanların gittikçe artan fetihleri siyâsî ve politik bir problem olarak Hıristiyanları, bu yeni dinsel gelenek hakkında daha etnocentrik bir tavır sergilemeye götürmüştür. Müslümanların tesis ettiği medeniyetin çok kısa bir sürede zirve noktaya ulaşmasıyla İslam dini, Hıristiyanlar için aynı zamanda üstesinden gelinmesi gereken entelektüel bir problem de olmaya başlamıştır. Kısacası Hz. Muhammed' in vefatından yaklaşık elli yıl gibi kısa bir süre sonra İslam, Hıristiyan için dinsel, teolojik, siyâsî ve entelektüel bir problem haline gelmiştir. Bunun üstüne Hıristiyanlar söz konusu bu problemlere çözüm bulmak yerine İslâm'ın ve onun temel unsurları olan Kur'an ve Hz. Muhammed'in imajını tahrip etmeyi yeğlediklerinden dolayı karşımıza izleri günümüzde dahî devam eden korkunç bir polemik ve karalama geleneği çıkmıştır.¹⁹

Belki de Hıristiyanların bu katı, diğer inançları dışlayıcı (exclusivist) yaklaşımları sebebiyle uzun yıllar diyalog zemini oluşamamıştır. Halbuki İncili'in bunu istemesi, hele emretmesi mümkün değildir. Örneğin: “*Ben size diyorum ki; düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin*”.²⁰ Hıristiyanlar II.Vatikan Konsili-28.Ekim.1965- ile diğer dinlere bakış açılarını yumuşatarak asırlardır sürdürdükleri dışlayıcılık (exclusivism) anlayışından kapsayıcılık (inclusivism) anlayışına doğru geçiş yapmışlardır.

1.3 Yahûdiliğin Diğer Semitik Dinlere Bakışı

Tevrat'a göre bütün insanlar tek bir atadan gelmişlerdir. İnsanların tümü, bir ırk veya millet olarak değil, ancak insan olarak Adem'de kardeşirler ve bundan dolayı hepsi Âdemî'dirler (Bney Adam). Adem'den sonra Nuh'un oğlu Sam'dan itibaren insanlık arasında ilk ırkî ayrılık başlamıştır. Böylece ırklar oluşmuştur. Yahudi kutsal kitabı (şeriat kitabı) Halaklah'ta, Yahudi olmayanlar dînî inançlarına göre “Nühîler” (Bney Noah) ve “Putperestler” (Avoda Zarim) olarak ikiye ayrılırlar.²¹ Nühîler de aslen kitâbî dinden oldukları için tıpkı Yahudiler gibi

¹⁹- Mehmet Aydın, a.g.m., s.513

²⁰-Matta V/43, Ayrıca bakınız: Matta V/4,9.

²¹-Baki Adam, “Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslama Bakışı”, *A.Ü.İ.F.D.*, c.XXXVII, Ankara 1997, s.334-336.

ahirette kurtuluş hakkına sahiptirler. Bu bağlamda İslam ve Hıristiyanlık da Yahudilerce “Nûhîlik” çerçevesinde kabul edilmektedir. Ancak İslam, tam bir monoteist (tevhit) esasını öngörmesinden dolayı Yahudiliğe daha yakın bulunmaktadır. Fakat bu olumlu yaklaşımlarının yanı sıra her iki dine de negatif açıdan baktıkları da olmaktadır. Hıristiyanlığın negatifliği; teslis akidesinden dolayı tevhit inancını zedelediği ve İsa'nın Yahudi şeriatini bozmak için ortaya çıktığı inancına dayanmaktadır. İslam'ın negativitesi ise, Yahudilerin Hz. İsmail'e olan düşmanlıklarından dolayı bu husûmetin Araplar, dolayısıyla Müslümanlara geçmiş olmasıdır. Onlara göre İslam, kusurlu ve nâkıstır. Hz. Muhammed'de her ne kadar tevhit inancını yaymaya çalışsa da gerçek bir peygamber değildir. Yahudiliğin İslam'a ılımlı bakışı içinde yaşadığımız yüzyıldaki Yahudi filozoflarının İslam'a bakışıyla ilgilidir. Klasik dönem Yahudiliğinde Yahudilerin İslam'a iyi baktıklarına rastlamamaktayız.²²

Eski Ahit kitabında Nuh ile olan ahit'in insanlığın hepsiyle, yeryüzünde yaşayan her bir canlıyla evrensel ve kozmik planda yapılmış olduğu anlatılmakta²³ ve bu ahit'in ilelebet geçerli olduğu bildirilmektedir.²⁴ İşte bütün insanlarla yapılmış olan bu ahit vasıtasıyla Tanrı'nın rahmeti İsrailoğullarını aşar ve tüm insanlığı kuşatır. Eski Ahit'teki şu ayet bunu doğrulamaktadır: *“Güneşin doğuşundan batışına kadar Tanrı'nın ismi tüm milletler arasında büyüktür. Ve O'na her yerde temiz sunu yapılır”*.²⁵

Yahûdi olmayanlara karşı Yahudi kutsal kitabı Tenah'da seçilmiş kavim, kutsal kavim ifadeleri kullanılırken diğer yandan da Yahudiliğin diğer milletlere de açık olduğu ifadeleri kullanılmaktadır.²⁶ Hatta misyonerlik faaliyetleri açıkça olmasa da belirli halkların, belirli nesillerin Yahudiliğe girebilmelerinden söz edilmektedir.

Pratikte Yahûdilerin Hz.İsa'ya ve onun mesajına karşı gösterdikleri ilgisizliğe ve muhalefete rağmen, teorik Yahudilikte Hıristiyanlık, Yahudilik

²²-Geniş bilgi için bkz. Adam, a.g.m, s. 333-357.

²³-Tek. 9/10,11-16.

²⁴-Tek.9/12,16.

²⁵-Malaki 1/11.

²⁶-İşaya 45/1.

dışındaki “Nûhî'ler” denilen topluluk içinde mütâlaa edilerek her iki dünyada kurtuluşa erenler olarak kabul edilebilirler. Nitekim Talmud’un ; Sanhedrin 636, Megillah 28-a, Berekot 26’nın yorumları, bir Hıristiyanın Yahudi huzurunda Hıristiyan yemini yapmasını geçerli saymışlardır. Yahudilerin teorik plandaki bilgi kaynaklarına göre Hıristiyanlarla işbirliği yapmaları için bir engel görülmemektedir. Yahudiliğin İslamiyet’e yaklaşımını da yine “Nûhî'ler” kategorisi içinde görmek mümkündür. Buna göre, Yahûdilikle İslamiyet arasındaki diyaloğun da açık olduğunu söyleyebiliriz.²⁷

1.4 İslam ile Hıristiyanlığın Kısa Mukayesesi

1.4.1 Benzerlikleri

Kur’an-ı Kerim’de Nuh’a, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya tavsiye edilen emirlerin Muhammed’e de vahy edildiğinin defalarca tekrarlanması bütün semâvî dinlerin amacının bir olduğunun en açık işaretidir. Din, Allah’a kulluk yoludur. Bütün peygamberlerin getirdiği inanç esasları aynıdır.²⁸

Kur’an ayetlerine baktığımız zaman kitap ehli teriminden daha çok Yahudi ve Hıristiyanların kastedildikleri görürüz. Yahudi ve Hıristiyanları; Kur’an’a ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine inanmadıkları için kınayan, Allah’ın ayetlerini inkar etmek ve peygamberlerini haksız yere öldürmekle isyan etmiş ve haddi aşmış olarak gösteren²⁹ Kur’ân-ı Kerim bu fiilleri işlemekle birlikte, bunun dışındaki dinsel ayrılıkları temel referans saymayan, farklılığı kabul eden anlayış sahibi Yahudi ve Hıristiyanları kitap ehlinden saymaktadır. Kur’an-ı Kerim zaman zaman onlardan övgüyle bahsetmektedir. Bakara, Âl-i İmran ve birçok surede Yahudilerin faziletli kılımlarından³⁰ bahseder. Hz. İsa’nın ailesinin şerefi ve faziletine de vurguda bulunur.³¹

Yahûdilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık orta doğuda ortaya çıkıp yayılan, tarihi köken olarak Hz. İbrahim’e dayanan semâvî dinlerdir. Dünyada adâlet ve

²⁷-Mehmet Aydın, a.g.m, s.511.

²⁸-Cemal Sofuoğlu, *Kur’an-ı Kerime ve Hadislere göre Hz. İsa ve Hıristiyanlık*, D.İ.B. yay, Ankara 2000, s.15.

²⁹-Kur’an: 3/110,112.

³⁰-Bkz: Kur’an: 1/62, 2/122,199.

³¹-Bkz: Kur’an: 19/16-18, 3/45.

sevgiyi egemen kılmayı hedeflerler. Dinî inanç ve ibadetlerinde direkt Allah'a yönelirler. İnsanlara ve bütün canlılara saygılı olmak, muhtaçlara yardım etmek, misafirperverlik, iyi komşuluk vs. gibi güzel davranışlar semâvî dinlerin ahlak sistemi içinde önemli yer tutar.

Semâvî dinler arasındaki temel benzerlik; hayata ve her şeye bir anlam veren tek ve yalnız bir Tanrı inancıdır. Tanrının yaklaşılabılır bir İlah olduğuna ve ona yalvarılıp yakarılacağına inanılır. Tanrı, rahîman ve rahîmdir. Hıristiyanlık ve Müslümanlık, inancın ve hayatın önemli meselelerinde beraberliğe sahiptirler. Bunlardan en belirginleri; Allah'a kulluk, bizi yarattığı için ona şükürde bulunmak ve yarattıklarının korunması için ortak sorumluluk taşımak, Allah'a inanmanın emniyet ve selâmeti içinde olmak, insanların yaptıkları karşısında muhâkeme edileceği günü beklemek, bu dünyadaki varlıkların putlaştırılmasına karşı çıkmak, barış ve adâlet içinde uğraşmak ve zayıfla dayanışma içinde olmaktır.

Kâinâtı ve insanları yaratan Allah'tan bahsetmek Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği Kur'an mesajının çekirdeğini oluşturur. Kitâb-ı Mukaddes'te de Kur'an-ı Kerim'de de yaradılış tarihi anlatılır.³² K. Mukaddes'teki Yahûdi inancı gibi Kur'an'da da Hz.İbrahim'in yıldızlara değil, kadîr olan Allah'a kulluk edilmesini istemesinden önemle bahsedilir.³³

Kur'an, Hıristiyanlıkta olduğu gibi, Hz. Meryem'in İsa'yı doğurduğunda bâkire olduğunu kabul eder. Hz.İsa, Rûh'un Cibrîl tarafından Hz. Meryem'e üflenmesi ve Allah'ın "Ol" emriyle Hz. Meryem'in vücudunda yaratılmıştır.³⁴

K.Mukaddes'e göre de havarilerin şahadetiyle kutsal Ruh tarafından annesine verilmiştir. Kuran ve K.Mukaddes'e göre kıyamet günü, yeryüzüne gelecek kozmik bir felaketten hemen sonra vuku bulacak ve o gün, tek Hakîm olan Allah'ın hükmünden kimse kaçıp kurtulamayacak, herkes dünyadaki yaptıklarından ve orada bıraktıklarından sorumlu olacak.³⁵

³²-Luka: Elçilerin İşleri 1/1; Markos 1/1-3; Romalılar 1/16.

Kur'an: 1/29, 6/101-107, 36/36, 57/1.

³³-Kur'an: 6/76-79.

³⁴-Kur'an: 3/47.

³⁵- Hans Klautke, *Was jeder von İslam wissen muss- Herkesin İslam'la İlgili Bilmesi Gereken Meseleler*, çeviren: M.Zeki Okur, Şelale yay, İstanbul 1990, s.197.

K.Mukaddes ve K.Kerimi incelediğimizde her ikisinin de esas gayesinin insanlığın huzur, barış ve adâlete ulaşması olduğunu görürüz. Hz. İsa'nın hayatında ve sözlerinde adâlet ve barışla ilgili birçok olaylar bulmaktayız. O, hayatını fakirlere müjdeyi, tutuklulara hürriyeti ve körlere görüşü getirerek geçirmiştir. Beatitudes'te Tanrının Krallığı'nın fakirlere âit olduğunu söylemiş ve adâlet için çalışanlara hoşnutluk sözü vermiş ve barış için uğraşanları Tanrı'nın kendi halkı olarak ilan etmiştir.³⁶ . Havariler önce Tanrının Krallığı'nı ve adâleti isteyecekler, artık “ *göze göz, dişe diş*” prensibinden vazgeçilerek düşmanlar bile seviyecek ve zâlimler için duâ edilecek, çünkü İsa'nın havarileri Tanrı gibi yani onun davranışlarıyla davranmak zorundadırlar.³⁷

Kur'an, Tevrat gibi İncil'in de aslen ilahî kaynaklı kitap olduğunu belirtir:

*“ Onların ardından yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik ve O'na içinde yol gösterici ve nur bulunan İncil'i verdik”.*³⁸

İsa'nın halka tebliğ ettiği mesaj, başlıca üç husus etrafında yoğunlaşmaktaydı. Bunlardan ilki Tanrı'nın egemenliğine halkı davet etmesiydi. Tanrı'nın (ya da göklerin) egemenliği ise bir taraftan insanların Tanrı'ya iman ve O'nun emirlerine bağlanmakla yaşamalarında O'nun emrettiği yola girmelerini, bir taraftan ise yaklaşan hesap gününe inanmalarını ve ona hazırlık yapmalarını ifade etmekteydi. İsa'nın diğer temel mesajları ise, toplumdaki ahlaksızlıkların ve din istismarının tenkit edilmesiyle toplumdaki seçkinler/elit grubuyla din adamlarından kaynaklanan sosyal bozuklukların ve halkın üzerinde estirilen şiddet, sömürü ve terör düzeninin reddedilmesiydi.³⁹

Hıristiyanlığa göre kurtuluş ancak İsa Mesih'in aracılığı ile elde edilebilir. Onun ölümünden sonra onun yerine kilise kâim olmuştur ve onun izinden gitmektedir. İsa Mesih bizzat kendisi kiliseye ve onun cemaatine rehberlik ve liderlik etmeye devam etmektedir. O baş, kilise de bedendir ve hayatını ondan

³⁶-Luka IV/18-19.

³⁷-Matta VI/33, V/38-45; Luka VI/27,28,32-36.

³⁸-Kur'an: 5/46.

³⁹- Şinasi Gündüz, “ Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerler”, *Diyanet İlmî Dergi*, C.38, sayı 2, s.10.

almaktadır. Kilise, İsa vasıtasıyla kurtuluşa çağırılmaktadır.⁴⁰

Kur'an'a göre ancak şu şartlar elde edilir ve topluma mal edilirse dünya ve âhiret kurtuluşundan bahsedilebilir.

Yaşama hakkı: “ *Bunun için İsrâil oğullarına şöyle yazdık: Kim bir kimseyi bir kimseye karşılık veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse (ölümden kurtarırsa) bütün insanları diriltmiş gibi olur...*”⁴¹

Hürriyet hakkı: “ *Ey Muhammed ! Puta tapanlardan biri sana sığınır, onu güvene al; tâki Allah'ın sözünü dinlesin. Sonra onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Çünkü onlar bilgisiz bir topluluktur*”⁴²

Adalet ve barış içinde yaşama hakkı: “ *Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir*”⁴³

Sosyo-Ekonomik haklar: “ *Ey Muhammed! Onların doğru yola iletilmeleri sana düşmez. Fakat Allah dilediğini doğru yola eriştirir. Sarfettiğiniz iyi şey kendinizdir, zaten ancak Allah'ın rızasını kazanmak için sarfedersiniz. Sarfettiğiniz iyi bir şeyin karşılığı -haksızlığa uğratılmaksızın- size verilir*”⁴⁴

Eşitlik hakkı: “ *Kim bir kötülük işlerse ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim, inanarak yararlı iş işlerse, işte onlar cennete girerler; orada hesapsız şekilde rızıklandırılır*”⁴⁵

Demokratik haklar: “ *Ey Muhammed! De ki: Ey İnkarcılar! Ben sizin tapıklarınıza tapmam. Benim tapığıma da sizler tapmazsınız. Ben de sizin tapığıma tapacak değilim. Benim tapığıma da sizler tapmıyorsunuz. Sizin dininiz size, benim dinim bana*”⁴⁶

⁴⁰ - Peter Canisius Van Lierde, *The Holy See at Work*, London, 1964, s.19-20.

⁴¹ -Kur'an: 5/32, ayrıca bkz. 6/151, 25/68.

⁴² -Kur'an: 9/6, ayrıca bkz. 2/111-113, 3/79, 6/108, 12/40, 42/21, 88/21-22.

⁴³ -Kur'an: 16/90, ayrıca bkz. 4/75.

⁴⁴ -Kur'an: 2/272, ayrıca bkz. 3/92, 107/1-7, 111/1-5.

⁴⁵ -Kur'an: 40/40, ayrıca bkz. 4/124 13/23, 48/6, 57/18.

⁴⁶ -Kur'an: 109/1-6, ayrıca bkz. 4/59, 43/38.

1.4.2 Farklılıkları

İlâhî dinler arasındaki farklılıkları zikretmemizden maksat, dinlerin bir araya gelemeyecek kadar fazla farklılıkları olduğunu değil ancak aradaki farklı inançları bilerek bu farklılıklarla beraber, diğer bir ifadeyle her din mensubu kendi farklılıklarını koruyarak diyalog ortamında bulunabileceklerine pencere açmaktır.

İslâmiyet ile bugünkü Hıristiyanlar arasındaki en büyük fark Allah' anlayışından kaynaklanmaktadır. İslâmiyet'e göre, "*Allah' birdir, Allah' samed'dir. Hiç kimseye muhtaç değil fakat her şey O'na muhtaçdır; O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O'na eş ya da denk değildir*".⁴⁷

Hıristiyanlara göre ise; İsa, Baba Tanrı ile aynı cevherdendir ve Kutsal Ruh'la birlikte Hıristiyan teslisini oluşturur.İncil'de Cenab-ı Allah' için kullanılmış olan "eb" (Baba) kelimesi gerçek anlamda "baba" değil, fakat "rahîm olan Hâlık" manasına geldiği bir gerçektir.⁴⁸

Hız.İsa yaklaşık olarak 30 yaşına kadar "Nasıra" kasabasında bilinmeyerek ve tanınmayarak yaşamıştı. Daha sonra köyleri ve kasabaları gezerek halka İncil'i tebliğ etmiştir. Onun tebliğatını yaptığı İncil tabiatıyla hak olan bir kitaptır. Ancak Hız.İsa şifahi tebliğatının dışında yazılı bir eser bırakmamıştır.⁴⁹

Kur'an'a göre ehl-i kitap, Allah'ın vahdaniyeti noktasında teslis inancından dolayı tevhit inancından uzaktadırlar. Ehl-i kitâbın kâhir ekseriyeti Hız.İsa'yı tanrılaştırmaları sebebiyle Allah'ı bir olarak tanımazlar. Kur'ân-ı Kerim'in muhatabı bütün insanlar ve cinlerdir. İnsanların hiç biri Kur'ân'ın davetinden istisna edilmemiştir. Hız. Muhammed tebliğini bütün insanlara yöneltirken⁵⁰ ehl-i kitâbı da tabii olarak içine almıştır. K.Kerim'de ehli kitapla ilgili ayetlerde ; Kur'an'a iman etmeğe davet edilmişler, böylece hak üzere olmadıkları, kitaplarının bozulmuş olduğu bildirilmiştir.⁵¹ Kur'an'da kitap ehlinin eleştirildiği

⁴⁷-Kur'an: 112/1-4.

⁴⁸-Cemal Sofuoğlu, a.g.e, s.54-55.

⁴⁹-Jakob Xavier, *İncil Nedir?* (Tarihi Gerçekler) Ankara-1985, s. 10.

⁵⁰-Kur'an: 34/28.

⁵¹-Kur'an: 3/78.

noktalar; Onların kendi kitaplarını değiştirmiş olmaları⁵² , Kur'an'ı yanlış te'vil etmeleri⁵³ , Müslümanları saptırmak istemeleri⁵⁴ ve manasız tartışmalar ortaya çıkarmaları⁵⁵ dır. Kitap ehlinin içinde Kur'an'ın davetine uyanlar da vardır⁵⁶ , ancak büyük çoğunluğu tevhit inancını terk ettikleri için İslam'ın onaylamadığı, tasvip etmediği inanç içindedirler.⁵⁷

K.Kerim, kitap ehlinin Allah' hakkında yersiz konuşmalarını, O'nu insana benzetmelerini⁵⁸ , oğul ve kız isnadında bulunmalarını⁵⁹, önceki devirlerde yaşayıp ölen kafirlerin sözlerine benzetmiştir.⁶⁰ İslam alimleri K.Kerim'in bu yöndeki suçlamalarının daha çok Yahûdileri ve Hıristiyanları hedef aldığını ifade etmişlerdir.⁶¹“(yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (hıristiyanlar) da râhiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler. Halbuki onlara tek İlâh'a kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır”.⁶² Bu ayet-i kerime kitap ehlinin Allah'ın yerine, kendi din adamlarını ”Önder” edindiklerini açık bir şekilde ifade etmektedir.

Hıristiyan iken Müslüman olan Adiy b. Hatem bu ayet ile ilgili olarak Hz. Muhammed ile kendi arasında geçen bir konuşmayı şöyle ifade ediyor: Boynumda altından yapılmış “haç” olduğu halde Hz. Peygamberin yanına geldim. Bu halde beni gören Hz. Peygamber şöyle dedi: “Ey ibn-i Hatem! boynundaki o putu at”. Ben de boynumdaki onu çıkarıp attım. O arada Hz. Peygamber, “hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu İsa'yı Allah'tan başka ilah edindiler”⁶³ ayetini okuyordu. Ona şöyle dedim: “Ya RasulAllah' biz onlara ibadet etmiyorduk! Bunun üzerine Hz. Peygamber bana şu soruları sordu: Onlar Allah'ın helal kıldığını haram kıldıklarında siz de onları haram kabul etmiyor

⁵²-Kur'an: 2/75-79.

⁵³-Kur'an: 3/71.

⁵⁴-Kur'an: 3/69.

⁵⁵-Kur'an: 3/165.

⁵⁶-Kur'an: 3/199.

⁵⁷-Kur'an: 2/105, 98/1-6.

⁵⁸-Kur'an: 39/67.

⁵⁹-Kur'an: 9/30, 16/57.

⁶⁰-Kur'an: 2/118.

⁶¹-Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camii'l-Beyan fi Tefsiri'l Kur'ân*: C.I, s.513.

⁶²-Kur'an: 9/31.

⁶³-Kur'an: 9/31.

muydunuz? Yine din adamlarınız Allah'ın haram kıldığı şeyleri helal kıldığı zaman siz de o şeyleri helal kabul etmiyor muydunuz? Ben de bunun üzerine, şöyle dedim: Evet ya RasulAllah'! biz onların dediklerini kabul ediyorduk. Daha sonra Rasulü Allah şöyle devam etti: "İşte bu onlara ibadet etmenizdir".⁶⁴

Görülüyor ki, İslamiyet ruhban sınıfının dinde tek otorite kabul edilmesini ve teşkilatlanma biçimini eleştirmekte, sapmanın eza kaynağı olarak görmektedir.

İslâmiyet ile Hıristiyanlık arasındaki temel farklılık Hıristiyan Teolog Hans Küng'e göre teslis ve hulûl konusudur. Bu konuda K.Kerim Hıristiyanlara seslenerek şöyle demektedir: "*Ey Kitap Ehli! Dininizde taşkınlık yapmayın....*"⁶⁵ . Küng bu konunun Müslüman ilim adamları tarafından yanlış yorumlandığını söylemektedir. Ona göre "Teslis Doktrini" birde üç iken Müslümanların anlayışında üç Tanrıdır. Küng, Kur'an'da, çok önemli olmasa da "teslis inancına ilişkin bazı yanlış anlamaların olduğunu" ileri sürmektedir. O, Hıristiyanların, Müslümanların iddia ettikleri gibi üç Tanrıya değil, gerçekte bir Tanrıya inandıklarını, ancak bu Tanrının üç boyutlu olduğunu iddia etmektedir.⁶⁶ Kur'an da zaten Hıristiyanları uyararak teslis inancından vazgeçmeye çağırır.

Teolog John Hick, sıhhati açısından Yeni Ahit'i değerlendirerek, dört İncil'den en erkeninin MS.50'li yıllarda yazıldığını ve bir bütün olarak bu kitapların anlattıkları olaylara bizzat şahit olmayan insanlar tarafından İsa'nın ölümünden sonra (40-70 yılları arasında) yazıldığını ifade etmektedir.⁶⁷ Protestan Papaz Hans Klautke ise şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: "Büyük Hıristiyanlık Kiliselerinde, en geç 4. asrın birinci yarısında hangi yazıların, kitapların kutsal olduğuna kesin karar verilmiş, 2. Yüzyılın sonunda ise Yeni Ahit'in büyük bir bölümü üzerinde Kiliseler esasen anlaşmışlardı. Bundan başka eski elyazmaları ispat ediyor ki, ilk çağlardaki K.Mukaddes metinlerine sadık kalınarak bu el yazmalar vücut bulmuştu. Hıristiyanların kesin inancısıdır ki, tarih

⁶⁴-Ebu Abdillah b. Ahmet el-Kurtubî, *El-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, C.VIII, s. 120.

⁶⁵-Kur'an: 4/171.

⁶⁶- Hans Küng, "*Christianity and World Religions: Dialogue with Islam*", Toward a Universal Theology of Religion. Ed. Leonard Swidler. Maryknoll, NY. Orbis Books, 1998, s.206.

⁶⁷-John Hick, "*A pluralistic View*", *More Than One Way? Four Views on Salvation in a Pluralistic World*", ed.Dennis L. Okholm and Timoty R. Phillips-Grand Rapids, Michigan: Sonder von Publishing Hause, 1995, s.29-32.

boyunca K. Mukaddesin kutsal yazıları koleksiyonu, geçerlik ve kutsallıkla rûhânî özelliklerini korumaktadır. Çünkü, bunların merkezinde insan şekline bürünmüş Tanrı olan İsa vardır.⁶⁸ Bu sebeple K.Mukaddes Tanrı kelimedir, aynı zamanda da insan kelimedir, çünkü ona şahitlik ederek tasdik edenler de insanlardır”.⁶⁹

Yine Hıristiyan Teologlarının önde gelenlerinden biri olan Küng, K.Mukaddesin hiçbir zaman Kur'an gibi bir vahiy mahsulü olmadığını, O'nun yeryüzündeki çeşitli yazarlar tarafından farklı zamanlarda yazıldığını, bundan dolayı onda hataların, eksikliklerin ve karışık bölümlerin olduğunu, dolayısıyla O'nun doğrudan Tanrının kelamı olmayıp, insan elinde şekillenmiş bir vahiy mahsulü olduğunu kabul etmektedir.⁷⁰

İncillerin durumu İslam'daki hadislere bir yönden benzemektedir. Hadisler daha çok Hz. Muhammed'in vefatından sonra yazılmıştır. İnciller de Hz. İsa'nın ref'inden sonra kaleme alınmışlardır. Ancak burada çok önemli bir fark vardır: Hadisleri rivayet eden kişiler Hz. Muhammed'i görenlerdir, halbuki İncilleri Hz. İsa'nın ref'inden onlarca sene sonra kaleme alanlar O'nu görmemişler ve yazdıklarını da ondan duymamışlardır.⁷¹

Hıristiyanlar İncillerin Tanrı vahyi veya bir günde kaleme alınmış ilahî yazılar olmadığını kabul etmektedirler. Zaten İncillerin oluşumu da Hz.İsa'dan sonra 120 yılına doğru tamamlanmıştır. Ancak bu İncillerin sahih oluşları ise M.S. 325 yılında toplanan İznik Konsilinde karara bağlanmıştır. Bunların en önemlileri resmi dört İncil olan Matta, Markos, Luka, Yuhanna'dır. Bu zamana kadar neredeyse her insanın ayrı bir İncilinden bahsedilmektedir. Xavier Jakob; “İncil'in bir yazı değil, fakat bir konuşma, daha doğrusu hitabeler, demeçler dizisinden ibaretti; halk onu okumamıştır; ilk önce onu işitmiş, dinlemiştir..... Havarilerin va'z ettikleri ise Mesih İsa'nın va'z ettiklerinden daha geniş ve kapsamlı idi; zira onlar İsa Mesih'in öğretisini anlatırken ve onu anlatabilmek için aynı zamanda Mesih İsa'nın hayatını ve bilhassa ölümünü ve çektiği ızdırapları da

⁶⁸-Yuhanna I/14.

⁶⁹-Hans Klautke, a.g.e s.193-194.

⁷⁰-Mustafa Köylü, *Dinler Arası Diyalog*, İnsan Yay, İst.2001,s.143-144.

⁷¹- Maurice Bucaille: *el-Kur'an'u'l-Kerim ve 't-Tevrat ve 'l-İncil ve 'l-İlim*, Paris-1976, s. 10.

anlatmaktaydılar”⁷² demektir. Aslında bu ifade İncillerin değiştirildiğinin Hıristiyan üst düzey din adamlarınca da kabulü anlamına gelmektedir. Kur’an bu tahrifi yapanları şöylece kınamaktadır: “ *Allah, kitap verilenlerden onu insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz diye ahit almıştı. Onlar ise İncil’i arkalarına atıp az bir değere değiştirdiler. Onların alış verişleri ne kötüdür*”.⁷³

Ehl-i Kitap kendi kitaplarında olan bazı şeyleri gizlemeleri, kitaplarını tahrif etmeleri, ayrıca K.Kerimi inkar etmeleri,⁷⁴ kendi kitaplarına sahip çıkmamaları, dinî konularda hükmü Allah’tan değil de Rab edindikleri Haham ve Papazlardan almaları, kitaplarında yanlış te’vil yapmaları, sadece kendilerinin cennete girebileceklerini iddia etmeleri⁷⁵ Hıristiyanların, Hz. İsa orijinli dini ruhban dini haline getirmelerindendir.

Kur’an ifadesine göre ehil-i kitap kendi kitaplarından bazı şeyleri gizliyorlardı. “ *Ey Ehl-i Kitap! Size Rasülümüz geldi. Kitaptan gizlemekte olduğunuz şeylerin bir çoğunu size size açıklıyor, bir çoğunu da affediyor ...*”.⁷⁶ Bunların başında; onların Hz. Muhammed’e ve Kur’an’a iman etmelerini emreden kısımlar gelmekteydi. Hz. Muhammed kendisinin peygamber olduğunu müjdeleyen ifadelerin ehil-i kitap tarafından Tevrat ve İncil’de tahrif edildiğini ifade buyurmuştur.⁷⁷

Müslümanların anlayışına göre, ehil-i kitab’ın yaptığı uygunsuz işlerden biri de kendi kitaplarına bazı şeyleri sonradan sokuşturmalarıdır.⁷⁸ Bu konuda Kur’an şöyle demektir: “*Onlardan bir grup var ki, kitap’da olmayan bir şeyi siz kitap’tan sanasınız diye dillerini kitab’a eğip bükerler ve : “ O Allah’ın katındandır”derler...*”.⁷⁹

Bir diğer farklı nokta da, Hz.İsa’nın kişiliği ile ilgilidir. K.Kerim’e göre Hz. İsa Allah’ın kulu ve kelimesidir. Onun “*üçün üçüncüsü*” şeklinde

⁷²-Jakob Xavier, *İncil nedir? Tarihi gerçekler*, Ankara 1995, s.12-13.

⁷³-Kur’an: 3/187.

⁷⁴-Kur’an: 3/71,72.

⁷⁵-Kur’an 2/111.

⁷⁶-Kur’an 5/15.

⁷⁷-el-Kurtubî, a.g.e., C.VI, s.118.

⁷⁸- Muhammed bin İdris Eş-Şafii, *er-Risale*, Kahire 1969, s. 8.

⁷⁹-Kur’an: 3/78.

vasıflandırılmasını yasaklar. Hz.İsa ile Hz.Ademin yaratılışlarının (basız olarak) aynı olduğunu ve bunun Allah' için zor olmadığını, Hz.İsa'nın tanrılaştırılmamasını emreder.⁸⁰

Kur'an'a göre Hz.İsa, Allah'ın peygamberlerinden biridir ve "Ulu'l-Azm" denilen büyük peygamberlerden olarak sayılmıştır. "*Allah, peygamberlerden şöyle söz almıştı: Bakın, size kitap ve hikmet verdim, şimdi yanınızda bulunanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz. Bunu kabul ettiniz mi? Ve bu hususta ağır ahdimi üzerinize aldınız mı? demişti. Kabul ettik, dediler. O halde tanık olun, ben de sizinle beraber tanık olanlardanım, dedi. Artık kim bundan dönerse işte onlar fâsıklardır. Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerlerde onların hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir*".⁸¹ Ayetten anlaşılacağı gibi bütün peygamberler aynı amacı paylaşmışlar ve kendilerinden sonra gelecek peygamberi tasdik etmişlerdir.

Hıristiyanlığa göre İsa Mesih; hem Tanrı'nın oğlu hem de insanlığın kurtarıcısıdır. Tanrı insanlığı ezeli günahattan kurtarmak üzere " biricik oğlunu " yeryüzüne göndermiştir. İsa Mesih, " ilahî planı " yürürlüğe koyacak şekilde insanlığı kurtarışının sembolü olarak önce çarımha gerilmiş, sonra da " ölümlerden kıyam ederek " Baba'nın yanındaki yerini almıştır. Hıristiyan inancının merkezinde bulunan bu doktrin, Hıristiyan teolojisi içerisinde işlenerek değişik görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, Hz İsa ve onun getirdiği mesaj, bütün Hıristiyanları birbirine bağlayan ortak bir bağ olarak varlığını sürdürmektedir.⁸²

Yahudilerin Hz. Üzeyir için kullandıkları "Allah'ın Oğlu"⁸³ tâbirini Hıristiyanlar da Hz. İsa için kullanırlar.⁸⁴ Hıristiyanlara göre, Allah bir insanın bedenine veyahut da rûhuna girmiştir. Yine onlara göre kelime uknumu (unsuru) sıfat veya zât olarak İsa ile birleşmiştir. Eğer zât ise o zaman Allah'ın zâtı İsa'ya

⁸⁰-Kur'an: 3/45, 19/21, 21/91.

⁸¹-Kur'an: 3/81-82.

⁸²-Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, C. 17, s. 328.

⁸³-Kur'an: 9/30.

⁸⁴-Kur'an: 9/30.

girmiştir ve İsa İlah olmuştur. Eğer kelime uknumu sıfattan ibaret ise sıfatın bir zât' tan diğerine geçişi imkansızdır. Kitap ehlinin bazı peygamberleri Yüce Allah için oğullar olarak tanımaları onların sadece az bir grubunun değil çoğunluğunun görüşüdür.⁸⁵ Bu görüşün dayanağı “ *Kelam başlangıçta var idi ve kelam Allah nezdinde idi*”⁸⁶ ifadeleridir ki bu ifadelerin Allah'ın vahyi olması mümkün değildir. Bu fikirler (İsa'ya Allah' denilmesi) putperestlikten alınmış fikirlerdir.⁸⁷

Hıristiyan Teologlardan J.Hick, Yeni Ahit'in İsa'yı “Tanrı'nın Oğlu”olarak sunduğunu ve bunun da daha sonra (M.S. 451 Kadıköy Konsili) Hıristiyanlığın temel öğretilerinden biri durumuna geldiğini, ancak bunun zamanın kültürel şartları içerisinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Hick, antik çağda bir çok insanın “Tanrının Oğlu” olarak adlandırıldığını, bunun o zamanın şartları içinde gayet normal bir adet olduğunu, çağdaş anlayışımız itibariyle bu tamamen mecazi bir ifade olup o niyetle kullanıldığını, dolayısıyla İsa'nın da karizmatik bir örgütçü ve şifâ verici olarak “Tanrının Oğlu” şeklinde düşünülmüş olabileceğini ileri sürmektedir.⁸⁸

İncil'e göre İsa, bir Peygamberden daha ilerde bir kişiliğe sahiptir. Peygamberlerin görevi; diğer bütün peygamberler gibi, insanları Allah'a kulluk görevine davet etmek, bir vâiz gibi, tövbe ederek Allah'a yönelmelerini sağlamaktır. Hıristiyanlar İsa'da Allah'ın rahmân sıfatının fazlası ile tecelli ettiğine inanırlar.⁸⁹ Çünkü İsa'nın kişiliğinde ve hayatında Allah'ın lütfu şekillenmiştir. O, kör ve hastaları görüp geçmezdi, iyilik ederken kenarda kalmış hiç kimseyi dışlamazdı. Havarilerini aşağılanmışlardan ve gümrükçülerden seçti. O, zina etti diye yuhalanan bir kadını Allah'ın bağışlayıcılığı ile teselli etmiştir.⁹⁰ Allah'ın bağışlayıcı sıfatı daima Onda mevcuttu.⁹¹ Hakarete uğradığında O, kimseye hakaret etmezdi ⁹², ve insanları düşmana karşı bile sevgiye çağırırdı.⁹³

⁸⁵-Fahrüddîn er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, Mısır 1354-1935, C.XII, s.191.

⁸⁶-Yuhanna I/1.

⁸⁷-Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsir'l-Merağî*, Mısır 1354-1935, C.VI, s.84.

⁸⁸-Jhon Hick, “ *A pluralistic View*”, *More Than One Way ? Four Views on Salvation in a Pluralistic World*”, s.29-32.

⁸⁹-Luka I/78.

⁹⁰-Yuhanna VIII/61.

⁹¹-Markos II/9.

⁹²-1.Petrus II/23.

⁹³-Matta V/44.

Çünkü O, Allah' sevgisinin bir eseri idi. O, çarmıha gerilinceye kadar bu sevgiye sarıldı.⁹⁴ O, kendi iradesini Allah'ın iradesine bağımlı kıldı ve bu inanç onu ölüme götürdü: *“Baba.....benim değil senin arzun ve iraden yerine gelsin”*⁹⁵ diyerek, ölümden önce dua etmişti. Onu kimse, hiçbir şey Allah'tan ayıramazdı. O, bizzat şöyle şahadet eder: *“Ben ve Baba biriz”*.⁹⁶ Kur'an'a göre Hz. İsa çarmıha gerilmemiş, öldürülmemiş ancak Allah katına yükseltilmiştir.⁹⁷

Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ile ilgili H. Klautke şunları söylüyor : İsa'nın çarmıha gerildiğine dair olan tarihî gerçekten şüphe etmek için herhangi bir sebep yoktur. Çünkü bunu yalnız 4 İncil haber vermiyor, ayrıca Hıristiyan kaynaklı olmayan eski tarih yazarları - ki bunlara göre bu ölüm olayından bir anlam çıkararak kurtuluşa ermek gibi bir inanca sahip olmak da bahis konusu değildir – da onun çarmıha gerildiği haberini vermektedirler. Hıristiyanlar, İsa'nın çarmıha gerilmek suretiyle insanların günahlarının (ilk günah) bağışlanması ve sonuç olarak da Tanrı ile insanlar arasında bağış ve barışın gerçekleşmesine inanırlar.⁹⁸ Aslında çarmıh olayının vuku bulduğunu Kur'an-ı Kerim de kabul etmektedir. Sadece çarmıhta ölenin İsa (a.s) olmadığını ifade etmektedir.⁹⁹

Hıristiyanların dini gruplarından “Modalistler” ve “Gnostikler” de Hz.İsa'nın çarmıha gerilerek idam edilmediğini, bilakis idam edenlerin bu konuda yanlış olduklarını savunarak Kur'an'ın görüşüne katılmışlardır.¹⁰⁰

Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında bir diğer farklılık da Hz. Muhammed'in peygamberliği meselesidir.

Aslında kendilerine kitap ve sâhife verilenler ile diğer peygamberler âhir zaman peygamberi olarak Hz. Muhammed'in gönderileceğini kendi ümmetlerine haber vermişlerdir. Bundan dolayı kitap ehli çeşitli kaleler ve savaş mevzileri yaparak gelecek olan bu peygamber ile diğer insanlara karşı zafer kazanacaklarına

⁹⁴-Filipeliler II/5.

⁹⁵-Markos XIV/36.

⁹⁶-Yuhanna X/30.

⁹⁷-Kur'an: 4/157-158, 19/56.

⁹⁸-Hans Klautke, a.g.e, s.249-250.

⁹⁹-Kur'an: 4/157.

¹⁰⁰-Kur'an: 3/55, 4/157,158.

inanyorlardı. Ancak Hz. Peygamber kendi ırklarından gönderilmediği için onu inkar ettiler.¹⁰¹ . Bu konuyla ilgili Yuhanna İncilinden üç metin zikrelelim: “Size söyleyecek daha çok şeylerim var, fakat şimdi dayanamazsınız. O hakikat ruhu gelince, size her hakikate yol gösterecek. Zira kendiliğinden söylemeyecektir. Fakat ne isterse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecek. O beni ta’zim edecektir. Çünkü benimkinden alacak ve size bildirecektir. Baba’nın her nesi varsa benimdir. Bunun için benimkinden alacak ve size bildirecektir”¹⁰², “Ben de Baba’ya yalvaracağım, O, size başka bir tesellîci, hakikat ruhu verecektir. Tâ ki, daima sizinle beraber olsun”¹⁰³, “ Babadan size göndereceğim Tesellîci, Baba’dan çıkan Hakikat Rûh’u geldiği zaman benim için O şahadet edecektir”¹⁰⁴.

Bu ayetlerde geçen ve Hz. Muhammed isminin karşılığı olan “Paraklit” kelimesi Hıristiyanlar tarafından Hakikat Rûh’u, Tesellîci gibi isimlere çevrilmiştir.¹⁰⁵

Yahûdilerden Hahamlar, Hıristiyanlardan Papazlar ve Araplardan Kâhinler Hz. Muhammed’in durumunu O gönderilmeden önce ve zamanı yaklaşıncı kendi aralarında konuşuyorlardı.¹⁰⁶

Kitap ehline bir çok peygamber gelmiş ve onlara tek Allah inancını tebliğ etmiş ancak onlar bundan saparak Allah’a ortak koşmuşlar¹⁰⁷ , Allah’a çocuklar isnat etmişlerdir.¹⁰⁸

Peygamberlerin sayısı konusunda ise; K.Kerimde 25 peygamberin ismi zikredilir. Peygamberler zinciri Hz.Adem ile başlayıp Hz. Muhammed ile son bulur. K.Mukaddes’te adları bulunmayan üç peygamber Hut, Salih ve Hz. Muhammed’tir. Hıristiyanlar yüzlerce yıl Hz. Muhammed hakkında bozuk ve kötü bir imaja sahipti. Artık, bu tür önyargıların sökülüp atılması ve o zamanki tarihi

¹⁰¹-Muhammed b. Abdikerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, Mısır 1955, C.I, s. 489

¹⁰²-Yuhanna. XVI/12-15.

¹⁰³-Yuhanna XIV/16.

¹⁰⁴-Yuhanna XV/26.

¹⁰⁵-Muhammed b. Abdilmelik ibn Hişam, *Siretü’n Nebeviyye*, C. I, s.217.

¹⁰⁶-Kur’an: 3/187.

¹⁰⁷-Kur’an: 5/73.

¹⁰⁸-Kur’an: 2/16, 10/68.

olaylardan ve gerçeklerden ders alınması, bunların iyi hesap edilmesi gerekir. Hıristiyanlar Hz. Muhammed'e bir Peygamber gözüyle bakmasa da, Hz. Musa Tevrat'ta İsrail oğulları için nasıl kapsamlı bir kişilik ifade ediyorsa, Hz. Muhammed de İslam için benzer kişiliğe sahiptir. Bu da din ve devletin Hz. Muhammed'in, Hz. Musa gibi, şahsında toplanmasıdır. Hz. İsa'da ise bu söz konusu değildir.

Hz. Muhammed'e gelen mesajının evrensel ve sonuncu olduğuna Hıristiyanlar inanmazlar. İncil'e göre ilahî gerçek, ebedî selamet ve kurtuluş – sonsuza dek- İsa'da tecelli etmiştir. Esasen her dinin müntesipleri yegane gerçeğin kendi inançları olduğunu kabul ederler. Zira din iman işidir. Her dinin bilginleri kendi inançları doğrultusunda ötekine itiraz, itham hatta iftiralar yöneltmiş olduklarını da tespit etmek mümkündür. Örneğin: Batı Avrupa'dan Müslümanların beklentisi Hz. Muhammed hakkında oluşturdukları olumsuz imajı silmeliridir. Batıda İslam'ın ve Hz. Muhammed'in kötülendiği birçok eser yazıldı. Bu eserlerde Hz. Muhammed ahlaksızlıkla itham edildi. Hâlâ bu eserlerin basmakalıp tesirleri devam etmektedir.

Batıda var olan “İslam, kılıç ve ateşle yayıldı” tezi, İslam'ın hakimiyet bölgesi ile bireylerin kendi isteğiyle İslam'a yönelmeleri arasındaki farkı görmezden gelir ve bu arada mesela ortaçağ İspanyasında Hıristiyanların diğer dinlere karşı uyguladıkları cebir ve şiddeti görmezlikten gelirler. Semavî dinler tasvip etmedikleri halde yayılırken cebir ve şiddet kullanılmıştır.

Farklılık arz eden bir diğer konu da tecessüd meselesidir.

Yuhanna İncili şöyle başlar: “*Kelam başlangıçta var idi. Ve kelam Allah nezdinde idi, ve kelam Allah idi. O başlangıçta Allah' nezdinde idi. Her şey onun ile oldu ve olmuş olanlardan hiçbir şey onusuz olmadı*”. İşte Hıristiyanlarda var olan tecessüd- Tanrının Hz. İsa'da vücut bulması- fikrinin üzerine kurulduğu en kuvvetli fikir budur. Ayrıca ilk Hıristiyan tebliğcilerin üzerine eğildikleri konu da budur. Onlar bu şekilde Hıristiyan akidesini şekillendirmişlerdir. Ancak böyle bir fikri kabul etmek akıl ve mantık kaidelerinin dışındadır.¹⁰⁹

¹⁰⁹-Abdülkerim Hatip, *el-Mesih fi'l-Kur'an*, Beyrut 1976, s. 125.

Ancak günümüzde artık Hıristiyanların Hz. İsa'nın ruh'ullah (logos=kelam) olduğu iddiasıyla, Müslümanların İsa'ya ruh'ullah deyişleri arasındaki benzerlik veya varsa farklılığın ne olduğunun ortaya konması gerekir.

Bir diğer konu da İstihâle meselesidir.

İstihale meselesi Hıristiyanlıkta bir ibâdet olarak yer alır. Şöyle ki; fışh bayramından bir gün önce ekmeği kırarlar ve buna şarap dökerek tanrısal yemek adını verirler (Communion Âyini). Kilisenin iddiâsına göre bu âyindeki yemek, İsa'nın insanlığın kurtuluşu için kırılan cesedi, şarap da aynı gaye uğrunda akıtılan kanıdır. İşte bu yemeği yiyen kişi İsa ile birleşmiş olur. Yani Mesih cesedi ve kanı ile onun cesedine girmiş olur.¹¹⁰

İstihâle meselesi Yuhanna İncilindeki şu ifadelere isnat ettirilmiştir: *“Bunun üzerine İsa onlara dedi: Doğrusu ve doğrusu size derim: İnsanoğlunun etini yiyip kanını içmedikçe kendinize hayat yoktur. Benim etimi yiyip kanımı içenin ebedi hayatı vardır, ben de onu son gününde kıyam ettireceğim. Çünkü benim etim hakiki yiyecek ve kanım hakiki içecektir. Benim etimi yiyip kanımı içen bende durur ben de onda”*.¹¹¹

Kilise, halkı istihâle meselesini kabul etmeğe zorlamış ve bu konunun tartışılmasını dahi yasaklamış; ayrıca bu inancı kabul etmeyenleri aforoz ederek kendi camiasından uzaklaştırmıştır.¹¹²... Hz. İsa'dan sonra Hıristiyanlıkta ortaya çıkan bu meseleler insanlara kuvvet zoruyla kabul ettirmeye çalışılmıştır. Hıristiyanlık tarihinde yapılan konsiller bu gibi yeni meselelerin karara bağlandığı birer fırsat niteliği taşımışlardır.¹¹³

İslam'da olmayan bir konu da Ruhbanlıktır.

Ruhban ; Atşan (Susamış) vezninde sıfat-ı müşebbehedir. Anlamı çok korkan demektir. Rivayet edildiğine göre Hıristiyanların ruhbanlığı ihdas etmelerinin sebebi şudur: İsa (A.S.) dan sonra zorbalar mü'minleri yok etmeğe

¹¹⁰-Muhammed Ebu Zehra, *Muhadarat fi'n-Nasraniyye*, Kahire 1982, s. 170.

¹¹¹-Yuhanna VI/53-56.

¹¹²-Ebu Zehra, a.g.e., s. 171.

¹¹³-M.Fatih Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hıristiyanlar*, T.D.V yay, Ank. 2001, s. 232.

kalkışmışlardı. Mü'minler onlarla yaptığı çarpışmalarda çok kayıplar vermişlerdi. Ancak onlardan kurtulabilen az sayıdaki Müminler dağlara kaçtılar ve mağaralarda kendilerini ibadete verdiler. Bunlar samimi Mü'minlerdi. Tabiatıyla içinde bulundukları şartlar mucibince çok meşakkate katlanmak zorunda kaldılar.¹¹⁴ Yüce Allah'ın Hadid suresi 27. Ayet-i kerimesinde: "...İcat ettikleri ruhbanlığı biz onlara yazmamıştık. Yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için (onu kendileri icat ettiler) fakat ona gereği gibi de uymadılar..." buyurarak bunun bir emir olmadığını bildirmektedir. Sırf Allah rızası için başlayan ruhbanlık Hıristiyanlığın özünün değiştirilmesine paralel olarak değişmiş ve çok geniş yetkilerle donatılmış Hıristiyan din adamları egemenliğine dönüşmüştür.

Diğer bir konu da Kible meselesidir.

Yahudiler batı yönünde Beyt'ül Makdis'e doğru, Hıristiyanlar ise doğuya doğru ibadet ediyorlardı. Onlardan her bir grup iyiliğin kendi kiblelerinde olduğunu iddia ederek kendilerinin dışında kalan insanların kiblelerinde herhangi bir iyiliğin olmadığını söylüyorlardı. Bunun üzerine inzal olunan ayet, "*İyilik, yüzlerinizi doğu veya batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki...*"¹¹⁵ onların bu yöndeki iddialarını reddetmiştir.¹¹⁶

Ahiret inancı konusu nispeten birbirine yakın inanç konusudur.

K.Kerim'de Hıristiyanların ahiret inancına atıfta bulunulmaz. Yeni Ahit'te ahiret inancı İslâm'ın ahiret inancına yakındır. Yeni Ahit'te günahkarların cezalandırılacağından bahseden pasajlar yeniden dirilme inancını ortaya koyar. Mesela: Hz. İsa kişileri, fakir ve sakatları doyurmaya çağırırken bu işin karşılığının öbür dünyada salihlerin arasında verileceğini söyler.¹¹⁷ Bununla beraber sapıklığa sebep olan ve fitne çıkaranlar ise fırın ateşinde yanacak.¹¹⁸

İslam ile Hıristiyanlık arasında bir diğer farklılık da Allah'ın kelâm'ı

¹¹⁴-Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1977, C.VII, s.4761.

¹¹⁵-Kur'an: 2/177.

¹¹⁶- el-Kadi Nasuru'd-Din el-Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Beyrut (Tarihsiz), C.I, s.178.

¹¹⁷-Luka XIV/13-14.

¹¹⁸-Matta XIII/41-43.

konusundadır. Müslümanlar Kur'an'ı Allah'ın kelamı olarak tanımlarlar.¹¹⁹

Hıristiyanlara göre Allah'ın kelamı ise, insan şeklinde İsa Mesih olarak tecelli etmiştir. Hıristiyanlar İncil'in kitap olarak Hz.İsa'ya gönderildiğine inanmazlar.

Hıristiyanların bahsettikleri "Allah'ın kelamı", O'nun peygamberine konuşmuş olduğu kelimelerinden birisi demek değildir. Buradaki kelime O'nun (Cenab-ı Hakkın) fikridir veyahut aklıdır. Mesih kelimesi Allah'ın aklını ve fikrini oluşturan bu kelimeye zıttır. Çünkü bu kelime Onun zatıdır, beşer cesedine girmiştir. İsa (A.S) Allah'ın kelimesi olarak çağrılmaz. Çünkü O, Allah'ın kelimesi olarak yaratılmıştır.¹²⁰

İslam, en son ve ilahi din olduğunu ifade etmektedir.¹²¹ Çünkü Kur'an son vahiy ve son kitaptır. İslam'ın mübelliği Hz. Muhammed de son peygamberdir.¹²² Hıristiyanlar için bunun tersi sabittir. Çünkü Tanrı bizzat ilk ve son olarak İsa'da tecelli etmiştir, daha sonraki bütün vahiyler bu olaya dayanmak zorundadır. İsa'dan sonra kimse herhangi bir vahye mazhar olmuş olamaz.

Hıristiyanlıkta Allah'ın mesajını insanlara ileten bakire Meryem, Müslümanlıkta ise Peygamberlere gelen Ruh (Cebrail) dur. Meryem'in bakire olması gibi, Hz. Muhammed'in de aynı sebeple okur-yazar olmaması gerekir. Bir ilâhî mesajı insanlara ulaştıran kimsenin dokunulmamış, temiz ve lekesiz olması gerekir. Allah'ın kelamı, ancak temiz ve dokunulmamış bir levhada insanlığa yazılabilir. Eğer bu kelime, bir et şekline bürünürse, o zaman o temizlik ve dokunulmamışlık, O'nu doğuran Meryem'in bâkireliği ile sembolize edilir. Eğer Allah'ın kelamı bir kitap şeklini alırsa, bunun dokunulmamış ve temiz olması için, başkasının öğretip terbiye etmediği ümmi, okumuş-yazmış olmayan, seçilmiş bir peygamberle ve onun karakteriyle (emin) sembolize edilmiş olması ve bu kelamın insanlara duyurulması gerekir.¹²³

¹¹⁹-Kur'an: 22/54, 25/1.

¹²⁰-Abdülkerim Hatip, a.g.e., s. 146.

¹²¹-Kur'an: 5/3.

¹²²-Kur'an: 33/40.

¹²³-*Dünya Dinleri Önünde Hıristiyanlık, Kritik Metinler ve Yorumlar*, neşredenler: H.S.Loht, M.Mildenberger ve U. Tworuschka, Stuttgart 1979, s.47.

Kur'ân'a göre İnsan, diğer bütün yaratıklara karşı Allah'ın halifesi, temsilcisi olarak yaratılmıştır.¹²⁴ K. Mukaddes'teki hüküm ise, insanın Tanrıya benzemesi ve Tanrının çocuğu olması şeklindedir.

İslam inancına göre; insan tertemiz, günahsız olarak, islam fitratı üzere doğar. Hıristiyanlıkta ise; ilk günah (Hz. Adem'in cennette yasak ağacın meyvesini yemesi) sebebiyle günahkar doğar. Papaz vaftiz ederek bu günden çocuğu kurtarır.

Hıristiyan inancına göre; Hz. Adem, cennette eşi Hz. Havva ile yasaklanmış meyveden yemeleri sebebiyle günahkar olmuş, dolayısıyla neslinden gelen bütün insanlar da günah işlemiş sayıldığından cehennemlik olmuşlar, Hz. İsa ise gerek cehennemlik insanları cehennemden kurtarmak, gerekse insanları hatalardan korumak için kendisini feda ederek bütün insanların günahlarını çarımha çekmiş, böylece insanlık âlemi günahlardan temizlenmiştir.

K.Kerim, Hz. Adem'in eşi Hz. Havva ile birlikte Allah'ın yasakladığı meyveden yemeleri sebebiyle cennetten kovulduklarını, fakat sonunda pişman olarak Allah'tan af dilediklerini, Allah'ın da onların tövbelerini kabul ettiğini bildirir.¹²⁵ Ayrıca Kur'an, Hz. Adem ile Havva'nın neslinden gelen insanların Hz. Ademin işlediği bir hatadan dolayı sorumlu olmaları sebebiyle cehennemlik olduklarından bahsetmez. Bilakis, "*Kim doğru yola gelirse ancak kendi lehine yola gelmiş ve kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmıştır. Kimse kimsenin günahını çekmez*"¹²⁶ buyurarak herkesin kendi yaptığından sadece kendisinin sorumlu olacağını bildirmektedir.

Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın çarımha gerilerek öldürüldükten sonra göğe kaldırıldığına ve bir gün yeryüzüne tekrar inerek "Tanrının Krallığı" nı kuracağına inanırlar.

İslam inancında ise; Hz. İsa kıyamete yakın bir zamanda yer yüzüne inecek, Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'an ile hüküm ve amel edecektir. Kur'an'da bu

¹²⁴-Kur'an: 2/30.

¹²⁵-Kur'an: 2/35-37.

¹²⁶-Kur'an: 17/15.

konuda ayet yoktur, ancak Hz. Muhammed Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği hadis-i şerifinde bu konuda şöyle buyurmuştur: “Hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, muhakkak yakında İsa bin Meryem, Muhammed ümmeti arasında Muhammedî bir hâkim-i âdil olarak gökten yere inecektir. O, salîb-i nâsârâ'yı kırarak, domuzun katlini emredecek, zımmî'lerden cizyeyi kaldıracak, mal çoğaltacak, hatta kimse mal kabul etmez olacak”.¹²⁷

Hz. İsa'nın yeryüzüne ineceği noktasında Hıristiyanlık ve İslâmiyet aynı inanca sahip iken, Hz İsa'nın yeryüzünde hangi din ile amel edeceği noktasında farklı inanca sahiptir.

127-Zeynuddîn Ahmet b. Ahmet b. Abdullatif ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, Mütercim ve Şârih: Kamil Miras, D.İ.B. yay., Ankara 1980, C.8, Hadis no: 1018.

İKİNCİ BÖLÜM

2.DİNLER ARASI DİYALOG VE SOSYOLOJİK ETKİLERİ

2.1 Diyalog Kavramı

Diyalog; genel olarak, iki yada daha fazla kişinin karşılıklı konuşması, farklı ırk ve kültürlerden, farklı inanç ve kanaatlerden, farklı siyâsî anlayıştan insanların bir araya gelerek, medenî ölçüler içinde birbiriyle konuşması yoludur.¹²⁸

Dînî alanda diyalog ise, hem aynı dinden kaynaklanan grupların kendi aralarında hem de farklı dinlere mensup insanların, inanç ve düşüncelerini birbirine zorla kabul ettirme yoluna gitmeden, birbirine sıcak ve hoşgörü ile bakabilmesi, meseleler etrafında konuşabilmesi, tartışabilmesi ve işbirliği yapabilmesidir.¹²⁹

Dinler arası diyalog; dinleri birleştirme veya bir potada eritme faaliyeti değil, tüm farklılıkları koruyarak herhangi bir zorlamaya gitmeden hoşgörü ve anlayış içinde ortak meseleleri konuşma, müzâkere etme ve işbirliği yolları arama gayretidir. Bu arayış sürecinde farklılıklardan ziyade ortak noktaların vurgulanması gerekmektedir. Dolayısıyla bu süreçte din adamlarına önemli görev düşmektedir.¹³⁰

Diyalog, üç önemli unsura dayanmak zorundadır. Birincisi, bilgidir. Diyalog bilgi temeline dayanmalıdır. Çünkü, bilmeden diyalog sağlama imkanı yoktur. Eğer bir Hıristiyan ile diyalog içine giriyorsak, Hıristiyanlığı bilmek zorundayız, ama, Hıristiyanların anladığı ve anlattığı şekliyle. Müslümanlar ile diyalog kuranlar Müslümanlığın, Yahudiler ile diyalog kuran Yahudiliğin temel kaynaklarını bilmek durumunda ve zorundadır. Diyalogda ikinci unsur, tanımadır. Çünkü, teorik olarak bilmek yetmiyor, tanımak da gereklidir.

¹²⁸-Abdurrahman Küçük, "Dinlerarası Diyaloğa Niçin İhtiyaç Vardır?", *Dini Araştırmalar*, C. I, sayı 1.(Mayıs 1998), s.42-43.

¹²⁹-Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1997, s.426.

¹³⁰-İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı (10-11 Mayıs 2000) Tarsus Deklarasyonu, *Diyanet Dergisi*, Haziran 2000, s.39.

Tanımak için ise karşı karşıya gelmek ve birlikte ortak birtakım hayat merhalelerinden geçmek gerekir. Birbirimizi tanımadıkça birbirimizi anlama imkanımız olmayacaktır. Dinler arası diyalogun yolu karşılıklı olarak birbirini tanımaktan geçer, aksi takdirde temelsiz kalmaya mahkum olur. Diyalogda üçüncü merhale ise, anlamadır. Bu safhada karşımızdaki insanları, görüşlerini, dünyaya bakışlarını, varlık telakkilerini iyi biliyorsak, iyi tanırıyorsak, onların ne söylemek istediklerini anlar, kavrar ve onlarla oturup tartışır görüşürüz.¹³¹

Anketimizin 21. sorusu olan: Dinler arası diyalogun anlamı nedir? için alınan sonuç aşağıdaki şekildedir:

S.21 ↓	S.4: EĞİTİM DURUMU			TOPLAM	
	1-İlk	2-lise	3-Üniversite		
1-taviz vermek	2	---	9	11	%4.0
2-Birbirini anlama-tanıma	25	17	82	124	%45.1
3-Bir arada yaşamayı öğrenme	17	28	95	140	%50.9
TOPLAM	44	45	186	275	

Görüldüğü gibi dinler arası diyalogu taviz vermek şeklinde görenlerin oranı sadece %4 seviyesindedir. İnsanlar dinler arası diyalogu birbirini anlayıp tanımanın ve bir arada yaşamının vesilesi, sağlayıcısı olarak görmektedirler.

Dinler arası diyalog farklı melodileri olan bir şarkı gibidir. Şayet iyi orkestra edilirse güzel bir senfoni ve onu oluşturan bütün farklılıkların bir dansı olabilir. Kur'an şu darb-ı meselle bize güzel bir sözün nasıl verimli olabileceğini gösterir: “ *Güzel bir söz iyi bir ağaca benzer. Onun kökleri sağlam olur ve dalları göğe uzanır ve mevsimi geldiğinde bolca meyveler üretir. Böylece Allah' insanlara düşünsünler diye meseller bahşeder*”.¹³²

131-Bekir Karlığa, “2000’li Yıllarda Akıl-Vahiy İlişkisi, Dinler arası Diyalog”, *Uluslar arası Avrupa Birliği Şurası*, D.İ.B yay, Ank.2000, C. II, s. 519-520.

132-Muhammet Talbi, “ *Islam and Dialogue*”, Ed. Poul O. Griffiths-Maryknoll, Newyork: Orbis Books 1990, s.100.

2.2 Diyalog'un Tarihi

Diyalog, Müslümanlara ve İslam kültürüne yabancı bir kavram değildir. Zira Kur'an, diğer inanç bağlılarına diyalog kapısını sürekli açık tutmakta ve onlara tevhit inancı temelinde bir arada olmayı teklif etmektedir.¹³³ İslam, Müslümanları, hakikatin ifadesi ve kurtuluşun yegane yolu olarak gördüğü tevhit ilkesini bütün insanlara iletmekle ya da kurtuluşun vesilesi olan bu doğruyu diğer insanlarla da paylaşmakla görevlendirmekte ve bu çerçevede "*hakki ve sabrı tavsiye etmenin*" veya "*iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmanın*" zararda olmayan insanların özellikleri olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde tarih boyu Müslümanlar, farklı inanç bağlısı kimselerle yaşamışlar; çok kültürlülük ve çok inançlılık Müslümanlara yabancı değildir. En azından Anadolu' da İslam' dan Hıristiyanlık ve Yahudiliğe, Yezidilikten diğer çeşitli heteredoksal akımlara kadar birçok inanç sistemi yüzyıllardır aynı coğrafyayı paylaşmışlar ve zaman zaman çeşitli dış ve iç kışkırtmalar nedeniyle vuku bulan bazı olumsuz olaylar dışında birbirleriyle barış ve hoşgörü ortamı içerisinde yaşamışlardır.¹³⁴

İslam dini zâviyesinden dinlerarası diyalog'un tarihini incelersek, bunun İslâmın ilk tebliğ yıllarına uzandığını görürüz. K.Kerim' deki "*Ey Ehil-i Kitap ! Bizim ve sizin aramızda eşit olan bir kelimeye gelin...*"¹³⁵ ayet-i kerime ile İslam daha ilk yıllarda Müslümanların Ehil-i kitap ile diyalog kurmalarını istemiştir.

Hz. Muhammed (sav) döneminde; Medine'de, Medine Vesikası ile Hıristiyan ve Yahudilerle anlaşma yapılmış; din, inanç ve ibadetlerinde serbest bırakılarak aynı devlet çatısı altında Müslümanlarla bir araya getirilmiş, kendilerine mal ve can emniyeti de sağlanmıştır.

Emevîler döneminde; Suriye ve Mezopotamya'da Hıristiyanlar yaşamışlar, Abbasiler devrinde ise; Halifenin Hıristiyan danışmanları da olmuştur. Harun Reşit ve Me'mun döneminde sarayda bütün din adamları bir araya gelip dini tartışma ve müzakerelerde bulunmuşlar, aralarında diyalog tesis etmişlerdir.

¹³³-Kur'an: 3/ 64.

¹³⁴-Şinasi Gündüz, a.g.m, s.19.

¹³⁵-Kur'an: 3/64.

Me'mun Bağdat'ta Beytü'l Hikme adıyla bu gün Üniversite denebilecek bir müessese kurmuş ve her dinden hocalar bu üniversitede ders vermişler, tercümele yapmışlardır.

Selçuklular döneminde; başkent Konya'da her dinden insan yaşamaktaydı.

Osmanlılarda ise; Musevi, Ermeni ve Rumlar Osmanlı toplumu içinde büyük bir hoşgörüye muhatap olmuşlar, din ve vicdan özgürlüğü içerisinde yaşamışlardır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethedip şanla şehre girerken şehrin Hıristiyan din adamları ve halk çiçeklerle karşılaşmışlar, Fatih her dini kendi ibadetinde serbest bırakmıştır ki, bu gün Fener Rum Patrikhanesi varlığını Fatih'e borçludur. II.Beyazıt 1492'de İspanya'dan kovulan Yahudileri gemi ile aldırarak Osmanlı toprağı içinde barınmalarına ve dinlerini rahatça yaşamalarına imkan vermiştir ki, Yahudiler buna her zaman minnettarlıklarını ifade etmektedirler. Güneydoğu Anadolu'da Süryani, Keldani ve Nasturiler yüzyıllardır huzur ve emniyet içinde yaşamışlardır.

Osmanlı millet sistemi içerisinde çok sayıda farklı etnik kökene mensup topluluklar, dil ve dinlerini koruyarak asırlar boyunca birlikte yaşama becerisini göstermişlerdir. Bu tecrübe birikimi, milletimizin bugün olduğu gibi gelecekte de başka topluluklarla birlikte yaşama örnekleri verebileceğinin kanıtıdır...¹³⁶

Osmanlının yıkılmasıyla, Osmanlı yurdunda yıllarca barış ve huzur içinde yaşayan gayr-i müslimler o dönemdeki sulh ve sukunu yıllarca kovalamışlardır.

Türkiye Cumhuriyetinin laik yapısı içinde bütün din ve mezhepler inanç ve ibadet özgürlüğü içinde yaşamaktadırlar. Ortodoks Rum Patrikhanesi, Ermeni Patrikhanesi, Süryani, Keldani vs. cemaat örgütleri faaliyetlerine serbestçe devam etmektedirler.

II.Dünya savaşı öncesi ve savaş esnasında da Musevi kökenli binden fazla bilim adamı bilhassa Almanya'dan kaçarak Türkiye'ye sığınmışlar ve Türk Üniversitelerinde yıllarca ders vermişlerdir.

¹³⁶-"Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Basın Bildirgesi", Madde.64, *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası*, D.İ.B yay, Ank. 2000, C. II, s.687.

Hem Hz. Muhammed (sav) döneminde hem de dört halife, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Müslümanlar hep diğer dinden insanlarla beraber aynı şehirde, mahallede, sokakta -ve şimdi belki aynı apartmanda – iç içe yaşamışlardır. Bilhassa Türk milletinin bu konuda engin tecrübesi vardır.

Hıristiyanlık açısından baktığımızda; İslam'ın ve Müslümanların daha İslâmın ilk tebliğ edildiği yıllardan beri ortaya koydukları diyalog ve hoşgörü ortamına rağmen gerekli karşılığı alamamışlardır. Özellikle Ortaçağ döneminde hem Müslümanlığın hem de Müslümanların aleyhine sayısız iftira ve bühtanlarda buldukları görülmektedir.¹³⁷

XII. yüzyılın başlangıcıyla birlikte özellikle Endülüs Emevi Devleti bünyesinde bizzat tecrübe edilen Müslüman-Hıristiyan ilişkileri ve haçlı seferleri sırasında Müslümanlarla ve onların yazdığı eserlerle tanışan Hıristiyanlar, İslam ve onun unsurları ile ilgili olarak ilk elden bilgileri elde etmek için İslam'ı ve onun kaynaklarını ciddi olarak araştırıp incelemeye başlamışlardır. Yine bu yüzyılda Kur'an'ın Latince'ye tercümesi ve İslam dininin Hıristiyanlar tarafından değerlendirilirken K.Mukaddes yerine birtakım felsefi kriterlerin kullanılmaya başlanmasıyla Batı Hıristiyanları arasında İslam'a ve Müslümanlara yönelik yeni ve eskisine oranla kısmen olumlu bir tutum takınılmaya başlandığına tanık olmaktadır. Yine bu dönemde meydana gelen en önemli gelişme Kuran'ın toptan reddedilmesini öngören dışlayıcı Hıristiyan yaklaşımından uzaklaşarak O'nda iyi ve güzel hususların da bulunduğunu kabul eden kapsayıcı tutuma geçilmiş olmasıdır.¹³⁸

Müslüman-Hıristiyan ilişkilerinde haçlı seferlerine kadar taraflar genelde diyalog ortamı içinde yaşamışlar; Musevi-Hıristiyan-Müslüman dostlukları kurulmuş, diyalog ve hoşgörü egemen olmuştur. İlişkilerin bozulduğu dönemlerde bile, hatta savaşan taraflar arasında dostluk örneklerine rastlamaktayız. Örneğin: Aziz François'in Mısır ve Kudüs'ü ziyareti, Selahattin-i Eyyûbî'nin aslan yürekli

¹³⁷-Suat Yıldırım, "Kiliseyi İslam ile Diyalog İstemeğe Sevk Eden Sebepler", Asrımızda Hıristiyan -Müslüman Münasebetleri, *İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İstanbul 1993.

¹³⁸-Mahmut Aydın, *Monologdan Diyaloga*, Ankara Okulu yay,Ank.2001,s.60

Rişar ile dostluğu, haçlı komutanı II.Frederik'in Arap-İslam kültürüne hayran kalarak Sicilya ve İtalya'da Arap dil ve kültürünü öğreten üniversiteler kurması, diyalog ve hoşgörü örnekleridir.¹³⁹

Ne yazık ki, dînî inançlar bazı dönemlerde idareciler tarafından tamiri imkansız derecede istismar edilmiştir. Örneğin: Dinsel amaçlarla yola çıkan haçlı ordularının önlerine gelen yerleri yakıp yıkmaları ve ellerine geçirdikleri müslüman şehirlerindeki halkı çoluk-çocuk, genç-yaşlı, kadın-erkek demeden katletmeleri Müslüman-Hıristiyan ilişkilerini negatif yönde etkileyerek kötüleştirmiştir.

Haçlı seferleri Doğu Hıristiyanlığı Müslümanlardan kurtarmak ve Kudüs'ü tekrar ele geçirerek Hıristiyanların hac ibadetlerini kolaylıkla yapmaları için başlatılmıştı. Ancak seferler sona erdiğinde tüm Doğu Hıristiyanlığı Müslümanların idâresine geçmiştir. Papa II.Urban Clermont büyük vaazını yaptığında Türkler İstanbul'u fethetmeye hazırlanıyordu. Papa II.Prus da son haçlı seferi için vaazda bulunduğu anda ise Türkler Danube'yi geçmekteydiler.

1649 yılında Kuran, Alexander Ross tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiş, daha doğru bir tercüme George Sale tarafından 1734' de yapılmıştır.

Ünlü Alman Şairi Goethe 1774'de kaleme aldığı "Mohammets Gesang" adlı şiirinde Hz.Muhammed'i övmüştür.

Batı Hıristiyanlık tarihinde ilk defa XIX.yüzyılın ilk yarısına doğru Thomas Caryle "Kahraman Peygamber " adı altında Hz.Muhammed ile ilgili verdiği ünlü konferansında açıkça onun samimiyetinden ve İslam'ın da doğruluğundan bahsetmiştir.

Roma Katolik Kilisesi 28 Ekim 1965'de II.Vatikan Konsili'ni yayınlamıştır. Bu konsil ile katılımı ile bilinen Katolik Kilise diğer Hıristiyan geleneklere karşı ve az da olsa Hıristiyanlık dışındaki dinsel geleneklere karşı yumuşak bir tavır sergileyerek diyalog yolunu açmıştır.

¹³⁹-Niyazi Öktem, *Diyalog Yazıları –Dinlerarası Diyalog ve Hoşgörü-*, Timaş Yay,İstanbul 2000, s.67

Dünya Kiliseler Birliği; sayıları yaklaşık olarak elliyi bulan çeşitli, Katolik olmayan Kiliselerin bir araya gelmesiyle 1948 yılında Hollanda'nın Amsterdam şehrinde kurulmuştur. 1967 yılında Sri Lanka'nın Kandy şehrinde toplanarak “**Diğer inançların taraftarlarıyla Hıristiyan Diyalogu**” bildirisini yayınladılar. 1969'da İngiltere'nin Cantenbury kentinde Merkezi Komite toplantısı yapıldı ve mensuplarına diğer dinlerle diyaloga girmeleri tavsiye edildi. Lübnan'ın Ajaltoun şehrinde ilk defa çok taraflı dinler arası diyalog toplantısı yapılarak dinler arası diyalogun teolojik temelleri atıldı. Bu toplantıya katılan Protestan, Katolik, Müslüman, Hindu ve Budistler şu sonuç üzerinde görüş birliğine vardılar: “Bir kişinin kendi inancına olan tam ve samimi bağlılığı onun diğer dinsel geleneklerin taraftarları ile olan diyaloguna engel değildir. Aksine, sahip olduğumuz inançlar diyalogun en önemli temeli ve onu harekete geçiren güçtür. Yine inançlarımız bizden, farklı durumlarda farklı din mensuplarının ortak eylemler yürütmesini istemektedir”.¹⁴⁰

Ajaltoun toplantısından hemen sonra Protestan, Katolik, Ortodoks Hıristiyan Teologları Züriç kentinde toplanarak bu metni “**Diğer İnançların Mensuplarıyla Diyalog Sürecinde Hıristiyanlar; Züriç Raporu**” adı altında yayınlamışlardır.

Dünya Kiliseler Birliği 1979 yılında Jamaika'nın Kingston kentinde toplanarak “**Yaşayan inançlar ve İdeolojilerle Diyalog üzerine İlkeler**” adı altında bir dizi diyalog ilkesi hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. Bu ilkelerin ikinci maddesi: “**Diyalog, inanç sistemleri arasında değil söz konusu bir inanç sistemlerine mensup kişiler arasında olmalıdır. Bu şekilde bizzat farklı dinsel geleneklerin taraftarları arasında tesis edilen diyalog teolojik konular üzerine değil de yaşanan pratik konular üzerine inşa edilmelidir. Yani, farklı dinsel geleneklere mensup kişiler aralarında bir diyalog tesis ederken dikkat etmeleri gereken en önemli husus bu diyalogun sahip oldukları dinsel inançlar üzerine değil de günlük yaşamlarında karşılaştıkları ortak problemler ve paylaştıkları güzelliklerine bina etmelidirler. Çünkü inançlar veya teolojiler üzerine kurulacak**

¹⁴⁰ Mahmut Aydın, a.g.e, s.175.

bir ilişki diyaloga değil de çatışmaya yol açar” şeklindedir.¹⁴¹

20.Yüzyılda II.Vatikan Konsili, Dünya Kiliseler Birliği Bildirisi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın düzenlediği Avrupa Birliği Şurası (İstanbul,3-7 Mayıs 2000), İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı (10-11 Mayıs 2000) Tarsus Deklarasyonu ile diyalog süreci artarak devam etmiştir.

Günümüzde ise hemen hemen her platformda, siyasî, kültürel, dini sahada diyalog girişimleri devam etmektedir. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın girişimiyle 13.Şubat.2002 tarihinde İstanbul'da toplanan İslam Kalkınma Örgütü-Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları “ Medeniyet ve Uyum Ortak Forumu “ toplantısına 71 Ülke katılmış ve 41 Ülke Dışişleri Bakanları seviyesinde temsil edilmiştir. İ.K.Ö-A.B toplantısına devletler ve medeniyetler arasında diyalog kurulmasının bir zaruret haline geldiği fikri damgasını vurmuştur.

2.3 Diyalog'un Amacı

Dinler arası diyalogun temel amacı, hür bir şekilde karşıt fikirleri tartışmak suretiyle, farklı inanç sahibi insanlar arasındaki engelleri ortadan kaldırmak ve dünyadaki oranını arttırmaktır. O, tüm insanları ve varlıkların özünü tehdit eden bu büyük problemler konusunda: “ İnsan nedir? , hayatın anlamı ve gayesi nedir? , iyilik ve kötülük nedir? , gerçek mutluluğun yolu nereye dayanmaktadır? , kabirden sonraki ölüm, yargı ve cezalandırma konusundaki gerçek nedir? , bizim varlığımıza nüfuz eden o nihâî ve sözle anlatılamayan sır nedir ve biz öbür aleme gittiğimizde, bu yolculuk bizi nereye götürecektir? işbirliği yapmak suretiyle çözümler üretebileceklerine ve birbirlerinden mutlaka istifade edecek yönlerinin olabileceğine inanmaktır.¹⁴²

Dinler insanlara birbirlerinin kanını masum yere akıtmalarını, birbirlerini katletmelerini, haksızlıkla zulmetmelerini emretmez. Bütün semavi dinler insanlığa barış, huzur ve esenlik içinde bir hayat temin etmek için gönderilmiştir. Dolayısıyla, dinin kavgaya, haksızlığa ve savaşa sebep olması düşünülemez.

¹⁴¹-Mahmut Aydın, age, s.226-227.

¹⁴²-Mahmut Aydın, a.g.e, s. 76.

Anketimizin 35.sorusu olan: Din savaş sebebi midir? sorusuna öğrenim durumuna göre aldığımız cevaplar şu şekildedir:

S.35	S4: Öğreniminiz?			TOPLAM
	1-İlk	2-lise	3-Üniversite	
1-Evet	12	25	96	133 %48.4
2-Hayır	32	20	90	142 %51.6
TOPLAM	44	45	186	275

Hayır diyenlerden(142 kişi); 129 kişi din savaşlarının sebebini siyasi çıkarlar (%91.0), 6 kişi askeri çıkarlar (%4.1) ve 7 kişi de şahsi çıkarlar (%4.8) olarak görmektedir. Din ayrılığı savaş sebebi değil; siyasi, askeri veya şahsi çıkarlar yani dinin çıkar aracı yapılmasının savaş sebebi olduğu fikri ortaya çıkmaktadır.

Diyaloğun amacı ille de müşterek bir çözüm bulma ya da nihai bir anlaşma anlamına gelmez, ancak insanların sabitlemiş fikirleri yerine tartışmalara açıklık getirmesi ve yol vermesidir.¹⁴³

Diyaloğun amacı dinlerin sosyo-ekonomik şartlardan da faydalanarak bir değerinden mü'min çalması değil, fırsat eşitliği içinde din bağlarının kendini ifade edebilme imkanına kavuşmasıdır. Deneklerimizin anketimizin 34. sorusu: Dinler arası diyalog dinlerin birbirinden mü'min çalması mıdır? Şeklindeki sorusuna dindarlık ölçeğinde verdikleri cevaplarda görüleceği gibi kendini dindar görenlerin (210 kişi) %88.6 ı hayır cevap vermiştir. Toplam içinde evet diyenler ise sadece 30 kişi olup %10.9 iken hayır diyenler 245 kişi olup %89.1 e tekabül etmektedir. Bu da bize insanların dinler arası diyalog çalışmalarında dinlerin birbirlerinden mü'min çalma gayretine düşmemelerini istediklerini gösteriyor.

¹⁴³-M. Nuri Yılmaz (Diyanet İşleri Başkanı), Niyazi Öktem, a.g.e, Takdim, s.14.

S.34	S.11.Dindar mısınız?			TOPLAM
	1-Evet	2-Hayır	3-Biraz	
1-Evet	24	3	3	30 %10.9
2-Hayır	186	10	49	245 %89.1
TOPLAM	210	13	52	275

Diyalog ile, insanlığın manevi kök birliğine olan derin inançtan yola çıkarak, farklı din mensuplarının kendi sınırları içerisinde kalarak, karşılaşılan evrensel problemlere müşterek çözüm yolları aranmaktadır. Dinler arası diyalog bağlamında düzenlenen bütün etkinliklerde genel olarak uyuşturucu ticareti, alkol bağımlılığı, fuhuş ve ateizm gibi her toplumda kendini gösteren sorunlar gündeme gelmekte, bunlara karşı tedbir alma yöntemleri geliştirilmeye çalışılmaktadır.¹⁴⁴

Bazı kişiler diyalogu bir Hıristiyanlaştırma metodu olarak görmektedir. Örneğin; Borge Schantz diyalogu; “Müslümanları Hıristiyanlaştırma”da ilk adım olarak görmektedir. O bu konuda şunları yazmaktadır: “Kiliseye bahşedilen bir çok manevi hediyelerden bir tanesi de ikramdır (1.Petrus 4/9-10). Bu Müslümanları kazanmada en önemli araçlardan bir tanesi olabilir. Pek çok kültürler için, bir yemeğin paylaşılması, hatta bir bardak çay arkadaşlığın kabulüdür. Bu ciddi ilişkiler ve diyalog için ilk adımdır. İngiltere’de bazı evangelik misyoner zihniyetli kişiler Müslüman komşular arasında yaşamayı tercih ettiler. Onlar, bunun Hıristiyanlığı yaymada müthiş bir metot olduğunu algılıyorlar. Bu stratejik bir işten daha öte, inkarnasyonel bir iştir”.¹⁴⁵

Yüzyıllar boyunca Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında birçok kavga ve çatışma yaşanmıştır. Bu çatışmalardan ilâhî menşeli her iki din mensupları da zarar görmüştür. İlahî dinlerin tasvip edemeyeceği gerekçelerle yüce Allah’ın varlık dünyasının en şerefli olarak yarattığı insanların kanı akıtılmış, kutsal mabetler yıkılmış, tabiat tahrip edilmiştir. Bu trajedilerin bir daha

¹⁴⁴-M.Talbi, a.g.e., s. 101.

¹⁴⁵-Borge Schantz, “ *Islam in Europa: Threat of Challenge to Christianity? Missiology: An International Review*,21:4 (October 1993), s.452.

tekrarlanmaması için bütün semavi din mensuplarının ciddi diyalog arayışı içine girmeleri fevkalade önemli ve anlamlı çabalar olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁶

Katolik Kilise, II.Vatikan Konsili sonrası gelişen diyalog ortamından sonra bu durumdan dönüş ederek diyalogun anlamı ve amacı konusundaki görüşlerini değiştirmiştir. Şu metin bu gerçeği göstermektedir: “ Diyalog farklı şekillerde anlaşılabilir. İlk olarak, O tamamen insânî derecede, müşterek bir hedefe götüren veya daha derin şekilde, kişiler arası iletişime sevk eden karşılıklı iletişim anlamına gelir. İkinci olarak diyalog, kilisenin Hıristiyanlaştırma misyonunu teşkil eden tüm faaliyetlere nüfuz etmesi gereken, bir saygı ve dostluk tutumu olarak kabul edilebilir. Bu uygun bir şekilde “Diyalogun Ruhü” olarak adlandırılabilir. Bundan dolayıdır ki, mevcut doküman “Diyalog” terimini Kilisenin “Hıristiyanlaştırma” misyonunun entegral unsurlarından biri olarak kullanır”.¹⁴⁷

Her ne kadar kilise dinlerarası diyalogu, misyonerlik faaliyetleri için bir zemin kabul etse de diyalog süreci, diyalog kuran toplumların ve dinsel geleneklerin de uygun şartlar oluştuğunda kendilerini Hıristiyanlara anlatmaları ve kendi inançlarını Hıristiyan inançlarına karşı ifade etme ortamı da oluşturmaktadır. Dolayısıyla diyalog, eşit şartlarda ve yetkin kişiler tarafından yürütüldüğünde, bu süreç, yalnızca bir tarafın hegemonyacı dayatmaları şeklinde gerçekleşmeyecek, farklı inanç ve kültürlerin birbirlerini tanımaları ve birbirlerine karşı kendilerini ifade etmeleri şeklinde cereyan edecektir.¹⁴⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından organize edilen IV. Avrasya İslam Şurası Bildirisi'nin 27. maddesi şöyledir:” Dinler arasında kavgalara sebep olan ve insanları düşmanlığa sürükleyen inandığımız dinler değil, kendi dinlerini doğru anlamayan, gönlünü taassuba kaptıran veya çıkarları için dinlerini alet eden insanlardır. Ayrıca, diğer dinlerle ilgili eksik ve yanlış bilgiler, bu düşmanlıkları körüklemektedir. Bütün bunların çözüm yolu, her dinin doğru anlatılmasının yanında, diğer dinlerin de objektif bir tarzda öğretilmesinden geçmektedir. Bu

¹⁴⁶-M.Nuri Yılmaz , Niyazi Öktem, a.g.e ,Takdim, s.14.

¹⁴⁷-Mahmut.Aydın, a.g.e, s.175.

¹⁴⁸-Şinasi Gündüz, a.g.m, s.19.

nedenle, Dinlerarası Diyalog çalışmalarından, dinleri birleştirme veya bir potada eritme faaliyeti anlaşılmalı, her dinin kendi sınırları içerisinde kalarak tüm farklılıklarını koruyup herhangi bir zorlamaya gitmeden hoşgörü ve anlayış içerisinde ortak meseleleri konuşma, müzâkere etme ve işbirliği yollarını arayabilmelidir.¹⁴⁹

Günümüz diyalogu, atalarımızın karşılaştıkları eski sorunların üstüne çıkmalı. Dünya, bu gün, bir aile gibi yaşamak durumundadır. Dolayısıyla anlaşmazlık ve nefret içinde değil, anlayış ve diyalog içerisinde yaşamalıyız. Diyalog “temiz hesaplı” olmalı, iki yüzlülüğe, yapay davranışlara yer vermemeli.¹⁵⁰

2.4 Diyalogun Gerçekleşebilmesi İçin Gerekli İlkeler

Her çalışma ve girişimin sağlam zeminde başlayıp başarı ile devam edebilmesi için belirli ilkelerin ortaya konulması gerekir. Dinlerarası Diyalog çalışmaları için bu husus daha da önem arz etmektedir.

Dinler arası diyalog çalışmalarında hangi usulün takip edilmesiyle ilgili anket sonucu şöyledir:

S.23:Dinler arası diyalogun sağlanması için hangi usul takip edilmelidir?

1-Üç büyük dinin karşılaştırmalı olarak ortak noktalarının öğretilmesi	2-Konunun uzmanlarına bırakılması	3-Turizm yoluyla tanışma
155 %56.4	100 %36.4	20 %7.3

Ağırlıklı olarak üç büyük dinin-Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık-ortak noktalarının tespit edilerek öğretilmesinin faydalı olacağı ortaya çıkmaktadır. Dinleri ana hatlarıyla bile olsa bilmeden diyalog çalışmalarının ilkeli bir şekilde devam etmesi zordur.

¹⁴⁹-IV. Avrasya İslam Şurası (Saraybosna), D.İ.B yay, Ank. 2001, Şura Bildirisi 27.Madde.

¹⁵⁰-İbrahim Malanoviç, Slovenya Reisü'l Meşihati, IV. Avrasya İslam Şurası (Saraybosna), D.İ.B yay, s. 181.

Gerçek bir din olma iddiası, diğer inançları inkar etmeyi gerektirmez. Dînî ibadet ve ifade özgürlüğü müşterek uygarlığımızın kalbinde yatar. Siyâsî güç yoluyla, herhangi bir görüşler kümesini diğerleri üzerine empoze etmek, zorla kabul ettirmek yolunda herhangi bir teşebbüs, kaçınılmaz olarak direniş, çatışma ve savaşa yol açar. Bu ise dinlerin yaymak istediği değerlerin tam bir antitezidir. Bağlılık (inanma), hoşgörüsüzlük değildir. İman önyargı anlamına gelmez. Totalitarizmin her türlü gayr-i ilâhî ve insanlık dışıdır.¹⁵¹

Dinler arası diyalog çalışmalarının dindaşlarına zarar vereceğinden korkmamak gerekir. Çünkü bu çalışmaların gayesi, din bağlılarının korku ve şüpheye düşmeden bir arada insanca yaşamalarına yardımcı olmaktır. Bu çalışmaların dindaşlarına zarar verip vermeyeceği konusunda anketimizin 29.sorusu olan: Dinler arası diyalogun dininize, dindaşlarınıza zarar verebileceğini düşünüyor musunuz? Sorusuna eğitim durumu ölçeğinde aldığımız cevaplar şöyledir:

S.29	S.4.Eğitim durumunuz?			TOPLAM
	1-İlk	2-lise	3-Üniversite	
1-Evet	6	3	27	36 %13.1
2-Hayır	37	37	157	231 %84.0
3-Dinler arası düşmanlıklar artabilir	1	5	2	8 %2.9
TOPLAM	44	45	186	275

Görüldüğü gibi deneklerimizin %84 ü hayır cevabı vermekle gereksiz bir korkuya kapılmaması gerektiğini bize göstermektedir. Yine aynı soruya aylık gelir bazında alınan cevaplarda aynı şekilde %84 oranında hayır cevabı ortaya çıkmıştır. Aylık geliri ve öğrenimi ne olursa olsun insanlar bu çalışmaların hem

¹⁵¹-Jacques Paul Klein, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Bosna Hersek Temsilcisi ve Koordinatörü, *Diyanet Dergisi*, Eylül 2000, s. 13.

dinlerine hem de dindaşlarına zarar vereceğinden korkulmaması gerektiğini düşünmektedirler. Bundan korkanların ne için endişe ettiklerini ayrı bir çalışma içinde irdelenmesi gerekir.

Diyalog ilkelerini ele alırken tarihi seyir içinde sırayla ele almak gerekiyor. Bu sebeple önce Vatikan Katolik Kilisesinin 28.Ekim.1965 yılında topladığı “**II.Vatikan Konsili Bildirisi**”, Dünya Kiliseler Birliği’nin 1979 yılında Jamaika’nın Kingston kentinde toplanarak yayınladığı “**Yaşayan inançlar ve İdeolojilerle Diyalog üzerine İlkeler**”, Diyanet İşleri Başkanlığının organizasyonu ile 22-29 Mayıs 1998 tarihleri arasında Ankara’da toplanan “**III.Avrasya İslam Şurası Sonuç Bildirgesi**” ile yine Diyanet İşleri Başkanlığının organizasyonu ile 10-11 mayıs 2000 tarihleri arasında Tarsus’ta düzenlenen “**İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı-Tarsus Deklarasyonu**” metinlerini ele alacağız.

II.Vatikan Konsili, Nostra Aetate, 28 Ekim 1965

(1)-İnsanların her zamankinden daha fazla birbirleriyle yakınlaştıkları ve farklı şahıslar arasındaki dostluk bağlarının daha da güçlendiği çağımızda, Kilise, Hıristiyan olmayan dinlerle olan ilişkilerini daha büyük bir ihtimamla ele alır. Fertler ve hatta milletler arasındaki birlik ve yardımseverliği ilerletme görevinin farkında olarak Kilise, başlangıçta insanlar arasında ortak olan şeyleri ve arkadaşlık duygusunu ilerleten trendler üzerinde durur.

Bütün insanlar tek bir toplumu meydana getirir. Bu böyledir, çünkü insanlar; Tanrının yeryüzünü insanla doldurmak için yarattığı tek bir kökten sudur ederler ve yine onlar ortak bir kaderi, yani Tanrıyı paylaşırlar. O’nun lütfü, aşikar iyiliği ve kurtarıcı planıyla beraber seçilmiş insanların Tanrı nuruyla aydınlanmış kutsal şehirde toplanacağı ve onun parıltısı ile bütün insanların yürüyeceği günde tüm insanları ihata eder.

İnsanlar, insan varlığının çözülmemiş muammalarına bir cevap bulmak için sahip oldukları farklı dinsel gelenekleri araştırırlar. Günümüzde insanoğlunun yüreğinde ağırlıklı olarak bulunan sorunlar geçmişte ne ise günümüzde de aynıdır.

İnsan nedir? Hayatın anlamı ve amacı nedir? Doğru ve hatalı davranış nedir? Acı ve ızdırap nereden kaynaklanmaktadır ve hangi sona hizmet eder? Gerçek mutluluk nasıl elde edilir? Ölüm anında ne olur? Yargı(günü) nedir? Ölümü hangi ödül takip eder? Ve son olarak, insan izahatının ötesinde, bizim tüm varlığımızı kucaklayan, kendisinden kaynaklandığımız ve kendisine yöneldiğimiz ilâhî sır nedir ?

(2)-Tarih boyunca, hatta günümüze kadar, farklı insanlar arasında, tabiatın akışının ve insan yaşamının ötesine uzanan gizli bir gücün belirli bir farkında oluşu mevcuttur. Zaman zaman (insanlık tarihinde) yüce bir varlığın veya ondan daha da öte bir baba'nın varlığının kabul edilmesi vuku bulmuştur. (Yüce varlığın veya Babanın varlığının) farkında olma ve onu tanıma, derin bir dînî duyguyla dolu olan bir hayat tarzında ifadesini bulur (yani böyle bir hayat tarzıyla neticelenir). Daha ileri medeniyetlerde bulunan dinler, son derece iyi tanımlanmış kavramlar ve doğru bir dille (söz konusu bu) sorulara cevap vermeğe girişirler (gayret ederler). Bu bağlamda, Hinduizmde insanlar ilâhî sırrı keşfeder ve onu hem mitin sınırsız zenginliği ile ve hem de felsefenin doğru olarak tanımlanmış açık seçik argümanlarıyla ifade ederler. Onlar (Hindular) hayatın sıkıntılarından asetik uygulamalar, derin düşünceler sayesinde kurtulmaya çalışır; güven ve sevgi içinde Tanrıya yönelirler. Budizm, kendi muhtelif formları dahilinde bu değişen dünyanın temel yetersizliğine tanıklık eder. O, insanların kendisiyle emniyet ve güven içinde mükemmel kurtuluşu elde edebilecekleri veya kendi çabalarıyla ya da ilâhî yardım sayesinde nihâî aydınlanmaya ulaşacakları bir yaşam tarzını vaaz eder. Böylece, tüm dünya üzerinde bulunan diğer dinler de kendilerine has bir şekilde, insanların kalplerini, onlara doktrin, ahlâkî öncüller ve kutsal ayinleri kapsayan bir hayat programı çizerek sakinleştirmeğe çalışırlar.

Katolik Kilisesi diğer dinlerde doğru ve kutsal olarak adlandırılan hiçbir şeyi reddetmez. O, pek çok şekilde kendi öğretisinden farklılık arz etmesine rağmen, bütün insanları aydınlatan hakikatin ışığını yansıtan hayat ve davranış tarzları, ahlâkî kural ve doktrinlere son derece saygı ve hürmet gösterir. (Bunu yaparken de) Kilise, İsa'nın "tek yol, tek hakikat ve tek gerçek hayat " olduğunu ilan eder ve hatta bunu başarılı bir şekilde ilan etmesi de onun görevidir. Tanrının

kendisinde her şeyi kendisiyle uzlaştırdığı İsa'da, insanlar dîni yaşamlarının tamlığını ve mükemmelliğini bulurlar.

Bu nedenden dolayı Kilise, evlatlarını ihtiyat ve yardımseverlik duygusu içinde diğer dinlerin taraftarlarıyla tartışma ve işbirliğine girmeye teşvik eder. Bunu yaparken Hıristiyanlar kendi inançlarını ve yaşam tarzlarını (muhataplarına bildirirken) hıristiyan olmayan dinlerde ve onların sosyal ve kültürel yaşamlarındaki mânevî ve ahlâkî hakikatleri de tasdik etsin, korusun ve teşvik etsinler.

(3)-Kilise Müslümanlara büyük saygı duymaktadır. Onlar (Müslümanlar) tek, yaşayan, merhametli, her şeye gücü yeten, yerin ve göğün yaratıcısı olan ve insanlarla konuşan Tanrı'ya ibadet ederler. Onlar (Müslümanlar) kendi inançlarını büyük bir arzu ve şevkle irtibatlandırmaya çalıştıkları Hz. İbrahim'in kendisini Tanrı'ya teslim ettiği gibi kendilerini Tanrı'ya teslim etmeye çalışırlar. Onlar (Müslümanlar), İsa'yı Tanrı olarak onaylamamalarına rağmen onu bir peygamber olarak ta'zim eder ve onun bâkire annesi Meryem'i onurlandırır ve hatta zaman zaman ona dua ederler. Onlar (Müslümanlar), ahiret gününü ve ölümden dirilişi müteakip Tanrının mükafatını umarlar. Onlar (Müslümanlar), dürüst bir yaşama ve özellikle namaz, zekat ve oruç yoluyla Tanrı'ya ibadet etmeye son derece özen gösterirler.

Asırlardır Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında pek çok anlaşmazlık ve kavga olmuştur. Şimdi bu kutsal Konsil, herkesi geçmişi unutmaya ve karşılıklı anlayışın başarılması için samimi bir gayret göstermeye davet etmektedir. Zira, tüm insanlığın yararı için herkes barışı, özgürlüğü, sosyal adaleti ve ahlâkî değerleri muhafaza etsin ve ilerletmeğe çalışsın.

(4)-Kilise, olan sırrın derinliğinden gelen bir sesle, bu kutsal Konsil, Yeni Ahit halkını İbrahim'in nesliyle irtibatlandıran mânevî bağı hatırlamaktadır. Mesih'in kilisesi, Tanrının kurtuluş planının onun (Kilisenin) başlangıcı ve seçilmişliğin Patriarklar'da, Musa'da ve Peygamberlerde bulunması gerektiğini tasdik eder. Kilise, imanın adamları olarak İbrahim'in oğulları olan tüm Mesih inananlarının aynı patriarkal çağrıya dahil edildiklerini ve kilisenin kurtuluşunun

mistik olarak Tanrının seçilmiş inananlarının esaret ülkesinden çıkışlarıyla önceden gösterildiğini ilan eder.

Bu bağlamda Kilise, kendisinin Eski Ahit vahyini kendileriyle Tanrının ifade edilemez merhameti içinde Eski Ahit'i tesis ettiği insanları vasıtasıyla aldığını unutamaz. Aynı şekilde Kilise, Gentileliler'in yabânî zeytin ağaçları üzerine aşı yapılmış olan iyi cins zeytin ağacından beslendiğini de unutamaz. Kilise, selametimiz olan Mesih'in haçıyla (haça gerilmesiyle) Yahudi ve Gentileliler ile uzlaştığına ve onları kendinde birleştirdiğine inanır. Aynı şekilde Kilise Havarî Pavlus'un akrabaları hakkındaki sözlerini daima belleğinde tutar: "Onlar İsraililerdir; oğulluk ve izzet ve ahitler ve şeriatın verilmesi ve ibadet ve ahitler onlarındır. Atalar (Partriarklar) onlarındır ve bedene göre bakire Meryem'in oğlu Mesih onlardandır. Dahası, Kilise, kendisinin üzerlerinde durduğu direkler (kutuplar) olan havariler de Yahudi soyundandır. Öyle ki onların çoğu Mesih'in İncilini dünyaya tebliğ etmişlerdir.

Kutsal Kitabın tanıklık ettiği gibi Kudüs, geldiğinde Tanrının vaktini (anım) fark edemedi. Yahudiler, kâhîr ekseriyetle İncili kabul etmediler; aksine pek çoğu onun yayılmasına muhalefet ettiler. Hatta Havarî Pavlus, patriark'ların hatırına, Yahudilerin Tanrı'ya yakınlıklarını sürdürdüklerini söylemeye devam etmiştir. Zira Tanrı verdiği bir hediye ve yaptığı bir seçimi geri almazdı. Peygamberlerle ve aynı havariyle, Kilise, sadece Tanrı tarafından bilinebilen; bütün insanların Tanrı'ya bir sesle yakaracakları ve ona omuz omuza hizmet edecekleri günü bekler. Zira Hıristiyanlar ve Yahudiler böyle ortak bir mânevî mirasa sahip oldukları için bu Kutsal Konsil karşılıklı anlayış ve takdiri teşvik etmeyi ve daha ilerletmeyi arzu eder. Bu özellikle Biblikal ve Teolojik araştırma ve sorgulama yolu ve dostça müzakerelerde bulunmakla elde edilebilir.

Yahudi otoriteler ve onların önderliğini kabul eden diğerleri Mesih'in ölümü için baskı yapmış olsalar bile ayırım yapmaksızın ne o günkü tüm Yahudiler ne de bugünküler onun acı çekişi esnasında işlenen suçtan sorumlu tutulabilirler. Kilisenin Tanrının yeni insanları olduğu doğrudur, ancak sanki Kutsal Kitaptan kaynaklanıyormuşçasına Yahudilerden de reddedilmiş veya lanetlenmiş olarak söz edilmemelidir. Netice olarak herkes en azından asgari dîni

bilgileri öğretirken veya Tanrı kelamını vaaz ederken Yeni Ahit gerçeğine veya Mesih'in ruhuna uygun olmayan herhangi bir şey öğretmemeye ihtimam göstermelidir.

Nitekim Kilise, her kime yöneltilirse yöneltilsin her çeşit baskı ve zulme karşı çıkar. Daha sonra Yahudilerle ortak mirasını hatırlayarak ve herhangi bir politik mütalaadan yola çıkmayarak fakat sadece Hıristiyan yardımseverliğinin dîni motivasyonu ile ant-i Semitizmi (Yahudi düşmanlığını) ortaya koyan Yahudilere karşı yapılmış olan her türlü ve düzeydeki baskılar ve nefretleri üzüntüyle karşılar.

Kilise, Mesih'in sonsuz sevgisinden dolayı tüm insanlar kurtuluşa ersinler diye onları günahlarına keffaret olarak özgürce acı çekmeye ve ölüme gittiğini daima savunmuş ve savunmaya da devam etmektedir. Bu nedenle vaazlarında Mesih'in haçını Tanrının evrensel sevgisinin alameti ve tüm ilâhî merhametin kaynağı olarak ilan etmek Kilisenin görevidir.

(5)-Şayet biz herhangi bir kimseye kardeşçe bir davranışın dışında bir karşılıklıta bulunursak, Tanrıya gerçek manada ibadet etmiş olmayız. Çünkü bütün insanlar Tanrının imajında yaratılmıştır. İnsanın Baba Tanrı ilişkisi, onun hemcinsleri ile olan ilişkilerine son derece bağlıdır. Çünkü Kutsal Kitap şöyle demektedir: "Sevmeyen kimse Tanrıyı bilemez". Bundan dolayı ne teoride ne de pratikte ister insan itibarından ister bu itibardan doğan haklardan olsun fertlerle fertler arasında veya insanlarla insanlar arasında herhangi bir ayırım yoktur. Bu nedenle Kilise, Mesih'in düşüncesine yabancı olduğu için insanlara karşı (yapılan) herhangi bir ayırımı veya onların ırkları, renkleri, yaşam ve din şartlarından dolayı onların taciz edilmelerini kınar. Binaenaleyh, Kutsal havariler Petrus ve Pavlus'un adımlarını izleyerek Kutsal Konsil ciddi olarak Hıristiyan mühtedîlerden Gentileler arasında iyi bir şekilde davranmasını ve eğer mümkünse kendilerine dayandığı kadarıyla bütün insanlarla barış içinde olmalarını ve bu yolda gökte olan Babanın gerçek oğulları olmalarını ister.¹⁵²

II. Vatikan Konsili'nin öğretisini bir bütün olarak ele aldığımızda, bu

¹⁵² Mahmut Aydın, a.g.e, s.267-271.

konsilin Katolik Kilisesinin Hıristiyan dinsel geleneklerin taraftarlarına yönelik dışlayıcılıktan (exclusivism) kapsayıcılığa (inclusivism) doğru bir geçiş yaptığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Müslümanlarla ilgili Konsil ifadelerinin en çarpıcı yönü, onların İslam vahyi ve Hz. Muhammed'in peygamberliği konularındaki sessizlikleridir. Kilise babaları Müslümanlardan; onların tek Tanrıya ve ahirete imanlarından, ahlaki güzelliklerinden ve namaz, oruç, zekat gibi bazı İslamî ibadetlerinden bahsetmelerine rağmen, İslam inancının temelini teşkil eden Kur'an ve Hz. Muhammed hakkında herhangi bir şey söylememişlerdir. Kanaatimizce bunun en büyük sebebi İslam'ın, taraftarlarını kurtuluşa ulaştıran bağımsız bir din olarak kabul edilmek istenmemesindedir.

II. Vatikan Konsili'nin Hıristiyan-Müslüman ilişkilerinin gelişmesine en önemli katkısı, onun hem Hıristiyanları hem de Müslümanları geçmişte birbirlerine karşı gösterdikleri düşmanlıkları unutarak nesnel araştırmalar yapmak suretiyle birbirlerinin dîni geleneklerinin engin dîni unsurlarını keşfetmeye teşvik etmesidir.

II. Vatikan Konsili sonrası dönemde Kilise yetkilileri, Konsilin olumlu ifadeleriyle araladıkları diyalog kapısını kapamaya çalışmışlarsa da tıpkı yaydan çıkan okun geri döndürülemediği gibi Katolik yetkililerin de Konsil vasıtasıyla açılan bu diyalog kapısını tamamıyla kapatıp Konsil öncesine dönmeleri pek mümkün görünmemektedir.

2.5 Dinler Arası Diyalogun Sosyolojik Yönü

Dünya Kiliseler Birliği 1979 yılında Jamaika'nın Kingston kentinde toplanarak "**Yaşayan inançlar ve İdeolojilerle Diyalog üzerine İlkeler**" adı altında bir dizi diyalog ilkesi hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. Bu ilkeler Dinler arası diyalogun sosyolojik yönünü öne çıkarması açısından çok önemlidir.

Söz konusu bu diyalog ilkeleri temelde üç bölümden oluşmaktadır. Üçüncü bölüm "**Çalışma ve Eylem İçin (Üye) Kiliselere Tavsiye İlkeleri**" adı altında Katolik olmayan Hıristiyanların diğer inanç ve kültürlerin taraftarlarıyla diyaloga

girmelerine yardımcı olmak için Dünya Kiliseler Birliğine üye kiliselere ve bunların dışındaki ferdî topluluklara yönelik bir dizi hususî diyalog ilkesi ileri sürmektedir...Bu diyalog ilkelerini bir bütün olarak ele aldığımızda onlardan şu temel ve son derece önemli ilkeleri çıkarabiliriz:

1-Diyalog, ancak farklı dinsel inançlara, kanaatlere ve kültürlere mensup insanların bir araya gelmesiyle mümkün olur. Buna göre diyalog, aynı görüş ve düşünceyi paylaşanların bir birlikteliği değil aksine farklı inanç ve kanaatlere sahip olan hatta aynı inanca mensup olmasına rağmen farklı düşünen insanları bir araya getiren bir birlikteliktir.

2-Diyalog, inanç sistemleri arasında değil söz konusu bir inanç sistemlerine mensup kişiler arasında olmalıdır. Bu şekilde bizzat farklı dinsel geleneklerin taraftarları arasında tesis edilen diyalog teolojik konular üzerine değil de yaşanan pratik konular üzerine inşa edilmelidir. Yani farklı dinsel geleneklere mensup kişiler aralarında bir diyalog tesis ederken dikkat etmeleri gereken en önemli husus bu diyalogun sahip oldukları dinsel inançlar üzerine değil de günlük yaşamlarında karşılaştıkları ortak problemler ve paylaştıkları güzelliklerine bina etmelidirler. Çünkü inançlar veya teolojiler üzerine kurulacak bir ilişki diyaloga değil de çatışmaya yol açar.

3-Diyalog, tarafların sahip oldukları ortak insânî vasıflar ve değerler üzerine oturtulmalıdır. Buna göre Katolik olmayan Hıristiyanlar farklı dinsel geleneklerin taraflarıyla diyaloga girerken muhataplarının da tıpkı kendileri gibi insan olduklarını ve aynı insânî vasıflara sahip oldukları gerçeğini dikkate alarak ilişkilerini bu çerçevede düzenlemeye çalışmalıdırlar.

4-Diyalog sürecine iştirak edenler arasında karşılıklı saygı ve anlayış mutlak suretle gereklidir. Çünkü karşılıklı saygı ve anlayışın olmadığı yerde diyalog değil ancak çatışma olur.

5-Diyaloga katılan kişiler birbirlerinin samimiyetine güvenmeli ve bundan asla şüphe duymamalıdırlar. Çünkü diyalog kişiler arasında cereyan eden bir süreç olduğundan bu sürece katılan kişilerin birbirlerine güven duyması gerekir.Bu güvenin gerçekleşmesi için hiçbir diyalog taraftarı gizli ve art niyetlerle diyalog

masasına oturmamalıdır. Yani her diyalog taraftarı başlangıçta niyetini ve amacını açıkça ortaya koymalı ve muhatabına söylemelidir. Aksi takdirde karşılıklı güvenin sağlanması mümkün değildir. Güvenin olmadığı yerde ise, diyalogdan söz etmek mümkün değildir.

6-Diyalog sürecinde her muhataba kendisini, kendi terimleriyle ifade etmesi ve tanımlaması için eşit fırsat verilmelidir. Yani diyalog sürecine katılan kişilerden bazılarında kendilerini ve kendi inançlarını kendi terimleriyle ifade etme şansı verilirken diğerlerinin bu fırsattan yoksun bırakılmaması gerekir.

7-Diyaloğa katılan kişiler kendi farklılıkları içinde birlikte yaşabilecekleri daha iyi bir dünya ve daha iyi bir insanlık oluşturmak için işbirliği yapmalıdırlar. Yani ortak problemlerin çözümü ve ortak hedeflerin gerçekleştirilmesi için diyaloga katılan kişiler ortaklaşa çalışmalar yapmalıdır.

8-Diyalog sürecinde, bir taraf konuşurken diğeri onu can kulağıyla dinlemelidir. Bu şu demektir: Diyalog, muhatabı konuşurken asıl olan sessizce durup onun konuşmasını bitirmek değil ondan bir şeyler öğrenmek için can kulağıyla dinlemektir. Çünkü diyalog aynı zamanda muhataptan yeni şeyler öğrenme sürecidir. Ancak bütün bu hususlar karşılıklı olmalıdır.

9-Diyaloğa katılan kişiler birbirlerinden öğrenmeye ve öğrendiklerine paralel olarak da değişme ve gelişmeye açık olmalıdırlar. Çünkü diyalog, uzmanlarının ifade ettikleri gibi, diyaloğun temel amacı muhataptan öğrenmek, değişmek, Mutlak Hakikati anlama ve idrak duygusu içinde gelişmek ve bunlara paralel olarak fiiliyatta bulunmaktır.¹⁵³

Dünya Kiliseler Birliğinin bu bildirisi Katolik Kilisesinin II.Vatikan Konsili bildirisinin; hayatın menşei, nihai gerçeklik, kurtuluş vs. gibi teolojik düzleminin tersine farklı dinlere mensup insanlar arasında herkesin farklılıklarını koruyarak bir dünya toplumu oluşturma gayretidir. Teolojik diyalogdan ziyade “Yaşamda Diyalog” denilen pratik diyaloğun hayata geçirilmesidir. Ancak diğer dinsel geleneklerin ve mensuplarının teolojik konumuna temas edilmemiş olması

¹⁵³- Mahmut Aydın, a.g.e, s. 224-225

zihinlerde bir takım ifhamlar da oluşturmaktadır.

Hem Roma Katolik Kilisesi'nin hem de Dünya Kiliseler Birliğinin son 35 yıldır yayınladığı resmi dokümanlar ve yürüttüğü diyalog faaliyetleri neticesinde Müslümanlara yönelik düşmanca ve saldırgan tutum yerini daha olumlu ve diyalojik bir tutuma bırakmıştır.¹⁵⁴ Aslında bu dinler arası diyalogun sosyolojik boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Artık toplumlar birbirlerine daha anlayışlı, hoşgörülü ve yumuşak yaklaşmaya başlamıştır. Hepsinden önemlisi ötekinin ne olduğunu anlamaya çalışmaktadır.

Vatikan'ın kurumsal bağlamda başlattığı diyalog faaliyet ve çabalarına Diyanet İşleri Başkanlığı da kayıtsız kalmamış, dünya barışı ve geleceği için çok önemli olan diyalog çalışmaları Türkiye'de de başlatılmıştır.

Türkiye'de diyalog çalışmaları Diyanet İşleri Başkanlığının organize ettiği III. Avrasya İslam Şurası (25-29 Mayıs 1998-Ankara), Uluslararası Avrupa Birliği Şurası (3-6 Mayıs 2000-İstanbul), İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı (10-11 Mayıs 2000-Tarsus), IV. Avrasya İslam Şurası (25-28 Temmuz 2000-Bosna-Hersek Cumhuriyeti /Saraybosna) ve V. Avrasya İslam Şurası (14-19 Nisan 2002 K.K.T.C.-Gazimağusa) ile takdire şayan bir seyir takip etmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Teşkilatında Dışilişkiler Dairesi Başkanlığı bünyesinde; Bakanlar Kurulunun 12.02.1999 tarih ve 99/12431 sayılı kararıyla "Dinlerarası Diyalog Masası Şubesi " kurulmasına karar verilmiş ve 10.11.1999 tarih ve 23872 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Şube Müdürü kadrosu tahsis edilerek fiilen göreve başlamış, diyalog çalışmaları daha da hızlandırılmıştır. Tabi ki bu arada Üniversitelerin katkılarını, özellikle Dinler Tarihi Anabilim Dalı akademisyenlerinin değerli katkılarını da zikretmemiz gerekir.

Şimdi sırasıyla bu Şûrâ ve toplantılarda alınan kararlardan konumuzu ilgilendiren maddeleri göreceğiz.

III. Avrasya İslam Şurası Sonuç Bildirgesi'nin 12. Maddesi:

"Avrasya İslam Şurası Teşkilatı üyeleri olarak bütün din mensupları ile

¹⁵⁴ -Mahmut Aydın, a.g.e, s.226-230.

barış ve hoşgörü ilkelerine dayalı bir diyalog ortamından yana olduğumuzu, ancak toplumların huzurunu bozucu, birlik ve beraberliğini zedeleyici, maddî imkansızlıkları istismar ederek dini bir baskı aracı olarak kullanan her türlü akım ve misyonerlik faaliyetlerinden son derece rahatsızlık duyduğumuzun bilinmesini ve bu faaliyetleri asla tasvip etmediğimizi,”¹⁵⁵

Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Sonuç Bildirisi , Madde 50:

“Dinler ve kültürler arası daha sıkı ve doğrudan ilişkilerin kurulduğu bir çağda, insanların bir arada ve barış içinde yaşamaları ve dünya barışına katkıda bulunmaları açısından dinlerarası diyaloga büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, gerçek diyalog için herkes kendi dininin sınırları içinde kalmalı, geçmişte yaşanan olumsuzluklarla ilgili olarak din mensuplarının hangisinin daha haklı veya haksız olduğunu belirleme arzusundan vazgeçilmelidir.”¹⁵⁶

İNANÇ VE HOŞGÖRÜ ÇAĞINDA DİNLER TOPLANTISI (10-11 MAYIS 2000)

TARSUS DEKLARASYONU

“**İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı**“ başlığı altında;

birçok kültüre ve dine beşiklik yapmış Anadolu'nun; yine bazı Peygamberlere, başta Aziz Pavlus olmak üzere birçok Hıristiyan inanç önderine ve İslam Dini'nin önde gelen şahsiyetlerine yurt olmuş müstesna bir merkezi olan Tarsus'ta, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önderliğinde 10-11 Mayıs 2000 tarihleri arasında yapılan toplantının başta ülkemiz insanları olmak üzere, dünya insanlığının barışına katkı sağlayacak evrensel bir adım olduğunu ifade etmek isteriz.

Din, insan hayatını ciddi bir biçimde etkileyen belirgin tarihî bir gerçekliktir. Başka bir anlatımla dînî inanış sosyal değişkenliğin en önemli nedenlerinden biridir.

Bir çok tarihî tecrübenin yaşandığı, değişik kökenli ve farklı dinlere mensup insanların bir arada barış ve huzur içerisinde bulunduğu bu vatan

¹⁵⁵-III.Avrasya İslam Şurası , D.İ.B yay, Ank.2000, s.409.

¹⁵⁶-“Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Basın Bildirgesi”, *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası*, D.İ.B yay, Ank. 2000, C.II, s.686.

toprağımızda dün olduğu gibi bugün de muhtelif dinlerin mensupları olarak barış ve huzur içerisinde yaşadığımızı bir kere daha dünya kamuoyuna duyurmak isteriz. Bunu ifade ederken hiçbir problem olmadığını da söylemek istemiyoruz.

Dünyanın her yerinde din ve vicdan, inanç özgürlüğü ile ilgili, eğitim, kültür ve ibadet açısından bazı sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar aşılamaz da değildir. Demokratikleşme sürecinde önemli açılımlar olmaktadır. Bu açılımların sonuçlarını ancak sabırla ve hoşgörüyle aşmak mümkündür. Aşılma sürecinde ülkemizdeki din temsilcilerinin işbirliği içerisinde olma arzuları hepimizde memnuniyet yaratmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerek 3-7 Mayıs 2000 tarihlerinde İstanbul'da düzenlediği Avrupa Birliği Şurası ve gerekse 10-11 Mayıs 2000 tarihleri arasında Tarsus'ta gerçekleştirilen “ İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı ” bu bağlamdaki iyi niyetin açık bir göstergesidir.

Tarih, farklı din ve fikirlerin bir arada huzur içinde yaşadıklarının örnekleri ile doludur. Bununla birlikte tarihte dinler arası kavga ve savaşların vuku bulduğu hususu da bir gerçektir. Hatta aynı din mensupları arasında sıkıntı ve rahatsızlıkların olduğu bilinmektedir. Ancak, aramızdaki kavgalara sebep olan ve birbirimizi düşmanlığa sürükleyen dini inançlarımız değil; kendi dinlerini doğru anlamayan, gönlünü taassuba kaptıran veya çıkarları için dinlerini alet eden insanlardır.

Ayrıca, diğer dinlerle ilgili eksik ve yanlış bilgiler de bu kavgalara sebep olmaktadır. Bütün bunların çözüm yolu, her dinin doğru anlatılması yanında, diğer dinlerin de objektif öğretilmesinden geçmektedir. Dini temsilciler bu alanda üzerlerine düşen görevlerin bilinci içerisinde yanlışlıkların giderilmesi için müşterek çaba harcama kararlılığında olduğumuzu vurgulamak isteriz.

Dinler arası diyalog; dinleri birleştirme veya bir potada eritme faaliyeti değil, tüm farklılıkları koruyarak herhangi bir zorlamaya gitmeden hoşgörü ve anlayış içinde ortak meseleleri konuşma, müzakere etme ve işbirliği yolları arama gayretidir.

Bu arayış sürecinde farklılıklardan ziyade ortak noktaların vurgulanması gerekmektedir. Dolayısıyla bu süreçte din adamlarına önemli görev düşmektedir.

Esasında mensubu bulunduğumuz İbrahimî dinlerin insanları barışa ve sevgiye davet ettiği bilinen bir husustur. Dünya insanlığının barışa ve sevgiye her şeyden çok ihtiyaç duyduğu günümüzde tüm din adamları sevgi ve barışı anlatmalıdır.

Ayrıca, din mensupları ateizm, uyuşturucu, açlık, savaş, şiddet, terörizm ve yabancı düşmanlığı gibi sevgiyi yok eden ve hiçbir dinin kabul etmediği olumsuzluklar karşısında ortak mücadele vermelidirler. Bu inanç ve kararlılıkla burada müşterek attığımız adımın, insanlık barışı için sürdürülmesi arzumuzu kamuoyuna saygıyla sunarız".¹⁵⁷

İmzası olanlar:

Diy.İşl. Başkanı	İst. Rum Patr. a.	Türkiye Erm. P.
M.Nuri YILMAZ	BARTHOLOMES I	MESROB II
Türkiye Hahambaşı V	Bulgar Ort. K. Rahibi	İst. Latin C. Ruhani Reisi
İshak HALEVA	Konstantin KOSTOF	Louis PELATRE
Metropolit Filüksinos	Erm.Kat.C. Ruhani Reis Yrd.	
Yusuf ÇETİN	Araham FIRATYAN	
Kel.C. Ruhani Reis V	Sür.Kat.C. Patrik V.	
Yusuf SAĞ	François YAKAN	

¹⁵⁷-*Diyanet Aylık Dergi*, Haziran 2000, s.39.

IV.Avrasya İslam Şurası (Saraybosna) Sonuç Bildirgesi'sinin

27.maddesi:

“Dinler arasında kavgalara sebep olan ve insanları düşmanlığa sürükleyen inandığımız dinler değil, kendi dinlerini doğru anlamayan, gönlünü taassuba kaptıran veya çıkarları için dinlerini alet eden insanlardır.Ayrıca, diğer dinlerle ilgili eksik ve yanlış bilgiler, bu düşmanlıkları körüklemektedir. Bütün bunların çözüm yolu, her dinin doğru anlatılması yanında, diğer dinlerin de objektif öğretilmesinden geçmektedir. Bu nedenle; dinler arası diyalog çalışmalarından, dinleri birleştirme veya bir potada eritme faaliyeti anlaşılmamalı, her dinin kendi sınırları içerisinde kalarak tüm farklılıklarını koruyup herhangi bir zorlamaya gitmeden hoşgörü ve anlayış içinde ortak meseleleri konuşma, müzakere etme ve işbirliği yollarını arayabilmelidir.”¹⁵⁸

V.Avrasya İslam Şurası (Gazimağusa) Sonuç Bildirgesi'nin

13.maddesi:

“Dinlerarası Diyalog, farklı dini geleneklere inanan mü'minlerin eşit bir düzeyde karşılıklı görüş alışverişinde bulunmaları ve birbirlerini dinleyerek işbirliği yapabilmeleri şeklinde anlaşılması”¹⁵⁹

Şura maddelerini ve Tarsus Deklarasyonunu genel olarak değerlendirdiğimizde; Müslümanların diyalogdan yana olduğunu, ancak ekonomik zorlukların istismar edilerek yapılan misyonerlik faaliyetlerinden rahatsız olduklarını ifade etmektedir. Hakikaten diyalog faaliyetleri eşit şartlarda yapılmalıdır. Yine II.Vatikan Konsilinde de ifade edildiği gibi, eski anlaşmazlık ve savaşların unutulması gerektiği, bunların sebebinin dini inançlar değil bilgisizlik olduğu, diyalog faaliyetlerinin dünya barışına katkı yapacağı, görüşüne yer verilmiştir.

İslam dini nokta-i nazarından bütün dinlerle, bütün kültürlerle, bütün anlayışlarla ve felsefelerle, diyalogun arz ettiği ne bir tehlikesi ne de bir sakıncası vardır. Diyalog, bazı basın ve medya kuruluşları tarafından sanki bir fikrin kabulü

¹⁵⁸-IV.Avrasya İslam Şurası (Saraybosna), D.İ.B yay, Ank.2001, s.220.

¹⁵⁹-Diyana Dergisi, Mayıs 2002, s.38.

veya bir fikrin empoze edilmesi şeklinde aktarılmaktadır. Halbuki diyalog bu değildir. Diyalog, iki insanın birbiriyle konuşması ve birbirlerini dinlemeye alışmasıdır. Bu, dinler söz konusu olduğu zaman da, bu sistemlerin, açıklık, samimiyet ve hoşgörü içerisinde birbirlerini dinlemesi ve birbirine kendini anlatması anlamına gelir. Dolayısıyla diyalog kurulan muhatapın fikirlerinin doğrudan kabulü söz konusu değildir.

Diyaloğun bütün merhalelerinde olması gereken samimiyettir. İnsanın bir şeye başlarken niyeti nasıl olur ise netice de o şekilde değişik olur. Diyalogda samimiyet olmadan tarafların faydasına olacak bir neticeye ulaşmak mümkün değildir.

Diyalogda samimiyetten bahsederken şuna da işaret etmek gerekir ki, batılı İlahiyatçıların İslam, Kuran ve Hz. Peygamber hakkındaki övücü söz ve yazılarının samimiyeti yazı veya sözlerinin bir yerinde saldırmaları sebebiyle yok olmaktadır.

Dinler arası diyalog hiçbir zaman propaganda niteliğinde olmamalıdır. Kendi görüşünü, farklı görüş sahiplerine zorla kabul ettirilmemeli, diğer deyişle, kendi görüşlerini karşılıklı anlayış ve hoşgörü içerisinde birbirine anlatmalı. Diğer insanlar her ne kadar bizim görüşlerimizden farklı görüşlere sahip olsalar da unutmamalıyız ki, onlar da Tanrının yaratıklarıdır; onlar bizim gibi ve bizimle beraber bu dünyada yaşamaktalar ve çoğu zaman bu dünyada benzer kaderi paylaşmaktalar. Diğer insanlar da onların sözlerinde ve görüşlerinde iyilik bulması gerekir, bu iyiliğe karşı saygı göstermek gerekir. Çünkü herkesin içinde iyilik var. Diğerlerin iyi taraflarını bulmayı bilmeliyiz.¹⁶⁰

Başka dinlere mensup olanları kendi dinine çağırarak onu kabul etmesi için gayret etmek, inkarı mümkün olmayan bir hak ve görevdir. Bununla beraber, dinlerinin yayılmasını isteyen Müslümanlar ile Hıristiyanlar, bu faaliyetlerini sürdürürken başkalarının hürriyet ve şerefini zedeleden, cemaatler arası uyuma, harmoniye dikkat etmek zorundadırlar.

¹⁶⁰-Nemanja Džajić, Bona-Hersek Ortodoks Kilisesi Metropol Sekreteri, *IV. Avrasya İslam Şurası (Saraybosna)*, D.İ.B yay, Ank. 2001, s.157.

Hıristiyanlar hiçbir zaman Mesih'in kutsal olduğuna inandırmaya ve Hıristiyan inanç ilkelerinin benimsenmesi için Müslümanları zorlamayacak; Müslümanlar da Hıristiyanları Hz. Muhammed'in Tanrının son peygamberi olduğu imanını benimsetme yolunu seçmeyeceklerdir.¹⁶¹

Eğer, gerçekte diyalog dinden döndürme faaliyetinin yeni bir şekli, el altından kanaatleri yıkmaya çalışma ve bozguna uğratma ve kuşatma olarak kabul edilirse, er geç kendimizi yine eski ortaçağ dönemlerindeki bir vaziyet içerisinde bulmuş oluruz diyen Muhammet Talbî, hala batılı bazı düşünürlerin misyonerlik faaliyetlerini devam ettirdiklerinin de farkındadır. Konuyla ilgili O, Henry Nussle'nin şu sözünü naklediyor: "Batı size sadece kültürünü ve dahiyane buluşlarını değil, bundan da öte, size İsa Krallığını sunar"¹⁶²

İnsanları bir dine çeşitli imkan ve avantajları kullanarak inandırmak mümkün değildir. Belki insanlar bazı menfaatleri elde edebilmek için o dine geçmiş gibi gözükseler de aslında içlerindeki bağlılığı kaybetmezler. Din Tanrı ile kul arasında olduğu için bunun zorla değiştirilmesinin mümkün olamayacağını bir çok tarihi olay göstermiştir. Anketimizdeki 39. soru olan: Bir dine zorla inandırmak doğru mudur? sorusuna eğitim seviyesi ölçeğinde aldığımız cevaplar ilgili tabloda da görülebileceği gibi, bunun doğru olacağına inananların sayısı 2 olup ikisi de ilkokul seviyesinde eğitim alabilenlerdendir. Tablomuz aşağıdadır:

S.39	S.4.Eğitim durumunuz?			TOPLAM
	1-İlk	2-lise	3-Üniversite	
1-Evet	2	--	--	2 %0.7
2-Hayır	30	16	69	115 %41.8
3-Kesinlikle Hayır	12	29	117	158 %57.5
TOPLAM	44	45	186	275

¹⁶¹-Niyazi Öktem, a.g.e, s.63.

¹⁶²- M.Talbi, a.g.e., s.88-89.

Niçin diyaloga ihtiyaç vardır? sorusunun cevabını, bütün dinlerin kutsal kitaplarına, O dinlerin kurucu veya peygamberlerinin söz ve davranışlarına yeniden bakıldığında bulmak mümkündür. Buradan yola çıkıldığında “Diyalog, dinlerin istediği şeydir” demek mümkündür.¹⁶³

Dinler ve kültürler arası daha sıkı ve doğrudan ilişkilerin kurulduğu bir çağda, insanların bir arada ve barış içinde yaşamaları ve dünya barışına katkıda bulunmaları açısından dinler arası diyaloga büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, gerçek diyalog için herkes kendi dininin sınırları içinde kalmalı, geçmişte yaşanan olumsuzluklarla ilgili olarak din mensuplarının hangisinin daha haklı veya haksız olduğunu belirleme arzusundan vazgeçilmelidir.¹⁶⁴

Üzerinde yaşadığımız dünya, bütün insanlığa Yüce Allah’ın bir hediyesidir.....Biz akıllı insanlar biliriz ki, yeryüzünde çeşitli dinler, diller ve kültürler var. Yeryüzü tek bir din ve milletten müteşekkil değil. Herkes birbirini kabul edecek ve farklılıklarını bilecek. Farklı oluşumuz bizi kavgaya değil, birbirimizi anlamak için konuşmaya yani diyaloga yönlendirmelidir. Biliyoruz ki, hepimizin babası Adem’dir. Dünyadaki insanlar Adem ile Havva’nın evlatlarıdır. Bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed’in atası odur. Allah’ bu güzellikleri, dağları, denizleri istifade edelim diye yarattı. Kavga edelim, düşmanlık edelim diye değil.¹⁶⁵

Din insanları birleştirmek içindir, ayırmak için değildir. Mutlu etmek içindir, sıkıntıya sokmak için değildir. İslam bilginleri dini tarif ederken, din; akıl sahiplerini hür iradeleri ile bizzat hayra, yani; dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıran ilâhî bir sistemdir diye tarif ederler. Dinin amacı insanlığı mutluluğa götürmek, saadete erdirmektir. Din kavga aracı olamaz Din huzur bozucu olamaz. Din barışa karşı olamaz. Elbette herkes kendi dinini yaşacaktır. İlahi irade bütün dinlerin yaşamasından yanadır. Kur’an-ı Kerimde: “Allah dileseydi bütün

¹⁶³ -Abdurrahman Küçük, “AB sürecinde Dinler arası Diyalogun Yeri ve Önemi”,*Uluslararası Avrupa Birliği Şurası*, D.İ.B yay, Ank.2000, II.C, s.488.

¹⁶⁴ -“Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Basın Bildirgesi”, Madde.50, *Uluslar arası Avrupa Birliği Şurası*, D.İ.B yay, Ank. 2000, C. II, s.686.

¹⁶⁵ - Bosna-Hersek Cumhuriyetinin dini lideri Reisü'l Ulema Dr. Mustafa Efendi ÇERİÇ *Diyanet Dergisi*, Eylül 2000, s. 10.

insanları tek bir topluluk olarak yaratırdı. Ve tek bir din üzere yaratırdı” buyurulmaktadır. Ancak O, bunu istememiş, ilâhî irade böyle tecelli etmemiştir.

Her dine mensup insanlar olacaktır. Bu düzeni kuran böyle kurmuştur. Elbette her din mensubu kendi dininin yayılmasını ister. Biz de bütün dünyanın Müslüman olmasını isteriz. Bu bir idealdir. Ama ifade ettiğim gibi ilâhî irade bu yönde tecelli etmemiştir.¹⁶⁶

Bütün insanların aynı dinden olmasının mümkün olup olamayacağı ile ilgili anketimizin 15.sorusu olan: Bütün insanların aynı dinden olmaları mümkün müdür? sorusuna verilen cevabın istatistik sonucu ise %16.8 (46 kişi) evet, %70.2 (193 kişi) hayır ve %13 (36 kişi) gerek yok şeklindedir.

İnsanlık tarihinin ortak değerleri olan dinlerin özünü oluşturan erdemler üzerinde birlik fikri işlenmeli; bu husus, devletlerce de desteklenmeli; ayrıca çoğulculuk bir erdem kabul edilmelidir.¹⁶⁷

İçinde yaşadığımız 21.yüzyıl, dinler çağıdır. 20.yüzyıl milletler çağıydı; fakat, şimdi 21.yüzyıl dinler çağıdır. Şimdi, içinde bulunduğumuz çağda, dinlerin birbirleriyle ama birbirlerinin alanına tecavüz etmeden, insanlığa mutluluk ve barış getirmek üzere bir konsensüsün sağlanması, bir dinler arası diyalogun, samimi bir diyalogun olması kaçınılmazdır. Zaten bu, dinlerin de en cazip gücü olacaktır. Hangi din bu konuda başarılı olursa, o din, diğerlerine göre büyük mesafeler kat edecektir. Elbette her dinin hedefi, kendi dininin bütün dünyaya yayılmasıdır, ama, bu da mümkün değildir. Ancak, hangi din daha çok mesafe kat etmek istiyorsa, işte bu çağın ihtiyacı olan sevgi, hoşgörü, diğer insanları kucaklama ön plana çıkacaktır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ -M. Nuri Yılmaz, *Diyanet Dergisi*, Eylül 2000, s.10.

¹⁶⁷ -“Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Basın Bildirgesi”, Madde.54, *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası*, D.İ.B yay, Ank.2000, C.II, s.686 .

¹⁶⁸ -Oğuz Kalelioğlu, D.İ.B Danışmanı, *IV. Avrasya İslam Şurası(Saraybosna)*, D.İ.B yay, Ank. 2001, s.129.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.DİNLER ARASI DİYALOĞUN GEREKLİLİĞİ

3.1 Dinler açısından

Kendi meşruiyetini ve üstünlüğünü sağlamak ve kendi inananlarına kabul ettirmek her din ve sistem ötekini eksik, kusurlu ve sahte, yanlış vs. tezini savunur. Aynı şey büyük dinler için de geçerlidir.

Günümüzde bir takım çekinceler olsa da artık diyalog kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur. Biz burada üç büyük din açısından diyalogun gerekliliğini belirlemeğe çalışacağız.

3.1.1 Müslümanlar açısından diyalogun gerekliliği

Evrensel mesajlar taşıyan her din, her inanç sistemi, mesajını, öğretilerini bütün insanlara tebliğ arzusuna sahip olup bunu, inananları için bir görev sayarlar.

Hız. Peygamberin hayatında ve irtihalinden sonra da Müslümanlar, İslâm'ı bütün insanlara ulaştırmada tebliğ ve irşadı, yani İslâmî öğretilerin insanlara ulaştırılmasıyla onların Müslüman olmalarını, tevhit inancıyla aydınlanmalarını hedeflemişlerdir. Bu sebeple Kur'an, çeşitli ayetlerinde Hz Muhammed'e (ve onun şahsında Müslümanlara), görevinin yalnızca tebliğ olduğunu, insanların inanıp inanmamaları konusunda takdirin ise yalnız Allah'a ait olduğunu hatırlatmıştır. Müslümanlar, yaklaşık 1400 yıllık İslam tarihi boyunca yüzyıllarca kendi egemenlikleri altında kalan bölgelerdeki Müslüman olmayan insanları " Müslümanlaştırmaya " çalışmamışlar; onlara tabi ki İslam inanç ve değerlerini anlatmışlar, fakat inanıp inanmama konusundaki tercihi kendilerine bırakmışlardır. 1400 yıllık İslam tarihi boyunca İslam'ın bu ruhuna ters hareketlerin hiç olmadığını söylemek mümkün de değildir. Zaman zaman bazı yerel yöneticilerin ferdi tavırlarından kaynaklanan ve Müslüman olmayan

unsurlara karşı İslam'ın yasakladığı ve hiç tasvip etmediği zulmü, haksızlığı içeren marjinal uygulamalar olmuştur. Ancak İslam tarihine bir bütün olarak bakıldığında bu marjinal olayların son derece lokal hadiseler olduğu, aksine Müslümanların genelde İslamî prensipler çerçevesinde, egemenlikleri altındaki halkları ne pahasına olursa olsun Müslümanlaştırmayı değil, onlara iyi ve doğru olduğuna inandıkları prensipleri tebliğ etmeyi ön plana çıkardıkları anlaşılır. Örneğin, uzun süre Müslüman egemenliğinde kalmasına rağmen Hindistan'da yerel halk Hindu kimliğinden soyutlanmamıştır.

Yine , yüzyıllarca Osmanlı egemenliğinde kalmasına rağmen Balkanlar ve diğer bölgeler, Hıristiyan kimliğini kaybetmemiştir. Zira Müslümanlar, egemenlikleri altında yaşayan bu insanlara, İslâm'ı tebliğ etmenin yanında, geniş bir hoşgörü içinde davranmışlar ve inançlarına saygı göstermişler; onları Müslüman olmaları konusunda zorlamamışlardır. Bu konuda Kur'an-ı Kerimden şu ayetleri de zikrederim.

*“İman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar, Sabiiler... Her kim Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) iman eder ve amel-i salih işlerse, elbette onların Rab'leri yanında mükafatları vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi kendilerini üzecek bir şeyle de karşılaşmazlar”.*¹⁶⁹

*“Sana da, daha önceki kitapları, hem tasdik edici, hem de onları denetleyici olarak bu Kitabı, gerçeğin ta kendisi olarak indirdik. O halde bütün ehl-i Kitabın aralarında, Allah'ın sana indirdiği ile hükmet, sana gelen bu hakikati terk edip de onların keyiflerine uyma. Her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah' dileseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O size verdiği muhtelif şeriatlar dairesinde sizi imtihan etmek istediği için ayırdı. Öyleyse durmayın, hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Zaten hepinizin dönüşü Allah'a olacak, O da hakkında ihtilaf ettiğiniz şeyleri size tek tek bildirecektir (haklıyı haksızı iyice belli edecektir)”.*¹⁷⁰

“Ey İnsanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyıp

¹⁶⁹-Kur'an: 2/62.

¹⁷⁰-Kur'an: 5/48.

*sahip çıkmanız için milletlere, sülalelere ayırdık. Allah'ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, içinizden takvada (Allah'ı sayıp haramdan sakınmada) en ileri olandır. Muhakkak ki Allah' her şeyi mükemmelin bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır”.*¹⁷¹

*“Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah'a söverler. Böylece Biz her ümmete kendi işlerini cazip gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O, ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir”.*¹⁷²

Günümüzde Müslümanların diğer din mensuplarıyla diyaloga girmelerini gerektiren pek çok önemli sebepler vardır. Öncelikle, çoğulcu bir dünyada yaşıyoruz. Özellikle 20.asırda meydana gelen göçler, sığınmalar, öğrenci mübadeleleri, göçmen işçiler vs. sebebiyle her tür din, dil ve kültürden insanlar aynı toplum içinde yaşar olmuşlardır. Huzur ve barış içinde yaşamak ise ancak birbirini tanımak ve anlamaktan, birbiriyle diyalog kurmaktan geçer. Teknolojinin baş döndürücü gelişmesi ve buna bağlı olarak insan hayatının karmaşık hale gelmesidir. İnsanlar bir taraftan makinalaşırken diğer taraftan yaratılanlarıyla olan bağlarını koparmaya başlamıştır. Bir dinin yapısını oluşturan manevi konuları ve bu konularla ilgili sorunları, aynı durumları yaşayan bir Hıristiyan ya da bir Yahudi ile rahatça konuşmak ve belki ortak çözümler üretmek mümkünken, bu gibi konuları hiçbir dine inanmayan bir ateistle konuşmak zor hatta mümkün değildir. Özellikle Hıristiyan ve Müslümanların hemen hemen dünyanın her tarafında bulunmalarıdır. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan bu iki ilâhî din mensuplarının dünya barışının gerçekleşmesinde çok önemli unsur olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü günümüzde savaşların ve çatışmaların önemli sebeplerinden belki en önemli unsur hala dini farklılıklardır. Bazı inanç ve ibadetleri farklı olsa da ilahi kaynaklı Kitaplara sahip olmaları ve bunun neticesi olarak ilahi din mensupları arasında önemli benzerliklerin olmasıdır. Ortak noktaları olanlar diyalog kurmada fazla zorlanmazlar. Son olarak; Kuran'ın bu konudaki emridir. Kur'an Müslümanların genelde tüm insanlarla, özelde ise

¹⁷¹-Kur'an: 49/13.

¹⁷²-Kur'an: 6/108 .

Hıristiyan ve Yahudilerle daha yakın ve samimi ilişkiler kurmaları gerektiğini, onlarla tartışırken bile gayet nazik bir şekilde tartışmalarını emretmektedir.¹⁷³

Müslümanlar çok kültürlü ortamlarda yaşamayı sever ve onlarla barış ve hoşgörü içinde yaşamayı önemserler. Azınlık halinde olan insanlar, daima zorluk içinde yaşayan insanlar demektir. Biz insanlar, kendi çemberimizi daraltmamalıyız, kapatmamalıyız. Bu dünya Allah' tarafından hepimize ortak olarak verilmiştir. Bizim dinimiz hoşgörüyü savunur. Müslümanlar da kutsal kitapları Kur'an'dan örnek vererek dinde zorlama olmadığını belirtmektedirler. Tanrı hepimize yardım etsin.¹⁷⁴

3.1.2 Hıristiyanlar açısından diyalogun gerekliliği

*“Diğer insanların sana karşı nasıl davranmalarını istiyorsan, sen de onlara öyle davran”.*¹⁷⁵

*“İyilik yapan kim olursa olsun Tanrı'nın izzet ve ikramı onun üzerine olsun. Zira Tanrı taraftarlık göstermez”.*¹⁷⁶

“Kurt kuzu ile beraber oturacak,

Kaplan oğlakla beraber yatacak,

Buzağı, genç aslan ve besili sığır bir arada olacak. onları küçük çocuk güdecek,

İnek ile ayı yan yana otlayacak,

*Emzikteki çocuk kara yılanın deliği üzerinde oynayacak, hiç kimse kimseye zarar vermeyecek”.*¹⁷⁷

“Sevgi sabırlıdır, iyilikle davranır, kıskançlık tanımaz. Sevgi büyüklenmez, böbürlenmez. Kendi çıkarını gözetmez, içerlemez..... haksızlık karşısında

¹⁷³-Kur'an: 3/64, 5/77, 16/125, 29/46.

¹⁷⁴-Kardinal Vinka PULJIĆ, Bosna Hersek Katolik Hıristiyanları Temsilcisi, , *Diyanet Dergisi*, Eylül 2000, s. 42 .

¹⁷⁵-Luka 6/31.

¹⁷⁶-Romalılar 2/10.

¹⁷⁷- İşaya 11/6-9.

sevinmez".¹⁷⁸

"Özetle, düşünceniz uyumlu olsun. Birbirinizin sıkıntısını paylaşın, birbirinizi içtenlikle sevin. Sevecen ve alçak gönüllü olun. Kötülüğü kötülükle ödemeyin, tersine iyilik dileyin. Herkesle barış içinde yaşamak için elinizden geleni yapın".¹⁷⁹

Bilindiği üzere Hıristiyanlık çok inançlı ve kültürlü bir ortamda şekillenerek gelişen bir dinsel gelenektir. Bundan dolayıdır ki O, Hz.İsa'dan sonra, Onun mesajının baş düşmanlarından biri olan ve Şam'da yaşayan bir gurup İsa taraftarını yok etmek için bu kente giderken geçirdiği vizyon sonucunda İsa tarafından "Milletler Havarisi" ilan edildiğini ileri süren Tarsuslu Pavlus vasıtasıyla Roma İmparatorluğu bünyesinde yayılmaya başlamasından itibaren hayatiyetini sürdürmek için daima mevcut dinsel farklılıklarla mücadele içinde olmuştur. Bu bağlamda Yeni Ahit Kitapları hem Hıristiyanların Roma İmparatorluğunda karşılaştıkları putperestlerin dini uygulamalarından hem de Yahudilerle girişilen kimlik mücadelesinden sıkça bahsetmektedir. Nitekim, ilk Hıristiyan toplumunun diğer dinsel geleneklerle ilgili tutumu temelde hem kendisinden ve hem de içinde gelişip kurumsallaştığı Yunan-Roma dini inançlarına ve kültürüne karşı tutumu olmak üzere iki temel özelliğe sahipti. Hıristiyanlığın kurumsallaşma aşamasından başlayarak diğer dinsel geleneklere ve inançlara yönelik Hıristiyanların takındığı tutum genelde Yahudi toplumundan miras alınan Eski Ahitte; zaman içinde ortaya çıkan Yeni Ahit'te ve özellikle Patristik dönemde yani Kilise Babalarının hakim olduğu dönemde gelişen Hıristiyan geleneğine dayanmaktadır.¹⁸⁰

3.1.3 Yahudiler açısından diyalogun gerekliliği

"Kendin için nefret edilecek şeyi diğer hemcinsin için de yapma. İşte bu Tevratın tamamıdır".¹⁸¹

¹⁷⁸ - I.Korintoslular 13/4-7.

¹⁷⁹ - I.Petros 3/8-9.

¹⁸⁰ -Mahmut Aydın, a.g.e, s.28-29.

¹⁸¹ -Babil talmudu, Shabbath 31a.

Eski Ahit'e baktığımızda, onda bir taraftan dışlayıcılık veya düşmanlık diğer taraftan ise kapsayıcılık veya evrensellik arasında bir gidip gelmenin olduğunu görürüz. Örneğin; bazı yerlerde üzerine vurgu yapılan husus İsrail oğullarının Tanrı tarafından seçilmişliği ve "Ahit" adı altında onlarla Tanrı arasında çok özel bir ilişki olması hasebiyle onların diğer milletlerden ayrıldıkları konusu iken¹⁸², diğer bazı yerlerde de İsrail Oğullarının dışında da Tanrıyı bilen iyi insanların olduğu ifade edilmektedir.¹⁸³ Ancak Eski Ahit Kitaplarının derinliğine incelediğimizde İsrail Oğullarının Amalekler, Kenanalılar, Filistinliler, Suriyeliler ve diğer milletlerle yaşadığı uzun savaşlardan dolayı Yahudilerin, diğer milletlerle olan ilişkileri temelde çatışma ve düşmanlık üzerine dayanıyordu. Bununla birlikte az da olsa kapsayıcı ve ılıman bir durum da zaman zaman bu ilişkilerde görülmektedir. Örneğin; Eski Ahit'in son kitabı olan Malaki'de(1/11) şu ifadeler yer verilmektedir: " *Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar ismim milletler arasında büyük olacak; ve her yerde benim ismime buhur yakılacak ve tehir-takdime arz olunacak; çünkü ismim milletler arasında büyük olacak, orduların Rabbi diyor*".¹⁸⁴

Yahudilik, ilahî orijinli olması ve dolayısıyla "inclusivist" (kapsayıcı) olması gerekirken, o daha ziyade "exclusivist" (dışlayıcı) dır.

Görülen şu ki; her üç semavî din de din mensupları arasında diyalogun olmasını ister. Başka dinden insanlar ile karşılaşan din bağlıları aynı Tanrıya inanmaları sebebiyle birbirleriyle diyalog kurma ihtiyacı hissedeceklerdir. Anketimizdeki 18. soru olan: Başka bir dine mensup bir kişiyle karşılaştığınızda ne yaparsınız? sorusuna öğrenim seviyesi ölçeğinde aldığımız cevaplar şöyledir:

¹⁸² - I.Krallar 18.

¹⁸³ - İşaya 45/1.

¹⁸⁴ -Mahmut Aydın, a.g.e, s.29.

S.18	S.4.Eğitim durumunuz?			TOPLAM
	1-İlk	2-lise	3-Üniversite	
1-İlgilenmem	3	2	2	7 %2.5
2-Diyalog kurarım	36	40	182	258 %93.8
3-Fikrim yok	5	3	2	10 %3.6
TOPLAM	44	45	186	275

İnsanların diyalogdan yana oldukları %93.8 gibi yüksek bir oranda ortaya çıkıyor.

Her üç semavî din diğer dinden olanların inançlarına da saygı gösterilmesini ister. Din mensupları birbirlerine hoşgörülü olmalıdırlar. Anketimizdeki: Dinler arası hoşgörü gerekli midir? şeklindeki 19. sorusuna uyruk ölçeğinde şu tablo önümüze çıkmaktadır:

S.19	S.6:Uyruğunuz?		TOPLAM
	1-Türk	2-Alman	
1-Evet	175	94	269 %97.8
2-Hayır	3	1	4 %1.5
3-Mümkün değil	2	--	2 %0.7
TOPLAM	180	95	275

Hayır diyenler ile mümkün değildir diyenlerin oranı sadece %2.2 dir.

Dinler arası diyalogun sağlanmasında kimlerin daha aktif olmasıyla ilgili anket sonucumuz ise;

1-Din adamları: 201 kişi %73.1

2-diplomasi: 27 kişi %9.8

3-Gönüllü Kuruluşlar: 47 kişi %17.1

Din adamlarının dinler arası diyalog çalışmalarında daha aktif olması gerektiği, dolayısıyla din adamlarına çok büyük görevler düştüğü açık bir şekilde ortaya çıkmakta, din mensupların din adamlarından bu konuda daha aktif olmalarını bekledikleri sonucuna varılmaktadır. Din adamları bu çalışmalarında mutlaka samimi ve hoşgörülü olmalıdırlar.

Dinler arası diyalogun sağlanmasında elbette ve bilhassa üç büyük dinin ana hatlarıyla ve önyargılardan uzak, bugünkü yaşanış, inanış şekliyle öğretilmesinin önemi büyüktür. Çünkü insanlar bilmediklerinin düşmanı olurlar. Bu konuyla ilgili anketimizin 28. sorusu : Dinler arası diyalogun sağlanabilmesi için bütün dinlerin ana hatlarıyla bilmek faydalı olur mu? na; 260 evet %94.5, 15 hayır %5.5 cevabı alınmıştır.

Din mensupları birbirlerini daha iyi tanıyabilmek için birbirlerinin ibadethanelerine gitmeli, ibadetlerini-ayinlerini izlemeli, din adamlarıyla konuşmalı, o din ile ilgili kaynaklara inebilmelidir. Çünkü dinler savaş sebebi değil, barış vesilesidir. Anketimizde, din savaş sebebi değildir diyen 142 kişinin (%51.6) din savaşlarının sebeplerinin ne olduğu konusundaki fikirleri ise şöyledir:

	S.35: Din savaş sebebi olabilir mi?
1-Siyasi çıkarlar	129
2-Askeri çıkarlar	6
3-Şahsi çıkarlar	7

Din savaş sebebidir diyen 133 kişinin(%48.4); uyruk olarak 74' ü Türk, 59'u Almandır. Anketimize katılan Almanların sayısının 95 kişi olduğu göz önüne

alınacak olur ise yaklaşık %60'nın din farklılığını savaş sebebi olarak görmesinin sebebi 20.Yüzyıla kadar kıta Avrupa'sında devam eden Katolik-Protestan çatışmaları ile hala zihinlerden silinmeyen hacli seferleri olabilir. Anketimize katılan 180 Türk'ten 74'ünün din farklılığını savaş sebebi olarak görmesinin nedeni de, İslam'daki cihat mefhumunun yanlış anlaşılmasından kaynaklanmış olsa gerektir. Ağırlıklı olarak siyasi çıkarlar için ama din adına yapılan savaşların bütün din mensuplarına zarar verip vermediği noktasındaki anket sonucumuz ise şöyledir:

S.37	S.6: Uyuşunuz?		TOPLAM
	1-Türk	2-Alman	
1-Evet	143	87	230 %83.6
2-Hayır	8	--	8 %2.9
3-Kısmen	29	8	37 %13.5
TOPLAM	180	95	275

Bu sonuçtan da anlaşılıyor ki; din savaşlarının insanlığa tamamen veya kısmen zarar verdiği konusunda %97.1 oranında ortak fikir vardır.

3.2 Dünya Barışı Açısından

21.Yüzyılın şafağı sökerken, dinin insan toplumlarındaki yerini iyice kavramanın önem taşıdığı ortaya çıkmıştır. Bu çok kültürlü ve çok dinli dünyada, değişik düşünce sistemleri arasında köprüler kurmak ve geçitler açmak zorunlu görünüyor. Maalesef, dinler kendilerine yabancı amaçlara alet edilerek birbirlerine düşürülmektedirler. Dinlerin amacının, insanları bölmek değil birleştirmek olduğu düşünülürse, bu yolla verilen zararın ne kadar muazzam olduğu anlaşılır.¹⁸⁵

Aslında kabul edelim veya etmeyelim "Din" in olduğu yerde hem O dinin bünyesinde meydana gelen gruplar arası hem de diğer dinler arası bir sürtüşme, bir kavga, bir üstünlük yarışı, bir mükemmellik yarışı yaşanmıştır, yaşanmaktadır.

¹⁸⁵-Luis Pelatre, İst. Katolik Ruhani Başkanı, Niyazi Öktem, a.g.e , Takdim, s.17.

Bu durum, zaman zaman sıcak savaşlara, katliamlara bile yol açmıştır, açmaktadır. Gerçek anlamda ise dinler, insanların barış ve huzur içinde bir arada yaşamalarını, birbirlerini Tanrının mukaddes bir emaneti bilmelerini amaçlamaktadır. Buna rağmen din adına sıkıntılar, sürtüşmeler ve düşmanlıklar sürüp gitmektedir. Bunun giderilmesi, insanların huzura kavuşturulması günümüzün en önemli olayı haline gelmiştir. Çünkü günümüzde insanlar, eskiye oranla, daha iyi imkanlara kavuşmuş; ticari, siyasi, askeri, dini ve kültürel ilişkiler içine girmiştir. Ayrıca eskiye oranla daha modern ve toplu katliamlara yol açacak silahlara sahiptir. Bu silahlara, yanlış yönlendirme ve şartlandırmayla insanların yok olması için kullanıldığında tehlikenin boyutunu tahmin etmek zor olmasa gerektir. Hele bu silahlar din gibi kutsal değerler adına, cenneti kazanma propagandası altında kullanılırsa tehlikenin büyüklüğü tartışılmaz noktaya ulaşmaktadır. Bunun hem tarihte hem de günümüzde örnekleri vardır. Düşmanlık aracı yapıldığı zaman dinin barış ve huzur getirme amacı yok olacak, düşmanlık öne çıkacak demektir. Bu düşmanlıkta; bilinmenin, şartlanmanın ve saplantının rolü büyüktür. Bundan kurtulmanın yolu da; dinleri bilmekten ve dinlerin özünü kavramaktan geçmektedir. Herkes hem kendi dinini iyi bir şekilde bilir ve iyi bir şekilde kavrar, hem de karşısındakinin dinini iyi bir şekilde öğrenirse sıkıntı çok büyük oranda azalacaktır. Çünkü din, toplumun vazgeçemediği bir kurumdur. Bundan dolayı dini, dinleri ve ortak mesajlarını kavramak, diyalogun niçin gerektiğini açıklayacaktır.¹⁸⁶

İnsanoğunun hiç de gereği yokken yeryüzünü adeta cehenneme çevirme gafleti nedeniyle çağlar boyu yaşadığı dramlara bir son vermenin belki de en etkin yollarından biri "Dinlerarası Diyalog" dur.

Dinlerarası diyalog dünya barışı sürecine katkısı nedeniyle önemlidir. Tarihte dinlerin savaşa neden olduğunu görüyoruz. Bunun sebebi dinler değildir. Din mensuplarının inandıkları dinlerini iyi anlayamamaları ve bu dinlerin siyasete alet edilmiş olmasıdır. Bu savaşlardan dinler değil, silah satıcıları karlı çıkmıştır. İnsanlığın mirası ise kan ve gözyaşı olmuştur.¹⁸⁷

¹⁸⁶-Abdurrahman Küçük, a.g.m, s.467-468.

¹⁸⁷-Niyazi ÖKTEM, *Diyanet Dergisi*, Eylül 2000, s. 40-41.

Kişiler, dinler, ırklar, kültürler arasında örülmüş duvarların ve ön yargıların yıkılması için diyalogların önemi tartışılmaz. Diyalog barış ve sevgi demektir. Bu olgunun olduğu yerde kardeşlik olacak, kavga ve savaş hiç olmayacak.

Diyalog, dinler arsında barışı sürdürmek açısından büyük önem taşımakta; bununla ilgili olarak da halklarla devletler arasındaki barışı sürdürmeye katkı sağlamakta.... Biz, dindar kişiler olarak ve bu toplumun bireyleri olarak aralarımızda diyalog kurarak uluslar arasındaki güvensizliği ortadan kaldıracabiliriz, yeni çatışmalara yol açabilen önyargıları ortadan kaldıracabiliriz. Diyalog, kuruluşlar ve uzmanlar arasında gerçekleştirildiği gibi, bir arada yaşayan bireyler arasında, komşular arasında da gerçekleştirilebilir.¹⁸⁸

Ayrıca, din mensupları ateizm, uyuşturucu, açlık, savaş, şiddet, terörizm ve yabancı düşmanlığı gibi sevgiyi yok eden ve hiçbir dinin kabul etmediği olumsuzluklar karşısında ortak mücadele vermelidirler.¹⁸⁹

Tarih, farklı din ve fikirlerin bir arada huzur içinde yaşadıklarının örnekleri ile doludur. Bununla birlikte tarihte dinler arası kavga ve savaşların vuku bulduğu hususu da bir gerçektir. Hatta aynı din mensupları arasında sıkıntı ve rahatsızlıkların olduğu bilinmektedir. Ancak, aramızdaki kavgalara sebep olan ve birbirimizi düşmanlığa sürükleyen dini inançlarımız değil; kendi dinlerini doğru anlamayan, gönlünü taassuba kaptıran veya çıkarları için dinlerini alet eden insanlardır. Ayrıca, diğer dinlerle ilgili eksik ve yanlış bilgiler de bu kavgalara sebep olmaktadır.

Bütün bunların çözüm yolu, her dinin doğru anlatılması yanında, diğer dinlerin de objektif öğretilmesinden geçmektedir. Dînî temsilciler bu alanda üzerlerine düşen görevlerin bilinci içerisinde yanlışlıkların giderilmesi için müşterek çaba harcama kararlılığında olmalıdırlar.¹⁹⁰

¹⁸⁸-Vinko Pulsic, Bosna-Hersek Kardinal Başpiskoposu, *IV. Avrasya İslam Şurası (Saraybosna)*, D.İ.B yay, Ank. 2001, s.151.

¹⁸⁹-“İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı (10-11 Mayıs 2000) Tarsus Deklarasyonu”, *Diyanet Dergisi*, Haziran 2000, s.39.

¹⁹⁰-“İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı (10-11 Mayıs 2000) Tarsus Deklarasyonu”, *Diyanet Dergisi*, Haziran 2000, s.39.

Barışın tesisi, insanlığın huzuru ve mutluluğu için ilahi din mensupları bir araya gelmeli, iyi ilişkiler içinde bulunmalıdır. Bunda hiçbir sakınca yoktur. Bundan korkulmamalıdır. Kur'an-ı Kerim'de, kitap ehline sıcak bakan bir çok ayet-i kerime vardır. Peygamberimiz kitap ehliyle hep iyi ilişkiler içinde olmuştur. Din savaşlarından insanlık çok zararlar görmüş, çok ızdıraplar çekmiştir. Diyorum ki; din mensupları, din temsilcileri arasında barış sağlanamazsa dünya barışı bir hayalden ibaret kalır.¹⁹¹

Dinler arası diyalog yoluyla birbirlerini tanıyan, önyargılarını gideren ve aralarında dostluklar meydana gelen din bağlıları elbette dünya barışına da katkıda bulunmuş olacaktırlar.

Dinler arası diyalogun insanlar arasında barışı sağlar mı? şeklindeki anketimizin 41. sorusuna uyruk ölçeğinde verilen cevaplar şu şekilde ortaya çıkmıştır:

S.41	S.6: Uyuğunuz?		TOPLAM
	1-Türk	2-Alman	
1-Evet	113	11	124 %45.1
2-Hayır	7	41	48 %17.5
3-Kısmen	60	43	103 %37.5
TOPLAM	180	95	275

Dinler arası diyalogun insanlar arasında barışı sağlayamayacağına inanan 48 kişiden 41'inin Alman yani Hıristiyan olması, Hıristiyanların din(mezhep) çatışmalarından çok zarar gördüklerini ve bu inançtan kurtulamadıklarını göstermektedir. Eğitim seviyesine göre aynı soruya verilen cevaplar şu şekildedir:

¹⁹¹-Mehmet Nuri Yılmaz , *Diyaret Dergisi* ,Eylül 2000, s. 16-17.

S.41	S.4: Eğitiminiz?			Toplam
	1-İlk	2-Lise	3-Üniversite	
1-Evet	34	13	77	124 %45.1
2-Hayır	6	13	29	48 %17.5
3-Kısmen	4	19	80	103 %37.5
Toplam	44	45	186	275

Deneklerin %17.5 i dinler arası diyalogun insanlar arasında barışı sağlayamayacağına inanmakta, bunların da dağılımı; lise tahsili seviyesinde olanlarda %28.9, üniversite mezunlarında %15.6, ilkokul bitirenlerde ise %13.6 dır. Ancak, denekler %82.5 oranında dinler arası diyalogun insanlar arasında barışı sağlayacağına inanmaktadırlar. Bu konuda din adamlarına büyük sorumluluk düştüğünü daha önce ifade etmiştik. Din bağlıları aralarında hoşgörü ve diyalogu geliştirdikçe dinin kişi veya gruplar tarafından kendi çıkarlarına alet etmelerini de engellemiş olacaktırlar. Anketimizin 44: Dinin, kişi veya gruplar tarafından (devlet adamı, siyasetçi vs.) tarafından kendi menfaatleri için kullanıldığı fikrine katılır mısınız? Sorusuna ; 124 kişi evet %45.1, 35 kişi hayır %12.7 ve 116 kişi de zaman zaman %42.2 şeklinde cevaplamıştır. Aynı soruya deneklerin uyruklarına göre alınan cevaplar da şöyledir:

S.44	S.6: Uyruğunuz?		TOPLAM
	1-Türk	2-Alman	
1-Evet	79	45	124 %45.1
2-Hayır	31	4	35 %12.7
3-Zaman zaman	70	46	116 %42.2
TOPLAM	180	95	275

Türk denekler %17.2 oranında hayır derken, Alman denekler ise %4.2 oranında hayır demişlerdir. Almanlar dinin şahsi çıkarlara alet edildiğine Türklerden daha çok inanmaktadırlar. Türk denekler belki de Türkiye’de dinin siyasallaşması tesirinde daha çok kalmışlardır. Yine de deneklerin %87.3 çoğunluğu dinin şahsi çıkarlara alet edildiğine inanması bundan insanların rahatsız olduklarını göstermektedir. Din kutsaldır, menfaat aracı olmamalıdır.

Dinin, kişi veya gruplar tarafından (devlet adamı, siyasetçi vs.) tarafından kendi menfaatleri için kullanıldığı fikrine evet diyenlerin(124 kişi evet %45.1) ve zaman zaman diyenlerin(116 kişi %42.2) %84.2 ‘i bunun din mensupları arasındaki hoşgörü ve diyaloga zarar vereceğine inanmaktadır.

SONUÇ

İnsanlar bugün küreselleşen ve tek toplum haline doğru süratle ilerleyen bir dünyada yaşamak zorundadırlar. Böyle bir dünyanın problemleri de büyük olmakta ve dünyada yaşayan her toplumu, bireyi ilgilendirmektedir. Hal böyle olunca dünyada en çok taraftarı olan üç ilâhî din olan; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam birbirleriyle yakınlaşma ve diyalog ortamına girmişlerdir. Dünya toplumunun artarak büyüyen problemlerine bu ilâhî dinler arasındaki diyalog ve hoşgörünün büyük katkı sağlayabileceği akıldan uzak değildir. Gerçekten son otuz yılda bu alanda yapılan çalışmalar Hıristiyanları dışlayıcı (exclusivist) anlayıştan kapsayıcı (inclusivist) görüşlere geçiş yapmalarına, Müslümanları daha önce olduğu gibi diğer din mensuplarına karşı daha da hoşgörülü olmaya yöneltmiştir. Aslında Müslümanların diyalog içinde olmalarını bizzat Kur'an-ı Kerim istemektedir.¹⁹²

Günümüzde gayet iyi bir seviyede sürdürülmekte olan dinler arası diyalogun uzun ömürlü olması için; tarafların niyetlerinde samimi olmaları, birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışmamaları, propaganda veya şova dönüştürmemeleri, dini inançların yardımıyla insanlığın menfaatine bir şeyler yapmaya samimiyetle çalışılmaları gerekmektedir. Elbette her din sahibi kendi dinini diğer insanlara tebliğ edecektir, ancak karşısındakinin hürriyetini ve şahsiyetini rencide etmemeye çok dikket etmelidir. Dinler, teolojik- gerçeklik tartışmaları yerine insanlığın ortak ızdırablarına çözüm bulmak için güçlerini birleştirmelidirler.

Dinler arası diyalog çalışmaları yarım yüzyıllık bir geçmişe sahip olmasına rağmen bu konuda daha çok mesafelerin alınması gerektiği bir gerçektir. Bu konu daha uzun süreler tartışılacaktır. Bu konuda yapılan çalışmalar övgüye layık olmakla birlikte yeterli olduğunu söylemek imkansızdır. Bu çalışmalarda insiyatif konu üzerinde Müslümanlardan daha erken ve ciddî çalışmalar yapan, konsil ve bildirileriyle tavırlarını ortaya koyan Hıristiyanların elindedir. Müslümünlür,

¹⁹²-Kur'an: 3/104, 22/78.

bütün Müslümanları temsil edecek, İslam'ın diğer dinlere bakış tarzını ortaya koyacak ve diyalog faaliyetlerini yürütecek resmî bir kurum veya teşekkülün kurulması ve burada uzman kişilerin hem yetiştirilmesi hem de istihdam edilmesi gerekmektedir. Ancak o zaman Müslümanlar bu konudaki inisiyatife ortak olabilirler. Bu güne kadar yapılan çalışmaların yeterli bulunup bulunmadığıyla ilgili anketimizin 47.sorusuna: Dinler arası diyalog için yapılan çalışmaları yeterli buluyor musunuz? verilen cevaplar şu şekildedir:

S.47	TOPLAM
1-Evet	21 %7.6
2-Hayır	176 %64
3-Nispeten yeterli	78 %28.4
TOPLAM	275

Görüldüğü gibi dinler arası diyalog çalışmaları yeterli bulunanların oranı sadece %7.6 gibi çok küçük bir oranda kalmaktadır.

Toplumun sosyal yapısının en önemli unsuru olan dinden, globalleşen dünyamızın büyüyen problemleri içinde boğuşan insanların beklediği, insanlara ve topluma barış, sevgi ve kardeşliğin, huzur ve adaletin , yardımlaşmanın yerleşmesidir. Anketimizin 48. ve son sorusu olan: Bugün dinlerden beklenen sizce ne olmalıdır? sorusuna alınan cevaplar şu şekildedir:

S.48	TOPLAM
1-Alkolizm, uyuşturucu vs. ile mücadele	3 %1.1
2-Ferde ahlaki prensipleri yerleştirme	106 %38.5
3-Güvenli bir toplum oluşturma	129 %46.9
4-Yardımlaşma	37 %13.5
TOPLAM	275

İnsanların dinlerden ağırlıklı olarak bekledikleri ferde ahlaki prensiplerin yerleştirilmesiyle oluşacak olan güvenli toplumun meydana gelmesi ve her din mensubunun diğerinden korkmadan, barış ve huzur içinde bu dünya toplumunda yaşayabilmesidir. Bu da dinler arası diyalog ve hoşgörünün artmasıyla mümkün olacaktır.

Din mensupları arasındaki diyalog ve karşılıklı hoşgörü neticesinde dinler arası işbirliğine geçiş olmalıdır. Ancak böylelikle dünya toplumunda barış, adalet, sevgi, hoşgörü ve huzur temin edilebilir.

KAYNAKÇA

- ATEŞ, Süleyman, **Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali**, Ankara 1985.
- III. **Avrasya İslam Şurası**, D.İ.B Yay, Ankara 2000.
- IV. **Avrasya İslam Şurası**(Saraybosna), D.İ.B Yay, Ankara 2001.
- AYDIN, Mahmut , **Monologdan Diyaloga**, Ankara Okulu Yay ,Ankara 2001.
- EL-BEYDAVİ, el-Kadi, Nasuru'd-Din, **Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil**, Beyrut- (Tarihsiz).
- BUCAİLLE, Maurice, **el-Kur'an-ı'l-Kerim ve't-Tevrat ve'l-İncil ve'l-İlim**, Paris-1976.
- CARLYLE, Thomas, “ **On Heroes: Hero Worsbip and Heroic History** (New York: John Wiley,1949).
- Dünya Dinleri Önünde Hıristiyanlık, Kritik Metinler ve Yorumlar**, neşredenler: H.S.Loht, M. Mildenberger ve U. Tworuschka, Stuttgart 1979.
- **Dînî Araştırmalar Dergisi**, Mayıs 1998, ss. 42-43.
- Diyanet Dergisi**, her ay yayınlanır, Haziran 2000, s. 39; Eylül 2000, ss. 10,13,16-17,40-42; Mayıs 2002, s. 38;
- Diyanet İlmî Dergi**, üç ayda bir yayınlanır, C.38, s.10.
- Ebu ZEHRA, Muhammed, **Muhadarat fi'n-Nasraniyye**, Kahire, 1982.
- HATİP, Abdulkerim, **el-Mesih fi'l-Kur'an ve't-Tevrat ve'l-İncil**, Beyrut-1976.
- HİCK, John, “ **A pluralistic View**”, More Than One Way ? Four Views on Salvation in a Pluralistic World, ed. Dennis L. Okholm and Timoty R. Phillips-Grand Rapids, Michigan: Sonder von Publisching Hause, 1995.
- İbn HİŞAM, Muhammed b. Abdilmelik, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, Beyrut-1936.
- KESLER, M. Fatih, **Kur'an-ı Kerimde Yahudiler ve Hıristiyanlar**. T.D.V. Yay,Ankara 2001.
- Kitabu Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit, (Tevrat İncil); İbrani, Kildani ve Yunani Dillerden Sosyolojik Tahsis Edilmiş Tercümeler**, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1991.
- KLAUTKE, Hans, **Was jeder von İslam wissen muss- Herkesin İslam'la İlgili Bilmesi Gereken Meseleler**, tercüme: M.Zeki Okur, Şelale Yay, İstanbul 1990.
- KÜNG, Hans, **Christianity and World Religions: Dialogue with Islam**, Toward a Universal Teology of Religion. Ed. Leonard Swidler. Maryknoll, NY.

- Orbis Books 1998.
- KNITTER, Paul F., **Toward a Liberation Theology of Religions**, ed. John Hick and Paul F. Knitter-Maryknoll, New York: Orbis Books 1994.
- KÖYLÜ, Mustafa , **Dinler Arası Diyalog**, İnsan Yay, İstanbul 2001.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, “ **Dinlerarası Diyaloga Niçin İhtiyaç Vardır?**”, Dini Araştırmalar, Cilt I, sayı I.(Mayıs 1998).
- EL-KURTUBİ, Ebu Abdillah Muhammed bin Ahmed, **el-Camiuli Ahkami'l Kur'an** (Tefsiru'l-Kurtubi) Kahire-1983.
- EL-MARAĞİ, Ahmed Mustafa, **Tefsiru'l-Meraği**, Mısır-1389-1969.
- ÖKTEM, Niyazi, **Diyalog Yazıları –Dinlerarası Diyalog ve Hoşgörü-** , Timaş Yay,İstanbul 2001.
- ER-RAZİ, Fahru'd-Din, **Mefatihu'l-Gayb**, Mısır-1354-1935.
- RUNCİMAN, S, “ **A History of the Crusades**, Cambridge Press, 1951, C.III.
- SCHANTZ, Borge, “ **Islam in Europa: Threat of Challenge to Christianity?** Missiology:An International Reviw, 21:4 (October 1993).
- SOFUOĞLU, Cemal, **Kur'an-ı Kerime ve Hadislere göre Hz. İsa ve Hıristiyanlık**, D.İ.B. Yay, Ankara 2000.
- EŞ-ŞAFİİ, Muhammed bin İdris, **er-Risale**, Kahire-1969.
- EŞ-ŞEHRİSTANİ, Muhammed bin Abdilkerim, **Kitabu'l-Milel ve'n-Nihal**, Mısır-1955.
- ET-TABERİ, Muhammed bin Cerir, **Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an** (Tefsiru't -Taberi) Beyrut-1405-1984.
- TALBİ, Muhammet, “ **Islam and Dialogue**”, ed. Paul J. Griffiths- Maryknoll, New York: Orbis Books 1990.
- TÜMER, Günay – KÜÇÜK, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ankara 1988.
- **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1998, C.17, s.328.
- **Uluslar Arası Avrupa Birliği Şurası**, D.İ.B Yay, Ank.2000, C.II.
- XAVIER, Jakob, **İncil Nedir?** (Tarihi Gerçekler) Ankara-1985.
- YAZIR, Elmalı'lı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul-1977.
- YILDIRIM, Suat,“**Kiliseyi İslam ile Diyalog İstemeğe Sevkeden Sebepler, Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri**”, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul,1993.

-ZEBÎDÎ, Zeynüddîn Ahmet b. Ahmet b. Abdullatif, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi**, mütercim ve şarih: Kamil Miras, D.İ.B Yay, Ank. 1980, C.8.

-Ez-ZEMAŞERÎ, Carullah Mahmud b. Ömer, **el-Keşşaf**, Beyrut (Tarihsiz)

ÖZGEÇMİŞ

Ali ÜNAL 1960' da Ankara İli Beypazarı İlçesinde doğdu. İlk öğrenimini kendi köyünde, orta öğrenimini İlçesinde, liseyi Ankara Merkez İmam-Hatip Lisesinde tamamladı.

1980' de Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girdi ve 1985' de mezun olup Diyarbakır' ın Silvan ilçesinde Vâiz olarak göreve başladı. 2000 yılına kadar; Cide Müftüsü, Almanya/Hannover' de Din Görevlisi, Aşkale Müftüsü, Erzurum İl Müftü Yardımcısı görevlerinde bulundu. 2000 yılında Erzurum İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Bilim Dalında Yüksek Lisansına başladı. Halen Ankara/Bala İlçe Müftüsü olarak görev yapmaktadır.

Evli ve iki çocuk babasıdır.